

Ujvárad

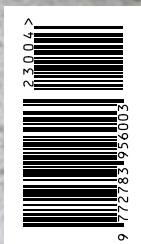
Ára 9,50 lejt, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Tompa Andrea
Sokszor
nem halunk meg

Szerbhorváth György
Az öngyilkosok
temetőjében

Interjú: Kiss Ágnes,
Tamás Dénes,
Novák Csaba Zoltán



2023
Április



Irodalom

- ¶ **Tompa Andrea**
Sokszor nem halunk meg
(*regényrészlet*)
- ¶ **Posztpetőfi Sándor**
Nótacsokor (*vers*)
- ¶¶ **Szerbhorváth György**
Az öngyilkosok temetőjében
(*falusi életkép-napló*)
- ¶¶ **Tóth Réka Ágnes**
Alanyi jogon (*vers*)
- ¶¶ **Tófalvi Zselyke**
Vonatidő (*próza*)
- ¶¶ **Varga Balázs**
Hárman egy autóban;
A Kígyó, a Tyúk, Mari és János;
A víz körforgása (*vers*)

Galéria

- ¶¶ Ünnepek a szemnek – 2023.
évi Jakobovits-díjasok: Jankó
Szép Noémi és Márton Katalin

Esszé

- ¶¶ **Lovassy Cseh Tamás**
Két szó

Tandem

- ¶¶ **Magyari Sára,
Dr. Sebestyén József**
Kulturális fővárosok 2023:
Temesvár és Veszprém

Kultúra

- ¶¶ **Szűcs László**
A minden irányú nyitottság
életműve

Interjú

- ¶¶ **Cseke Péter Tamás**
Szeretnénk hasznosítható
tudást produkálni – interjú
Novák Csaba Zoltán
történésszel
- ¶¶ **Szűcs László**
Mindent átnéztek, ami papír
volt, s nyomtattak rá valamit
– interjú Kiss Ágnes kutatóval
- ¶¶ **Fazakas Márta**
Nem tudunk nem költőien
létezni – beszélgetés Tamás
Dénes író-költővel

Kritika

- ¶¶ **Simon Judit**
Látogatás a Nopcsa-revübe
(*színház*)
- ¶¶ **Beretvás Gábor**
A zenebutik hiánycikke
(*kiállítás*)
- ¶¶ **Szlopp Bernadett**
Napsugár kisasszony
tizenkét madara (*könyv*)
- ¶¶ **Beretvás Gábor**
Már a sminkben eldől az Oscar
(*film*)

Előhívás

- ¶¶ **Kőrössi P. József**
A történeteknek sorsuk van.
Robotoló robotosok

Horváth Imre emléknapjára

Harminc éve, a magyar költészet napján hunyt el csendesen a négysorosok mestereként ismert, ám e formánál sokkal gazdagabb és sokoldalúbb életművet maga után hagyó Horváth Imre. A vele indulók legtöbbjét túlélte, nem túlzás azt állítani, hogy jobbra még a város is elfeledte életében, az a Várad, melynek képéhez, mindennapjaihoz évtizedeken át hozzátartozott, akár valamely szecessziós palota homlokzata a Fő utcán. Temetésén is méltatlanul kevesek előtt búcsúztatta Tempfli József megyés püspök.

Időnként az utókor újra és újra felfedezi a költőt, aki az egyik legjelentősebb alkotó azon írók közül, akiket életük nagyobb része, jó fél évszázad a városhoz kötött. A mostani évfordulóra emléknapot szervez április 11-én a Szigligeti Színház és a Holnap Kulturális Egyesület, szándékunk az is, hogy megnyissuk, pontosabban újranyissuk az életet és az életművet bemutatni hivatott Horváth Imre Emlékszobát. A hely idővel alkalmas lehet arra, hogy az utóbbi évtizedek más nagyváradi alkotóira, lezárt életművekre is felhívjuk a figyelmet, s akár a Partiumi Keresztény Egyetem magyar tanszékét is bevonva tárjuk s dolgozzuk fel a fellelhető hagyatékot. Horváth Imre esetében pedig rendkívül fontos lenne mielőbb közreadni a munkásságát bemutató reprezentatív könyvsorozatot, verseket, aforizmákat, levelezését.

Hogy a közeljövőben adódó alkalmakra csak két példát említsek: a napokban zárult le az adminisztrációs folyamata annak, hogy Tótiban a művelődési ház a továbbiakban Gittai István nevét viselje, jövő áprilisban pedig Zudor Jánosra emlékezhetünk születésének 70. évfordulóján.

A SZERK.

A CÍMLAPON: Jankó Szép Noémi: *By post*, 2018, raku kerámia, 10 × 10 × 10 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Márton Katalin: *Hajtogatott II*, 2016, merített papír, 80 × 60 cm

ÚJVÁRAD 2023/4

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

III. évfolyam, 4. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes utalvánnyal (mandat postál, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Ujvarad megjegyzés feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:



Tompa Andrea

Sokszor nem halunk meg

(regényrészlet)

Tilda már reggel kilenckor Váradon van. Ágnes felírt egy telefonszámot, egy idős férfiét, aki mindent tud a városról. Állítólag nagyon otthon van az egész témában. Tilda a hét elején felhívta, bemutatkozott, mondta, hogy szeretne vele találkozni, a városban megnézni a gettó helyét. Alacsony férfi várja a vonatnál, Körösi Imre vagyok, szolgálatára, és kezet csókol a művésznőnek. Folyamatosan beszél, mindenről, az állomásról, a vagonokról, minden egyes utcáról és épületről, Tilda nem tud még kérdésekkel sem közbevágni. Imre neveket sorol, foglalkozásokat, helyeket, ki jött vissza, ki nem, ki emigrált, ki ment ki még a felszabadulás után rögtön Nyugatra. Akik öngyilkosok lettek még a gettóban, akik hamis papírokkal Pestre szöktek és ott éltek túl. Művésznő olvasta Zsolt Béla könyvét? Olvassa el, szenzációs. Simon Magdát? Évike naplóját? Leitnert? És tudja

elfáradt, másfél órája gyalogolnak, szédül a nevektől, utcáktól, történetektől. Úgy hívják a Dreher, ahol vallattak, magyarázza Imre, pénzverde.

Itt nagymamám egyik testvére lakott. Átszökött Romániába. De az ura munkaszolgálatosként halt meg. Itt laktak Reysmanék. Orvos. A fiai kint vannak. Itt Élias professzor. Azt hiszem, szerepel egy könyvben, Nyiszli Miklósnál.

Megállnak egy bútorüzem előtt, Imre benyit a nagykapun. Egy férfi áll a gazos, sáros udvaron, cigarettázik. Imre alázatosan köszön, azt mondja, a nagymamája lakott itt. Bine, int a férfi. Ez mind, mutat körbe Imre, be volt itt deszkázva. Körbe. Ott fent laktak Mózesék. Be volt deszkázva körbe, hogy ne tudjanak belátni. Se ki, se be. Tilda az órájára néz, lassan kell induljak, mondja, találkozom van. Azt hittem, kettőkor, feleli Imre. Nem, előre kellett hozzam, és még előtte is be kell menjek a színházba. Ó, kiált fel Imre, és sietős léptekkel indul, hát még meg akartam a művésznőnek... Ne haragudjon, vág közbe Tilda, tudja, mindjárt ott kell legyek a színházban. Még azt a gyalázatos Péterfyt akartam a művésznőnek megmutatni, az a csendőrőrnagy, aki azt terjesztette, hogy Debrecen mellé leszünk elvive. Aratni. Jaj, és tudja, Salamon Juliskáék. Hát szegény.

Irodalom

TOMPA ANDREA (Kolozsvár, 1971.) író, színikritikus. 1990 óta Budapesten él, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja.

mi minden nem jelent meg? Hegedúsnét olvasta? Tuvelt, Sára Tuvel, ő nem is magyarul jelentette meg. Ő nem váradi. Rózsa Ágnes, kérem szépen, szenzációs. Tilda mosolyogva, magabiztosan mondja, lehet, hogy Rózsa Ágnes naplóját fogom eljátszani. Imre, megragadja Tilda mindkét kezét, az isten áldja meg, ha ez sikerülne, az isten ezerszer megáldja. Tilda elhúzza a kezét, köszönöm, már ezerszer megáldott, feleli mosolyogva.

Az utcán nem meri elővenni a vastag füzetet, amibe jegyzetel, csak ismétli a neveket, Zsolt Béla, Zsolt Béla, valami Évike, Tunel. Nem Tunel, milyen Sárát mondott, Imre? Tuvel, Tuvel. Köszönöm. És mi volt a kufferes című? Kilenc kuffer. Köszönöm. Nagyon sokat segített, Imre, nagyon.

De még nem mutattam meg a pénzverdét, oda még elmegyünk! Milyen pénzverdét?, kérdi Tilda,

A nagy zsinagógát a folyóparton nem tudják megnézni belülről, az ember, akinél a kulcs van, nem került elő, bár Imre azt mondta, megbeszélte vele. Na mármost, képzelje el, kedves művésznő, vagyis nem lehet az ilyesmit elképzelni, hogy abba az imaházba, isten szent házába behurcolták az asszonyokat, fiatal leányokat, és kivizsgálták őket. Szégyellem kimondani a művésznő előtt, hogy mit műveltek. A Világ Ura előtt kellett ez műveljék. Tetszik tudni, mire gondolok. Idős asszonyoknak, férjezett hölgyeknek, leánkáknak tartottak vizsgálatot szülésznők, akiket mind az anyaországból hoztak be, hogy ne ismerjenek itt senkit s őket se ismerjék. Hogy itt, a teremő színe előtt gyalázzák őket. Keresték a gyémántokat meg a pénzt. A férfiakat meg a pénzverdében intézték el.

Ha kívánja, művésznő, akkor el tudunk még oda sétálni, megmutatom én kegyednek az ima-

házat. Tilda szelíden mondja, miközben a fejét ingatja, sajnos a színházban várnak, kedves Imre bácsi. Megmondom magának, művésznő, hogy a művészek közül kiket vitték el, kik jöttek vissza, és Imre egy kis vászonborítású noteszt vesz elő. Nagyon köszönöm a kedvességét, keresni fogom, most már várnak a színházban. Tulajdonképpen a művésznő hová valósi? Váradia a rokonok, akiket keres? Kedves Imre, én egy művészi alkotásra készülök, senkit nem keresek, nincsenek rokonaim. Bármikor állok rendelkezésére, kedves, ragadja meg a kezét ismét a férfi, és megcsókolja. Nagy megtiszteltetés nekünk, hogy a művészet érdeklődik az emberi faj legnagyobb tragédiája iránt. A kis noteszt kihajtja, a vászonzebből óvatosan kiemel egy kézzel írt névjegyet és átnyújtja Tildának.

Ne haragudjon, drága Imre bácsi, nagyon-nagyon köszönöm, hogy ennyit fáradt. Nem fáradtság ez nekem, művésznő. Mikor jó legközelebb hozzánk? Mert szeretném még elmesélni. Jövök, feltétlenül, szakítja félbe türelmetlenül Tilda, jövök hamarosan.

Imre kezét csókol, hosszan rázogattja még Tilda kezét. Isten áldja. Isten áldja. Nem, ne kíséren, odatalálok, köszönöm. Ahogy gondolja, kedves. De én is épp arrafele megyek.

Tilda támológ az éhségtől, csupán egy almát evett, szomjas, elfáradt, feltörte az új bakancs a lábát. Imre a nyomában halad, fél lépéssel mögötte. Egy cukrászda mellett Tilda megtorpan, bemennék ide, Imre bácsi. Hogyne, Imre siet kinyitni az ajtót, belépve magyarul köszön. Nincs valami, hajol oda a pulton keresztül az eladóhoz és kacsint. Mit szeretnének?, kérdezi a fehér köpenyes, fityulás nő. Nekem jó lesz a nugát, felel Tilda. Hát abba, művésznő, beletörik a foga, nevet Imre. Savarint is tudnak adni, teszi hozzá halkabban és a pulton lévő egyetlen árura mutat. Tilda elveszi a pultról a ragacsos nugátot, ez jó lesz, szögezi le, a fém pulton hagyja a pénzt. A nápolyilapot lefejt róla kézzel, a nugátot szopogatni kezdi, nem harap bele, a nápolyit a szemetesbe dobja, ami dugig van. Biztos leesett a cukra, mondja Imre szakértelemmel. Tilda kiszédeleg a cukrászda előtt kis parkba, leül az egyetlen padra, amelynek a középső deszkája hiányzik.

Ott szemben volt a Rözerék ruhakereskedése, ül le mellé Imre, mellette egy pékség, már nem emlékszem, kié, aztán a kifőzde, nem egy elegáns étteremre kell gondolni. Működött sokáig, most az Avicola van benne.

Gyula kávét főz, kis csészében hozza. Az asztalon magyarországi csokoládé, macskanyelv, 6 nápolyi egy zacskóban, három narancs. Vegyél, vegyél, a gyerekek most nem jönnek, edd csak meg, ha nem eszed meg, el kell vigyed. Repedek ki, feleli Tilda nevetve. Te?, csodálkozik Gyula. Még soványabb vagy, mint voltál.

Tilda lehunyja a szemét, érzi, hogy mozog alatta a pad, szédül, dörzsölni kezdi a homlokát, izzad. Nekem is van, hogy leesik a cukrom, művésznő, adhatok kegyednek egyet?, kérdi a férfi, és előhúzza a táskájából egy kis dobozt, benne csomagolt kockacukor. Már jól vagyok, feleli Tilda. Sietnem kell a színházba, ne haragudjon. Köszönöm a fáradozását, nagyon sokat tudtam meg. Mindenképpen hívom, ha erre járok, kedves Imre bácsi. Köszönöm.

Tilda holtfáradt, elindul a színház felé, a park sarkán egy büfé, nehéz vasajtaja nyitva. Az eladó köszönés helyett sajnálkozik, még nem kaptak ma árut. Vizet kérhetek?, kérdi Tilda románul. Természetesen, feleli az eladó, és hozza egy tálcán az üveg borszéki vizet, tölt a vastag falú pohárba. Tilda mohón iszik a vízből, aztán belelapoz a könyvébe. Rózsa Ágnes éppen a kínzó szomjúságról ír, egy kisgyermek elájul a vonaton. Áthajol a pulton az eladó, és halkabbra véve a hangját azt mondja, van tegnapról még beuf-saláta, azzal tud szolgálni, hűtve volt, még jó. Lehet, éjszaka nem ment az áram, de szerencsére hűvös volt éjjel, ilyenkor nem probléma. Köszönöm, mondja Tilda, kérek. Kenyeret ne hozzon, teszi hozzá. Jaj, szerencse, hogy nem kér, feleli az eladó, sajnos épp elfogyott a kenyérünk. Még egy üveg borvizet adjon, mondja Tilda. Hogyne, cu drag. Örömmel. Egy nagy tál beuf salátát hoz tányéron. Tilda óvatosan megkóstolja, nem savanyú-e vagy romlott. Az almától édeskes kicsit, hús alig van benne, a majonéz jó. Végül megeszi az egészet, a második borvizet félig megissza, mikor feláll, feszül a hasa. Halkan böfög. Sajnos nincs toalett, válaszolja az eladó Tilda kérdésére, de ha itt befordul az udvarra, ott van az étterem mosdója, azt tudja használni.

ni, mondja meg, hogy innen küldték. Kedves egészségére, legyen máskor is vendégünk.

A találkozóiig még van negyven perce, addig gyors léptekkel sétál a folyóparton, de túl erős a szél, visszamegy a házak közé. Visszatér a bútorüzem elé a Kogálniceanu utcába. A kapu nyitva, az udvaron nincs senki. Tilda megáll az udvar közepén. Egyik műhely mellett deszkakerítés.

Az órájára néz, nyolc perc múlva kettő, rohani kezd a színház fele. Gyula már a művészbejárónál toporog. Menjünk a lakásomra, itt nem jó, mondja feszülten. A kocsit itt hagyom, sétálunk egyet, nincs messze.

A színészházban van egy garzonja, oda mennek fel. Gyula kávéfőzőt hoz, kis csészében hozza. Az asztalon magyarországi csokoládé, macskanyelv, nápolyi egy zacskóban, három narancs. Vegyél, vegyél, a gyerekek most nem jönnek, edd csak meg, ha nem eszed meg, el kell vigyed. Repedek ki, feleli Tilda nevetve. Te?, csodálkozik Gyula. Még soványabb vagy, mint voltál. Gyula alig idősebb Tildánál, de sokkal öregebbnek néz ki.

Akkor tulajdonképpen miről volna szó?, kérdi, miközben leül Tildával szemben a fotelbe. Tilda előveszi a táskájából a könyvet és a vastag füzetét, amibe egy csomó mindent kiírt, egész hosszú részeket lemásolt. Ha jól értem, nincs darab, jegyzi meg Gyula. Jól érted, Tilda bólint, darab nincs, egy könyv van. Ágnes majd segít, a dramaturgiát megcsinálja ő, vagy együtt csináljuk. Akkor most nem hoztál semmit?, kérdi Gyula. Tilda felmutatja a könyvet. Felolvassam? Az lesz a legjobb, bólint Gyula. Leveszi a papucsát, kényelmesen hátradől, lábát felteszi az asztalra. Mennyit olvassak? Amennyit gondolsz. Amennyit bírsz. Az egészet.

Tilda olvasni kezd. Rózsa Ágnes: *Jövőlesők. Nürnbergi napló*. Amikor Ágnessel beszélgettek róla, a címet többször elrontotta, hol jólesőket mondott, hol jövőesőket. Van ilyen szó?, kérdezte aztán Ágnestől, amikor lassan, szótagolva felolvasta. Nincs. Szerintem nincs, a szerző alkotta meg. Lehet ilyet? Vannak dolgok, amikre nincsenek szavak, felelte Ágnes, akkor alkotni kell. Meglátod, mennyi szó van benne, amit nem lehet érteni.

Gyulának a könyvet tizenegy óra alatt olvasa fel. Kétszer tartanak hosszabb szünetet, Tilda óránként feláll, iszik, pisil, megmozgatja magát. Kilencor Gyula vacsorát hoz, zakuszká, alma,

kenyér helyett hideg főtt krumpli. Egy tál hideg töltött káposzta. Gyula kétszer mondja, hogy szívesen átveszi, Tilda legyint, majd szólok, ha nem megy.

Kilenc után Tilda telefonál Zoltánnak, hogy nem megy haza, próbálnak, kapott a színészházban egy szobát. Gyula odasúgja közben, hogy majd hazaviszi kocsival. Tilda Gyulára néz, vállat von. Vagy lehet, hazavisznek még éjjel, mondja a telefonba. Zoltán lecsapja a kagylót.

Fél háromkor megeszi az utolsó darab töltött káposztát, fél négykor végeznek. Gyula ledől egy kis időre, fél óra múlva költse fel, kéri Tildát, kilenckor próbám van, vissza kell érjek. Csendesen alszik, nem horkol. A kis konyhában Tilda kávéfőzőt hoz, bekeni az ajkát szájszírral, teljesen kiszáradt, s mintha teljesen elzsibbadt volna. Miközben olvasott, megivott két üveg borvizet, de úgy érzi, hogy a bőre porzik, a szeme száraz, az arcizmai.

Negyed ötkor visszasétálnak a színház parkolójába, a város teljesen sötét és üres, az őrcsodálkozva veszi le a parkoló bejáratánál a láncot. A kocsit a negyedik próbálkozásra elindul. Tilda egy ronggyal kívül-belül letörli a párás ablakot. Mindketten szótlanul merednek előre a sötétbe. Tilda elhozott egy üveg vizet, időnként beleiszik, aztán megpróbálja visszarakni rá a kupakot, folyton lepattan.

Hát ezt éppenséggel nem lehet eljátszani, mondja Gyula, de a motor elnyomja a hangját. Tilda közelebb hajol, el lehet vagy nem lehet? Mit mondtál? Nem. Nem lehet. Nem lehet eljátszani. Az út az erdőben kanyarog, hegynek felfelé mennek. De attól még meg lehet csinálni. Meg lehet vagy nem lehet?, kérdi ismét Tilda. Meg lehet csinálni, ismétli Gyula hangosabban. Meg lehet mutatni, csak nem kell úgy csinálni, mintha te lennél ő. Ha el akarjuk hitetni, hogy ez mind megtörtént valakivel, akit te eljászol, meg kell mutatni, hogy te viszont itt vagy, színész vagy, most, ebben a világban. Gyula mosolyog, ez is jó világ, megérne egy misét ez az 1987. Gondolod, hogy még az idén meg tudjuk csinálni?, kérdi sietve Tilda. Hú, de sürgős, feleli Gyula. Vagy most, vagy jövőre. Az idő mindegy. Nekem nem mindegy, feleli Tilda, nagyon szeretném. Nagyon szeretnék dolgozni. Normálisat dolgozni. Akármikor csináljuk, a lényeg, hogy te itt vagy, ő meg ott. Ezt kell érte a néző. Nem vagy ő. Nem vagy azonos vele. Senki se lehet valaki más. Te csak saját magad lehetsz. Teljesen világos. Brechti forma kell.

Nem szeretem Brechtet, mondja Tilda. Olyan formalista, csak a forma, a sok ének, meg a feliratok. Csináltuk a főiskolán, én voltam a *Kurázs*-ban a néma lány. Én most ezt úgy szeretném elmondani, hogy a néző érezze ennek a nőnek, az összes embernek a szenvedését. Gyula, ne haragudj, én nem akarok Brechtet, nem azért választottam ezt, hogy a formát csináljam. Én nem egy formát akarok.

A művészet forma. Mit gondoltál, odaállsz, jól lefogyasztunk, és akkor elhiszik rólad, hogy te vagy az, ott, a lágerben? Az a fontos, hogy megjeleníted őt, de nem ő vagy. Te a saját életed vagy,

egy színésznő, aki másokat mutat meg. De önmagát nem téveszti össze senkivel.

Ó, mondja csalódottan Tilda, éppen azt akartam, hogy én ő legyek.

Nem, te biztosan nem lehetsz ő, feleli Gyula. Nem lehetsz másik ember, senki sem fogja elhinni, hogy te voltál ott és az életed egy hajszálon, egy véletlenül múlt. Hogy mindjárt szomjan halsz a színpadon, miközben ott a takarásban a víz. Jó, fogoly vagy, én is, de nem ott és akkor. Ez most mind egy, most nem erről akarunk beszélni. Az a dolgod, hogy megmutasd azt a másik életet, ami nem a tied.

Posztpetőfi Sándor

Nótacsokor

Ad notam:

„Látod milyen borús idő...”

1

(úgy ösmerlek)

úgy ösmerlek mint a rosszpénzt
mint háziasszony a kosztpénzt
látod mégis megválasztlak
pedig rám nem hat a maszlag

úgy ösmerlek mint a rosszpénzt
mint taxishiéna drosztpénzt
látod mégis megugatlak
pedig nem is akaratlag

úgy ösmerlek mint a rosszpénzt
mint kormány feje a közpénzt
kivesz ennyit kivesz annyit
kisvasútnyit erőműnyit

úgy ösmerlek mint a rosszpénzt
mint reaktor az orosz pénzt
nem orosz az nem is azer'
mindösszesen csak százezer

sebaj sebaj most már sebaj
vár rád Hawai vár rád Dubaj
örömhír száll a nagy pusztán:
újra szép lesz Ürgeisztán!

úgy ösmerlek nem ösmerlek
megszólítani nem is merlek
két malomban örölünk mi
de egyikben sincsen semmi



2 (gondolkodtam egykor én is)

gondolkodtam egykor én is
de már nem tudom hogy mér is
nem gondolkodni sokkal jobb
láb dübörög: bal-jobb bal-jobb

törött bögre görbe bögre
indul a nép hóbörögve
felszed követ felszed talpfát
felszed omegát és alfát

így épül fel egy jobb világ
egy jobb világ egy jobb gulág
csinosodik épül-szépül
megválasztják világszépül

lélek mérnöke áll – költő
mögötte hány emberöltő!
vállát nyomja hány adóság
mit kirótt rá léthatóság

nem maradt már sok énnekem
azért vidám az énekem
letöltöttem mit sors rám mért
hazamegyek a babámért

száztizenhatéves kislyány
haja sincs már foga sincs már
de nekem ő így is kedves
ha meglátom szívem repdes

hogya neked nem is kellek
látod mégis belinkellek
belinkellek meglájkollak
rád is szelfizek maholnap

részletekről nem alkuszom
inkább küldöm az alkuszom:
ördög vigye az *egészet*
ha már ez a vers is kész lett!

Irodalom

SZILÁGYI ÁKOS (1950) József Attila- és Babérkoszorú-díjas költő, műfordító, ikonkutató, folyóiratszerkesztő. Számos monográfia, tanulmánykötet, verseskötet szerzője. Gyűjteményes verseskötete Török imaszönyeg címmel jelent meg 2003-ban. Legutóbbi verseskötetei: *Ká és Bá – El Kazovszkij emlékműve* (2016), *Bábuk ura – Poszt-petőfi Sándor összes barguzini versei és magyarnótái* (2017).

3

(így élünk mi)

így élünk mi Hunniában
élünk élünk mindhiában
trombitaszó ébreszt reggel
rádióból jóhírekkel

aki magyar talpra ugrik
pedig nyugodt volt mindeddig
természete méla komoly
mint az égen felhőgomoly

annyit mond csak vagy annyit se
nem hatják meg a könnyek se
mit keres itt e sok vert eb
nála úgyszincs menekültebb

így élünk mi kaszárnyában
annak is egy kőszárnyában
kicsit sötét kicsit rideg
de legalább még a mienk

így élünk mi Hunniában
míg meghalunk mindhiában
meg is halunk de meg nem is
tisztá szívünk sajtó tövis

Közreadja és közreénekezi: SZILÁGYI ÁKOS



*A mű meghallgatható a szerző előadásában:
https://szilagyiakos.hu/posztpetofi_sandor.html*

Szerbhorváth György

Az öngyilkosok temetőjében

(falusi életkép-napló)

A nagy katolikus temetőtől odébb, a faluszélen lapul a közös temető, akár egy foghíjas száj. Mi az öngyilkosok temetőjének neveztük el, pedig mindenkit oda vittek, aki nem katolikus. Itt pihentek a pravoszlávok, az óhitű katolikusok, Jehova tanúi, evangélikusok, reformátusok német vezetőknévvel és magyar keresztnévvel. Meg egy-két muzulmán albán, jellemzően pékek, burekosok és cukrászok lehettek, akár ma is, ez az ő reszortjuk. Vagy tökmagárusok, gesztenyesütők, egyikük, aki a templom mellett tartotta a bódéját, nekem egy picivel mindenből többet dobott az újságpapírból tekert tölcsérbe, legalábbis úgy tűnt, grátisz mérte hozzá. Mert apám volt a zenetanára az általánosban. Mondjuk, magyarul alig tudott, legalábbis csak pár szót mondott, nem tudom, miképp végezte el a tanulmányait. Arany ember volt ő is, mindenki szerette őket. Kocsmába sose jártak, értelemszerűen. Azóta már imaház, minaret is van az utcánkban a jövevények révén, akik a koszovói háború után érkeztek. Hodzsájuk nagy gyógyító, sámán hírében áll, leszedi az átkot, elrendezi a szerelmi ügyeket, a megvásárolt menyasszonyok ügyeit menedzseli, és gyógyít – fél Európa rendszámabláit látom a háza előtti autókon, különösen pénteken, meg nyáron, amikor a gaszt-arbajterek jönnek-mennek.

Nem messze a temetőtől felfedezem a mindig Horizontként emlegetett, rég bezárt kocsmá cégéret, egy szerb tulaj neve áll rajta, meg a neve: 0-3. Betűkkel is: nula tri. Azaz nulla három. Mert három gyilkosság kapcsolódik ide, az Orosz nevezetű falusi pártfunkcionárius itt lőtte magát föbe. Valaki meg gázpalackot dobott be egy háromszög-szerelmi ügy miatt, de végül őt késelték meg – ha jól értem. A harmadik haláleset homályba vész. A számok talán azt jelzik, az élet nullra végzett, a halál viszont három gölt lőtt eddig.

D. az éjjeli járőrszolgálat után sörözget kora délután, kissé elvesztette az időérzékét is a szolgálatban. „Öt nap múlva ötven” – rikkant fel, miután kiderül, február 13-a van, mindjárt születnapos, de aznap is menekültekre fog vadászni, jó tripnek tartja. Három hete határ vadász, a magyar oldalon, a kerítéstől odébb, a „mélységben” kecergette egész éjszaka a *migráncsokat*. Panaszkodik a fiatal

magyarokra, nem bírják a tempót, neki ez meg semmi, hobbi, szórakozás, mondja. Kétszer volt börtönben (az egyik közlekedési baleset), szerb sorkatonaként meg Koszovón harcolt. Évente felutazik Pestre a Hungaroringre, kurvákra bassza el a pénzét, ahogy stílusosan megjegyzi, mert Magyarba’ lehet kurvázni, falun azért nehezebb. Járok én Pesten kuplerájba? – kérdi, nem? – de miért nem? Aztán ő nem hazafiságból állt magyar határőrnek – „fáj a faszom mindenre” –, jól menő gazdasága volt – a tehenek meg a birkák megmaradtak, a rokonok gondozzák, amíg ő kipótolja a jövedelemkiesést, amúgy is ingázik. Ezt úgy magyarázza, hogy több lábon kell állni, és a nyugdíjra hajt. Addig azért még van pár évünk, mondom neki, miután megállapítjuk, napra négy hónappal vagyok idősebb tőle. „Láttalak múltkor is a tévében... Te ilyen poligeci vagy, nem?” – Nem

Irodalom 11

SZERBHORVÁTH GYÖRGY (1972) Budapesten és a vajdasági Kishegyesen él. A budapesti TK Kisebbségkutató Intézet szociológus kutatója, a Regio folyóirat szerkesztője. Író, kritikus, publicista, versen és regényen kívül bármit ír (megrendelésre is). Legutóbbi könyve: *Nem tudták, hogy tudják* (Kalligram – TK, 2021)

éppen, szociológus vagyok. – „Na de te mindenkinek beszó’sz, baszogatsz. Engem nem bírsz, három sör után letekerek egyet” – viccelődik, mert régi haver, csak mindig újra kell kezdeni a konverzációt, mintha most ismerkedtünk volna meg, nem az általánosban. A politika nem érdekli, a menekültek se nagyon, nem fél éjjel az erdőben se, mint a többiek, mit neki az börtön s Koszovó után. Mintha az elkóborló birkáit zavargatná, csak most ő a puli is. „Az a jó, hogy a lányok nagyon szépek” – vágja ki a döntő érvet, miért lett *jéger*. Mármint a menekült lányok? – kérdelem. „Nem, hanem a rendőr meg a határőr csajok, azok nagyon jók. Mindnél jó vagyok” – mondja büszkén, de ezt alig hiszem.

Visszajön az asztalhoz, sántít. Nem tudom a nevét, ezeknek a kocsmában sosem tudom a nevét, pedig egy iskolába jártunk. Időközben nagyon megváltoztak, isszák a fél eurónyiba kerülő páleszt, mindegy is, hogy hívják őt is, mert beszélni már nem szokott, talán már nem is tud, magyarul sem. Nyelvnélkülivé vált. Most a lábfejét fájlalja, addig rugdosta a Füles nevezetűt. Ma már harmadszor dobták ki a létesítményből, de most verést is kapott, kihúzta a gyufát, mert egy poharat a falhoz vágott. Már a földön feküdt, amikor kinéztem az utcára. Füles még tud beszélni, mármint magyar mondatokat egészben, csak borzasztóan unalmas, mert ugyanazt hajtogatja. A másik kocsmából jöttem át emide, előle szöktem volt, fárasztó, ahogy ölelgetett a söntésnél. Itt most nagyon megkapta a magáét. Inkább innen is elmegyek, Füles épp a rendőröket hívja, bár kétlem, értelem- és életszerűen tudja őket riasztani, pláne szerbül.

December elején költöztek be a törökök az utcánkba. Stílusosan, mert II. Rákóczi Ferencről van elnevezve. A szembeszomszéd házában kaptak helyet, nem is ház ez már, hanem falusi turizmusunk egyik ékköve. Ugyan Géza bá' birodalmában nem sokat nyom a latban, és különösebben nem is tájházasiásította, és azt is kultúridegen módon – egy Gorenje-tűzhely ajtaját szerelte fel a gangvégi kemenceféleség ajtajának.

A törökök a kínaiaknak dolgoznak a vasútépítésen. Tiszta Amerika, hisz a kínaiak már ott is jeleskedtek a 19. században, terveik szerint az egész világot most behálóznák, Alaszkán át Pekinget is összekötnék New Yorkkal. Egyelőre nálunk gyakorlatoznak, a tempó azonban inkább balkáninak tűnik. Egyszer láttam őket, mind a hármat, a már lebontott Fekete hídnál, az egykori Lenin utca végén, bár annyira nem is egykori, az utcanévtábla még mindig a beomlott tetejű parasztház falán áll. Már rég le akartam feszíteni, mégis mindig elmaradt, elfelejték csavarhúzó vagy valami alkalmas szerszámot vinni sétáimra. A három kínai éppen a magyar parasztot nézi, ahogy a hereszénának valót kaszálja. Engem is látának, szóval így nem is merném lelopni Lenint, már ha lopás a lejárt utcanévtábla megmentése. Megkérdelem tőlük, hogy „inglis?”, de csak valami olyasmit mutatnak, amit a siketnémák az alvásra használnak, a két összetett tenyeret a megbillentett fej mellett – talán azt kérdik, aludtam? Vasárnap délután van, nem aludtam, mondanám, de kultúrfölényben érzem magam, mintha jól tudnék angolul. Csak mosolygunk.

A törökök sem tudnak angolul, megkérdeztem őket, hát nem beszélgetni utaztak ide, hanem építeni, ha már a fél falu meg a rothadó nyugatot építi kint. Egy hét után már kitört a botrány, két fiatal török az utcavégi kávézóban sörözött, az emeleti részen mulattak, így a helyiek, akik aztán hazazavarták őket. Mert a mobiljukról engedték a saját zenéjüket, és egyikük elővett egy kést, majd rituálisan vagdosni kezdte magát, *be voltak baszva, pedig még csak az első sörüket itták, nem bírják ezek az alkoholt*. Legalábbis a helyi népnyelv szerint fenyegetőleg léptek fel, szó szót követett (gondolom, képletesen), aztán már az utcán rohantak. Azt ordították, *hogy Törkej, törkej!*

Anyámmal a hálószoza ablakából kukucskáltunk ki, ez már nem előítéletesség, hanem tapasztalatból eredő óvatosság. A már rég nem józan falubéli vállalkozó vitte a prímet, hogy ezek azt ordították, hogy *Törkej*, ami az ő olvasatában nem egy ország vagy egy nyelv neve, hanem támadó fellépés, az *Allah akbar* szinonimája. Különben is, ismételte el a vendégház előtt harmincszor, *ezek* semmilyen nyelvet nem beszélnek, se szerbet, se magyart, akkor meg mi a faszt akarnak itt? Hát neki gyereke van, ezek meg itt késsel jönnek-mennek? Végül az utcánkbeli, tekintéllyel bíró vállalkozó elküldte őt, mert miután ezerszer megismételte mindezt, szerinte vagy hívja a rendőröket, vagy húzzon az utcánkból.

Csütörtök reggel, még mielőtt a postás hozná a *Családi Kört*, a szódás jön, *Anagypali*. Tudom, hogy hívják, persze, de onnan is tudhatnám, mert nevének kezdőbetűit, a NP-t belekarcolták a szódásüvegeibe. Többnyire föl sem kelek addig, míg el nem megy, mert sokat beszél. Mindig elmondja, hogy Ausztrália a legcecibb ország a világon, azon belül főleg a bátyja, mert oda emigrált harminc éve. Az egy szar ország lehet, magyarázza, ha véletlenül mégis időben felkelek – már reggel hétkor itt csörömpöl, és hangos csattanással vágja be a kombiját. A bátyja a gyerekeinek mindig kér magyar rajzfilmeket, újságot, ilyesmit, magyarázza hangosan. Igaz, ez még az internet előtt volt, azóta legalább nem is beszélnek, csak üzennek, ki halt meg.

A gyerekorvosom se mai gyerek, de még biciklizik, vagy azt támasztva sétálgat. Ő is sokat tud beszélni. A bolt előtt az ukrainai helyzetet elemzi. Lehet abban valami, amit a tévé mond, hogy az ukránok is hibásak. Vagy hogy ők a hibásak. Mert lőnek. De hát – mondom –, védekeznek, az oroszok lövik őket, agresszió van. Ááá, a Kossuth is azt mondja, hogy lőnek az ukránok. Otthagynom, ő már úgyse gyógyít engem, régen szerettem hozzá

járni, amikor untam a tanítást, egy hasmenésre, egy napi kiírásra mindig jó voltam.

Orvos sincs elég, úgyhogy egy török orvost is felvettek, ő jelentkezett ide. Macedóniában végzett, Szkopjében. Úgyhogy szerbül nem tud, talán angolul se, de ez nem derül ki, mert *mi* se tudunk se szerbül, se angolul.

Drogdílerék falva lettünk egy hétig, Pestről is szóltak a haverok, a falu benne van a hírekben. Hirtelen lett *szezonyja* a razziáknak, egyiküket a rokonom jelentette fel, mert gyanús volt, hogy a szomszédjában nagy a forgalom. N. lekapcsolásának leginkább az apja, N. örül, reméli, megkapja a minimum három évet, addig is nyugton lehetnek otthon, kibírhatatlan a gyerek. N.-t, mármint az idősebbet, én is felfogadtam vagy kétszer fát hordani, ha nem adtam sört neki, mintha lassítósztrájkba kezdett volna. A fia viszont, amikor náluk jártam a zsákutca sarkán lévő házukban, azt mondta, ő nem jön dolgozni, más dolga van. Házuk egy viskó, veretfalú, régen se víz, se áram nem volt biztosan. Ide jártam szólni gyerekkoromban András bácsinak, a kocsisnak, ha fuvar kellett. A pénzt pálinkára költötte meg a lovakra. Felesége öreg anyámékhoz járt át vízért, hálából németlepenyzt hozott (lángost), amit senki se mert megeni. Kati néni hetente többször csalánlevest főzött, erre tellett, illetve nem tellett nekik semmire, András bácsi rögvést elitta. Ránézésre mindig ugyanolyan öregek voltak, sose derült ki, nem is emlékszem, mikor haltak meg, lehettem már vagy húsz is, valamikor a háború tájékán. Akkortájt akadt olyan öregasszony is, aki az éhezés elől inkább felakasztotta magát.

A szomszéd azt mondja, ez a drágulás egy nagy humbug. Az apja tartja az egyik kocsmát, vagyis ez a nagybetűs, egyedüli kocsmá a faluban. A ventilátor a szomszéd telekre néz, ahol disznókat tartanak, nyáron bekeveri a szarshagyt is, és ha nem szól hangosan a Muzsika tévé adása, vagy valamelyik turbófolkos szerb csatorna, a malacok rőfögését is halljuk. A szomszéd földeket bérel, azt mondja, sose keresett még ilyen jól, Covid meg háború ide vagy oda. Mert a kukorica kijön neki 12-be (dinárba, de hogy mennyi, azt nem tudom, talán kilója), 24-ért adták el korábban, és azon már megvolt a haszon, most meg 48-ért adja el. Mi ebben a logika, kérdi? Csak úgy fölnyomták az árát, hátha másnak ez jó, neki nagyon jó, ő nem panaszkodik, mint mindenki.

A kínaiak letúrták a vasúti töltést, építik a szupervasutat Belgrádtól Pestig. Így találtak rá a

A három kínai éppen a magyar parasztot nézi, ahogy a hereszénának valót kaszálja. Engem is látnának, szóval így nem is merném lelopni Lenint, már ha lopás a lejárt utcanévtábla megmentése. Megkérdem tőlük, hogy „inglis?”, de csak valami olyasmit mutatnak, amit a siketnémák az alvásra használnak, a két összetett tenyeret a megbillentett fej mellett – talán azt kérdik, aludtam?

szarmata település nyomaira, jó nagy település lehetett, legalábbis a korhoz mérten. A vezető régésszel gyors megbarátkoztam, kiderült, együtt dolgozott nagybátyámmal, aki archeológus, restaurátor volt. Jóska bácsi, a pálinkás? – kérdi (szerbül), hát igen, mondom, megitta ő is a magáét, tudományosan napi három decit. Mondjuk, bírta, nyolcvanpárévesen a konyhaasztalnál egyszerűen lefordult. Mi most meg nagyon büszkéek vagyunk, megtaláltuk az őseinket, vagy ha nem is az őseink, tudták, hová kell jönni, ide. Épp a vasútállomás mellé építkeztek, meg a folyócska mellé, ami akkor nyilván nem ott volt, de erek, források még ma is vannak. Ezt Maxi, egykori padtársam újságolja el a bolt előtt, „*mi van, még veszed a Magyar Szót?*” Hát, kell papír a begyújtásánál, már rég nem vesszük naponta az egyedüli vajdasági magyar napilapot. Maxi elmeséli, hogy amikor a mai ásatás közelében jó rég a silókat építették, akkor ráakadtak egy régi sírra is, még szövet is volt a csontvázon, de nem szóltak senkinek, mert akkor le kellett volna állítani az építkezést, a siló meg mégiscsak siló, meló, biznisz. Van egy kis földje arrafelé, némi bokros, tucatnyi fa, ott még jön fel a víz a forrásból, „de az is döglődik már”. Amúgy hat osztályt végzett, pedig többre vihette volna a fejével meg a dumájával. Pár éve kiment Angliába dolgozni, bírta is vagy fél évig: „hülyék ezek az angolok”, és kiábrándult a rock and roll-ból is. Pedig úgy tervezte, a falucska pubjában fog majd esténként a helyiekkel Guinness-t inni. Angolul akkor se tudott egy kukkot se. Figyelmeztettem is, hogy

Anglia, az nem a mi falunk, hogy majd te a söntésnél bárkivel eldünnyögsz.

A többieket, miközben még a szomszéd menekültellenességét próbálom moderálni, az egész menekültügy nem nagyon érdekli, jó, persze, azért a *National Geographic*-ra alszanak el, de a II. világháborús cuccokat szeretik inkább, Hitler, sztálingrádi csata, normandiai partraszállás. Inkább az a kérdés, a menekültek minek jönnek ide? (Egyébként épp ide nem jönnek.) A vendégmunkások meg a kínaiak miért nem tudnak magyarul vagy szerbül? Miért, ti tudtok angolul? Nem, de ők se, úgyhogy mindegy. A kínai pedig nem is vendégmunkás, a kínai, az más kategória, ahogy a kínai boltos is elfér a főutcán (az egyik elment, talán tönkrement), mert nála minden szar kapható.

Horváth mama mindig megkérdezte: ki a halott? A nevet-neveket hallva hümmögött, jött a szokásos „csak háború ne legyen”, mert épp a hírek mentek a rádióban. Mostanság már csak évi hat-

van halott van, tíz-húsz évvel ezelőtt még évi százon felül is megszaladt. Fogynak az élők, mert elvándorolnak vagy meg se születnek, így aztán a halottak is. Annak idején kiszámoltam, falunk világrekorder az átlagosan évi három öngyilkossal, bár statisztikát ilyen nagyságra nemigen számolgatunk. Az öngyilkosok temetőjébe, azaz a közösbe se visznek már ki senkit ötven-hatvan éve, benőtte a burgying, de mostanság kitisztították, igaz, síremlék is alig maradt. A paptól átvette a temetőt az önkormányzat, nyitottak egy új parcellát. Marad bőven nekünk is hely, nyugtatgatom a többieket, akik rettegnek a betelepülő menekültektől, akikből, mondom, egy sincs. Aki jött, az koszovói egyiptomi – ez egy muzulmán, albán vagy milyen nyelvű etnikai csoport –, azaz eleve szerb állampolgár. Ettől nekik ugyanolyan muzulmán menekült, akárha afgán, pakisztáni, arab vagy szíriai keresztény lenne.

De ez nem számít. A szomszéd rendel egy kört, magának valami málnaszörpöt. Száraz január van.

Tóth Réka Ágnes

Alanyi jogon

a beszélő ma távol maradt
nem jelent meg ebben a vershelyzetben
elbújt egy vörös függöny mögé
keresztretjvényt fejteni
három szó régi mosópor márka
és olyan halkán lélegzik csak
mint az udvarok végében az újszülött kismacskák
hogy elkerüljék a török

a beszélő ma nincs jelen
hiánya kiégett papír felborított fotel
foltokban szakadt kárpit
egy nappali
amit úgy hagytak ott mintha még mindig élne valaki
akire papucsok és hamutartók várakoznak
de ebben a versben nem veszi fel senki
és nem hamuzik bele
mégis egyre koszosabb

a beszélő elveszett
de senki sem jelenti a rendőrségen
a túlzott személyeskedés osztályán
ahol kókadtt pálmákat locsolnak kontyos nők
és penész virágzik a teákban
és a férfiak kötik össze a reggeleket piros zsinórral
hogy elvághassák utána a kellő pillanatban
és cseresznyés pitéket rendelnek kávéval
újra és újra

a beszélő sosem érkezett meg
erre a zsúfolt pályaudvarra
ahol egy tút nem lehetne leejteni
az alliterációk és hasonlatok között
ahol a szóképek az ablaküvegre fagynak
és akármikor kinéznek
mindig ugyanazt a szürkületet írják körbe
amikor minden élesebbnek látszik

a beszélő ma nem iszik teát
nem iszik kávé
nem vesz fel zakót
nem köhint
nem emeli fel a kezét
hogy szót kérjen magának
a sok kihalt állatfaj és virágnév között
a sorok között
hol üvegangelnek és csillagoskolibrik
csipegetnek pillangóborsót
üres szemhéjáról

Irodalom 

TÓTH RÉKA ÁGNES (1987, Győr) Budapesten él. Dramaturgként és drámaíróként dolgozik. Kötete: *Ultraibolya* (Prae Kiadó, 2022).

Tófalvi Zselyke

Vonatidő

Reggel fél hatkor még Londonban is koromsötét van; pedig sétálnék a buszmegálló melletti parkban, ahol ilyenkor csak egy-két kutyasétáltató lézeng. Az alig kivilágított park és a közeledő busz visszatart a sétától, inkább felszállok. A St. Pancras pályaudvarról indul a vonatom, tizen-nyolc órás út áll előttem.

Meglepődve tapasztalom, tele a busz; van, aki melóba készül, látszik az a magabiztosság, ahogy a buszra felszállva anélkül furakszik a jármű belsejébe, hogy bárkire ráemelné tekintetét. Ez neki kijár, ő ott sincs, nem tud másra tekintettel lenni, belebotlik az utazóbőröndömbébe. Nézhetném szellemnek is, csak ahhoz túl hangosan szól a füléből a hip-hop.

Magamban számolom a megállókat, nehogy elvétsem, mint egyszer Isztambulban. Abból tény-

hegyéhez érintettem, hogy megbizonyosodjam, merről fúj a szél, Isztambulban mindig a tenger felől fúj a szél, főleg nyáron, így elkezdtem követni a szelet, még a bal kezemet fel is emeltem, beleképzeltem egy papírsárkányt, már megbántam, hogy pár órával azelőtt nem vettem meg a csillámporos sárkányt a kislányomnak, de akkor még dolgozott bennem a morál, hogy azért a giccs az giccs, egy sárkány ne csillogjon; ehhez képest pár óra alatt minden elvemet feladtam, csak jussak el a tengerhez, nem érdekelt az se, ha gyalog kell átmenni a hídon a Boszporusz felett flitteres sárkányok és illatos lufik gyűrűjében, ha ez az ára, csak érnék már ki a dzsembujból. És egyszer csak hirtelen tisztult a táj előttem, már látni véltem a tengert, a Yeni Dzsámit: megérkeztem. Onnantól kezdve ment minden, mint a karikacsapás, még szállást is találtam erős wifivel. Este ittam egy mentateát, majd még egy török teát, és arra gondoltam, hogy tulajdonképpen szerencsés vagyok, és ha anyám még élne, el se mondanám neki, mert annyira hihetetlen az egész.

Negyven perccel a vonat indulása előtt kiértem már az állomásra. Akklimatizálódnom kell: újságot veszek, rengeteg sós és édes nassolni valót, vizet, colát. Bátyáimnak whiskyt. Ők ketten eszméletlenül hiányoznak. Főleg a kisebbik, az iker részem. Hozzá megyünk, egyedül ő maradt otthon. Színész, közösségi szervező, kávézót, éttermet gründol. Imád központban lenni.

– Megkérem, fejezze be a telefonálgatást! – szól rá az egyik utasra egy igazi angol gentleman, tökéletes brit kiejtéssel, amit én sose fogok tudni még imitálni sem. Az angol nyelv szépsége, hogy a felszólítás is annyira udvarias, hogy az utas is egyből megérti, nem akadékoskodik. Előregörnyedve telefonált, egyik ujját belenyomta a másik fülébe. Nem volt dühös. Felnézett az angol úriemberre, elmosolyodott, és befejezte a hívást.

Nem vagyunk sokan a fülkében, bár annál többen, mint amennyire ezen a napon számítottam. Direkt már kedden utazom. Ez lesz az első húsvétunk anyánk nélkül. Mindig hazamentünk, anyánk meg is kért rá, hogy ez így maradjon. Kicsit tartok az egésztől, főleg, hogy az utóbbi évek húsvétjai is erőltetettek voltak, anyánk már tíz éve

Irodalom

TÓFALVI ZSELYKE (1976, Marosvásárhely) Budapesten, a Közép-európai Egyetemen dolgozik. Tárcai, novellái többek között a *Látóban*, a *Kalligramban*, a 2000 folyóiratban jelennek meg. 2019-ben *Látó-nívódíjat* kapott. Kötete: *Amikor hazajössz* (Mentor Kiadó, 2020).

leg nehezen keveredtem ki, annyi szerencsém volt, hogy három óra reménytelen útkeresés után, amikor olyan helyen kötöttem ki, ahol mindenki helybéli, és senki, de senki nem állt szóba velem, mert látták bennem a kétségbeesett külföldit, térerő sem volt, nemhogy net, szóval bóklásztam és bolyongtam, és egyszer csak meghallottam a tenger hangját, vagy a szele érintett meg, nem tudom, de már nem pánikoltam, csak hangosan beszéltem; szürkületkor félek a legjobban, mert pont akkor nem látok semmit, és Isztambul elfelejtett utcáin macskaszemeket láttam villogni, de lehet, hogy más állatok voltak, vérebek, és arra gondoltam, hogy másnap, vagy harmadnap ott találnak meg a macskaköves isztambuli utcán fekvő, vérebek által szétmarcangolva. De a szél illata csábító volt, megnyaltam a gyűrűsujjam, majd az orrom

végrendelkezett, idegesítő volt. Mindhárman a magunk bajával voltunk elfoglalva, bátyáim menekültek anyánk hangulatváltozásai elől, én meg szelíden vettem részt az egészben. Leginkább hallgattam, együttérzően bólogattam. De most, hogy már anyánk nincs, visszasírjuk azokat az idegesítő pillanatokat, el sem tudom képzelni, milyen lesz ez az előttünk álló hétvége nélküle, hogy nem néz rám gyönyörű tekintetével, amikor egy szál polóban, rövidnadrágban és papucsban ugrom ki a sarki ábécébe.

– Legalább egy rendes nadrágot, és kabátot vegyél fel, ha szoknyát nem is. És kösd össze rendesen a hajad! – ez annyira hiányzik. Mert magának a halálnak a drámai valósága után, a hosszú ideig tartó értelmetlen szenvedése drámája után most ott volt a csendesebb és egyszerűbb tény, hogy hiányzik.

Az első évet, miután meghalt, árulásnak éreztem. Magunk mögött hagytuk az előző évet, amikor még élt, egy olyan évet, amelyet még ismert, és elkezdtünk nélküle egy másikat, amelyet soha nem fog megismerni.

Nemcsak a tágas kocsii, fülkéi miatt szeretek az Eurostarral utazni. Vannak négyes székek, kis asztalkával, de vannak kettős ülőhelyek is lehajtható asztalkával. Mint a repülön. Igazából nem szeretek repülön utazni, félek. És a környezettudatosság, meg az olcsó árak, a hosszú felkészülődés a megérkezésre, mind jó kifogások arra, hogy vonatozzak.

Most nagyon gyorsan haladunk. Száguldunk. Igaz, ez Németország. Vagy Ausztria. A táj hasonló, alig lehet követni a gyorsaságtól. Sok a szélerőmű. Hatalmas, fehér csápjaik az égig érnek. Mi, a vonatban utazók apró pontok vagyunk az

erőművek mellett. Zökkenőmentesen haladunk. Csak a kissé rázkódó kocsi ajtója nyikorog egy kicsit becsukódáskor. Önműködő. Ahányszor záródik az ajtó, mindannyian rázkódunk kicsit.

Nincsenek sokan a fülkében, és eléggé csendes is mindenki. Kegyelmi állapot. Jön a büfékocsi, megkérdezem, csapolt sörük van-e. Azt válaszolja, hogy Glühwein. Kissé fásultnak tűnik, megértem. Milyen lehet nap mint nap egy büfékocsit tolni fel-alá.

Esni kezd, kis cseppek futnak oldalirányba az ablaküvegen. Csíkok és pontok az üvegen. Kinn az égbolt sötétebb, így a vonatban lévő világítás, a kis olvasólámpák az ülések fölött erősebben fénylenek. A sín mindkét oldalán falvak mellett haladunk el, a lovak kint legelnek. Minden falu közepén kiemelkedik egy templomtorony. Fehér, vagy sárga templomtorony. Jön a kalauz, most érhetett ehhez a kocsihoz.

Már a hegyek közt haladunk. Mindig elfelejtek figyelni, hogy mikor futunk bele az erdős rengetegbe, így mindig meglepetésként ér. Ilyenkor kimegyek a folyosóra, picit lehúzó az ablakot. Hideg a levegő, de fenyőillata van. Kiengedem a hajam, hadd kócolja a szél.

Egyszer olvastam a svájci Alpokon áthaladó Gleccser Express-ről, ami nem kevesebb mint 291 hídon halad át, bebújik 91 alagútba és érint még hét völgyet is, hogy aztán felkapaszkodjon mintegy kétezer méter magasba St. Moritzig.

Visszamegyek a helyemre, egy kisgyerek ül ott. A lehajtott támlán hagyott füzetembe rajzol.

– Te is félsz a medvétől? – kérdezi, majd egy csokor színes virágot rajzol egy üres lap közepébe.

Varga Balázs

Hárman egy autóban

nincs miért aggódnod
megéreztem a hűség felelősségét
vigyél majd halászní magaddal
ilyeneket hazudott a kicsi szád
mert végülis hazudtál és
hazudott benned ő
aki benned lakik
kénye kedvére oda teszi a bútorait
ahová akarja asztalát az ágyadra
fotelét az asztalodra
székeidet ki is dobja
már ülnöd sincs hova
fáj is a hátad rendesen
látod mindig leveszem
rólad a terhet hogy ezt
velem nem te hanem ő csinálja
ennyire jó lennék kétlem
nem akarok az lenni
jó lenne lábra állni
és páros lábbal kirúgni
a homályt az ablakon
s ha visszajön az ajtón
lámpát gyújtani neki
de nem jóságból hanem hogy
egyáltalán ne legyen tűnjön el
szívódjon fel menjen haza
az anyjához a sötétséghez
és diskuráljon vele a ködről
vagy amiről akar és hagyjon
engem békén az éjjel azt álmodtam
hogy te a homály és ő a köd
jól megvoltatok és nekem fájt
nekem nevem sem volt
azt kerestem egyedül egy sofőr
nélküli autó hátsó ülésén
miközben gurultunk az ölelkező
homályban és ködben
arról beszéltek hogy mikor
vajon mikor születik már meg
a gyermeketek a bizonytalanság
úristen gondoltam
én leszek majd az a megszülető
de aztán lenéztem és láttam
hogy lóg a nyakamban egy
dögcédula lefordítva
nem fordítottam meg
nem akartam látni a kettős-
pontok utáni úrt a semmit
de mégis valahogy nyugodt
voltam mert volt testem

veletek ellentétben
és arra gondoltam hogy
egy testben keringő semmiből
egyszer csak lehet bármi

A Kígyó, a Tyúk, Mari és János

nagyapám nagyanyám
egy nádas mellett laktak
a kígyókkal vesződtek folyton
ők voltak a szomszédaink
nem voltak jó szomszédok
mindig kéretlenül jöttek
vitték is a naposcsibét
máskor csak úgy a semmiből
rossz nyelvük Marira sziszegett
lehet így hívni őket szomszédok
de úgy is ahogy ők hívták
az ördög maga
az alvilág lényei
amit Jézus sarúja eltapos
igen ez volt nagyapám
Jézus Sarúja János
máskor csak úgy Varga
miután vassvillával megölte
a kígyót kitette az aszfaltra
az autók elé mert csak akkor
múlik ki mondta
ha a Nap már lement
aztán ordított a tyúkokkal
repült utánuk
szalmakalap szerszám kő
és féltékeny volt
gyűlölte a csütörtököt
Mari akkor ment piacra
sajnáltam a tyúkokat
annál inkább a kígyókat Isten
hasra kényszerített teremtményeit
rájuk gondolok mindig
ha hasra kényszerülök
a kígyókra a tyúkokra
Marira Jánosra
és látom is őket
egy napsütötte tornácon
ülnek együtt igen
ül a Kígyó a Tyúk
Mari és János
egy zöld padon
és valami mély egyetértésben
egy számomra még
ismeretlen nyelven beszélgetnek
ropogósat kacag Mari
ahogy itt már
csak én tudok

Irodalom 19

VARGA BALÁZS (1988, Sepsiszentgyörgy). A forradalomkor leesett az ágyneműtartóról, betört a feje, a szülei figyelmét egy pillanatra elvonta a kinti forrongás. Az mondja, hogy a forradalom sebesültje. Jelenleg színész Marosvásárhelyen.

A víz körforgása

Az esőről megint
egy haikut szerettem volna
de nem megy nem tudok
mert valami ott mélyen
mindegyre kavarg buzog
próbálgattam egyszavakban is
hogyan grafiteső mert sercen
a dobhártyán mint a papíron
és rettentő szürke
vagy rajzszeget-eső
mert aláfekszem
az ingem kibontom
és ráhull a mellkasomra
szúr is de hűt is
és lám minden magyarázatra szorul
ezért sem lehet haiku
az eső maga már haiku
és annyira az
hogyan megírni sem lehet
te magad is eső vagy
és annyira az vagy hogy
várom már hogy felszáradj
csak félek végérvényesen része
lettél már a körforgásnak
mert ugye most hónapokig
hatalmas szárazság volt
de ma éjszaka felhőszakadás
a föld köpni nyelni nem tudott
ki bírja ezt a végletekben
gondolkodó természetet
most minden rendben
de meddig persze
most süt a nap
de a pára
elindultak fölfelé a rajzszegek
mi van ha egy szép nap
talán még most augusztusban
lapátolni kell majd a jeget
akkora lesz az udvaron
teszek majd a teába
de aki úgy eszik és iszik
hogyan az égi jeget nem becsüli
az rajzszeget eszik és iszik önmagának
gondolom ha majd kínok közt is
de kiszarom
persze az lefele van
a rajzszeget meg pára
akar lenni ismét
és hát hol ha nem a mellkason át
kíván fölfelé törni
a legnehezebb úton
ebből tanulhatnék is
de nem fogok

timtimtimtimtimtim
dreamers they never learn
they neeeveer learn
most belülről szúr
és nem hűt
de legalább éget
nem sokat
keveset
átütik a rajzszegek
a membránt
a senyvedt rizspapírt
ahogy nagyanyám
kis kamraablakán
cikiparittyával lőttem át
sír a gyermek
hová lettek a rajzszegek
hová lesznek a rajzszegek
nyugtatom

Ünnepek a szemnek

2023. évi Jakobovits-díjasok: Jankó Szép Noémi és Márton Katalin

Két nagyváradi művész, egy keramikus, s egy mostanság elsősorban a papírral, mint anyaggal foglalkozó alkotó érdemelte ki 2023 januárjában a Jakobovits Miklós Társaság magyar kultúra napi díját.

Tízéves tevékenységre tekint vissza az In Memoriam Jakobovits Miklós Társaság, mely alapító okiratában azt a művészeti szemléletet és tenniakarást vállalta fel, amelyet Jakobovits Miklós képviselt élete folyamán.

Minden évben a különböző szimpóziumok, kerekasztal megbeszélések, kiállítások, nyitott műhelyek, művészeti rendezvények mellett a Magyar Kultúra Napján átadhattuk az In memoriam Jakobovits Miklós-díjat egy-egy olyan művész állítva a figyelem központjába, aki példaadó lehet

Galéria

JAKOBOVITS MÁRTA (1944, Tasnádszántó) többszörösen díjazott erdélyi keramikus, művészeti író. A Magyar Művészeti Akadémia Iparművészeti és Tervezőművészeti Tagozatának rendes tagja. Nagyváradon él.

s aki alkotói és társadalmi tevékenységével megérdemli a ráfigyelést.

Ebben az évben két művész, Jankó Szép Noémi és Márton Katalin képzőművészek a díjazottak. Két olyan művész, akik szakmai téren különös mélységekig és magasságokig jutottak el és szívvel-lélekkel létrehozott alkotásaik az univerzális művészet kontextusában értelmezhető szellemi értéket képviselnek.

Mindketten színvonalas országos és nemzetközi szimpóziumok, kiállítások, művészeti rendezvények folyamatos meghívottjai, résztvevői. Rendkívül fontos és példaértékű az alkotói munkájukkal párhuzamosan folytatott művészet-oktatói tevékenységük is. Szellemi energiák katalizá-



Jankó Szép Noémi: *Cím nélkül*, 2020, fajansz, samotos agyag, üveg, 15 × 15 cm



Jankó Szép Noémi: *Cím nélkül*, 2020, fajansz, samotos agyag, üveg, 15 × 15 cm

toraiként generációk lépéseit egyengetik maximális ráfigyeléssel és elképesztő hatékonysággal, hogy felfedezzék s értékeljék a sajátosat, a szépet, az alkotás, a kreativitás örömet.

Jankó Szép Noémi alkotásaiban a láttatás sajátos hangszerelése a közeledés rendkívüli alá-

zatával párosul és lényegíti át úgy a kerámia, mint a papír vagy tűzzománc alkotásait, rajzait, kollázsait. Szereti, simogatja a formát, s az érzetek titkokkal teli világába, különleges szellemi élmények körébe vezet. Halk szavú, költői közeledés ez, mely maximális szakmai és szellemi igényességgel párosul.

Az eszköztelenség, a „kevéssel lényegyet” elvét éli, követi. Éli, élvezi és pillanatnyi érzéseivel gazdagítja, hangolódik rá az anyag üzeneteire. Az elképesztően érzékeny s egyben könnyed formakezelés elmélyült lényeg-kereséssel párosul.

Kiegyensúlyozottság, harmónia, kifinomultság Jankó Szép Noémi emberi jellemzői, s ez fordítódik le munkáiban, kerámia, papír és tűzzománc alkotásaiban, az anya-párnák, párna-családok, kerámia és papír bogarak, csoda-kertek világában. Egyfajta felszentelt rácsodálkozás ez az anyag sugallataira.

Munkái simogatni való, igazi kerámia-teremtmények. Vizuális költemények.

Márton Katalin is sokoldalú művész. Rajzol, fest, mintáz, installál. Az utóbbi időben egyre inkább merített papírral, papírművészettel, a cellulóz lehetőségeivel foglalkozik.

A merített papír egy igen izgalmas, képlékeny anyag. A síkban, térben jól formálható papírpép remekül követi Kati temperamentumából adódó, hirtelen elhatározásait, gesztus-szerű intervencióit s szándékát: láthatóvá tenni, vizuális élménnyé formálni a pillanat káprázatát.

Belefeledkezik és teljesen azonosul a papír, a papírpép kifejezési lehetőségeivel. A mindennapi tárgy, lehet az szék, ruha, zár, kulcs, ablak, metafizikus látvánnyá, mágikus tárggyá nemesül.

Sorozatokat épít egy-egy téma köré. Színben, formában, különböző hangulatokban járja körül, bontja ki az egy témában rejlő vizuális özeneteket. Legutóbbi hófehér merített papír installációit méltán értékelte a szakma. A Szállj-szállj magasra lapok leheletkönnyű látványa elvarázsolt s megremegtette maga körül a teret.

Paul Klee mondta egykor, hogy a jó munka „ünnep a szemnek”. Igen, ünnep a szemnek és a léleknek!

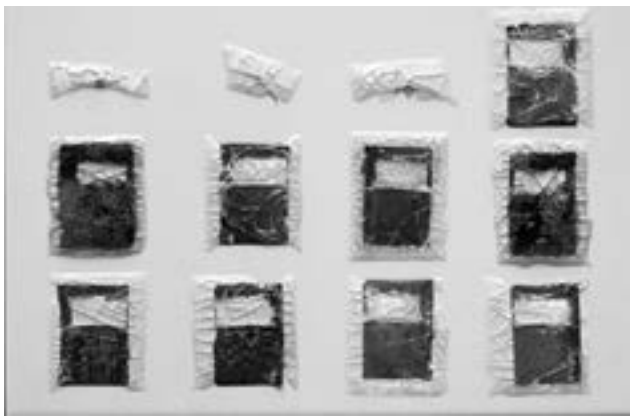
JAKOBOVITS MÁRTA



Márton Katalin: *Rétegződések meséje*, 2020, merített papír

Márton Katalin: *Rétegződések meséje*, 2020, installáció (részlet)





Jankó Szép Noémi: *Izolálás*, 2020, fajansz, fém, üveg,
20 × 30 cm



Jankó Szép Noémi: *Izolálás*, 2020, fajansz, fém, üveg,
20 × 30 cm (részlet)



Jankó Szép Noémi: *Bogarak*, 2013, merített papír,
12 × 12 × 1.2 cm

JANKÓ SZÉP NOÉMI

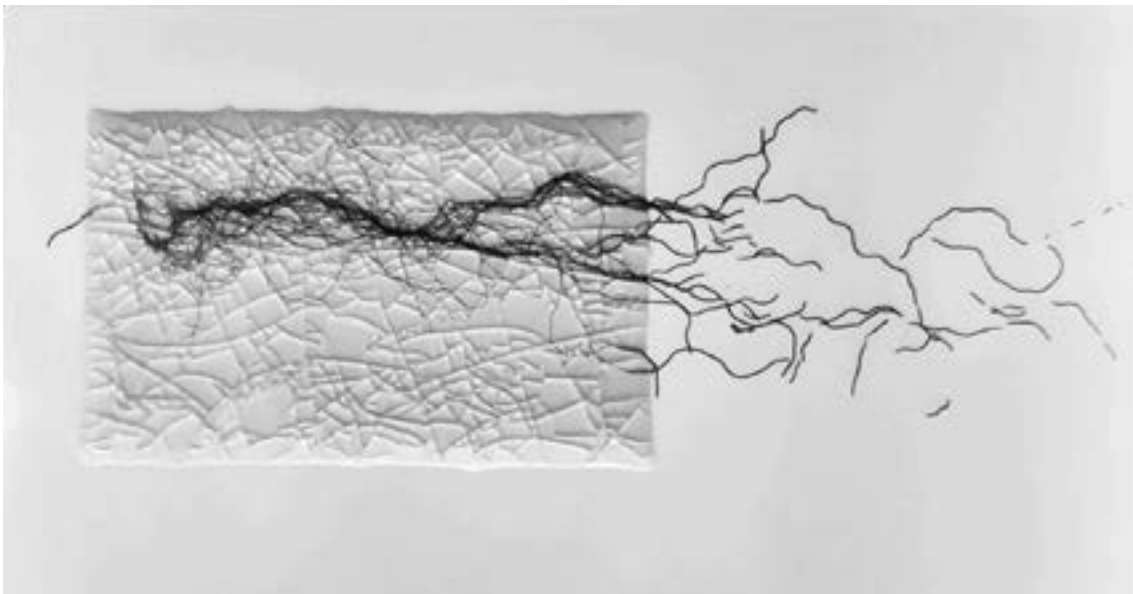
keramikus 1974. december 15-én született Nagyváradon. Az Ady Endre Líceumban érettségizett (1993), majd Kolozsváron a Képző- és Iparművészeti Egyetem, kerámia szakán diplomázott (2001). 2001 és 2004 között helyettesítő rajztanár az Ady Endre líceumban, 2010 óta a Nagyvárad Művészeti líceumban kerámia szaktanár.

1999 óta tíz egyéni kiállításon állította ki munkáit Nagyváradon, Csíkszeredában, Budapesten, Nyíregyházán, illetve legutóbb a gödöllői Levendula Galériában. Csoportos kiállításokon mintegy negyven alkalommal szerepelt műveivel, több alkalommal a Képzőművészeti Szövetség Bihar megyei Salonjain, ugyancsak több alkalommal a Vámpércsi Nemzetközi Művésztelepen, Dániában, a European Ceramic Context kiállításon (2010, Bornholm), a kecskeméti Nemzetközi Kerámia Triennálén (2014), a kolozsvári Nemzetközi Kerámia Biennálén (2015, 2019), továbbá számos alkalommal a nagyvárad várban a Reperaj Galériában, legutóbb pedig a 2022. évi Artefact Országos Iparművészeti Biennálén Nagyváraon, a Kőrösvidéki Múzeumban.

Tagja a Barabás Miklós Céhnek (2004), valamint a Romániai Képzőművészek Szövetségének (UAPR, 2005). Fontosabb díjai: Szacsavay-díj – a Magyar Országgyűlés Jegyzőinek díja, Nagyvárad (2001); Communitas alkotói ösztöndíj (2004); „Minden gyermek és minden édesanya számít” I. díj UAP galéria Nagyvárad, Románia (2006); Román Művelődési Minisztérium Díszoklevele (2010); Festum Varadinum-díj (2010); Nemzetközi Kerámia Biennálé Kolozsvár, Románia, bezsűrízés (2015, 2019).

Munkái megtalálhatók a kecskeméti Kerámia Stúdió gyűjteményében, továbbá ő készítette az Ady Endre Líceum Emlékplakettjét, a Varadinum plakettet (2002-16), a Magyar Kultúra Napja plakettjét (2002-16), a Ludas Matyi-vándordíjat (Borsi Tamási Áron Általános Iskola), az EHTET-díjat (2002, 2017), a Fux-fesztivál díját (2015, 2017, 2019), valamint több alkalommal a Sárga Csikó-díjat a kolozsvári Filmtettfesztven.

Ars poeticája szerint: „Ágyások, bogarak, párnák, ablakok válnak egészen leegyszerűsített geometriai formákká, minimalista kompozícióvá munkáimban, – megpróbálom az anyag tisztaságát, nemességét, a fekete-fehér éles kontrasztját, a fény-árnyék finom játékát a felületen láthatóvá, tapinthatóvá tenni, kísérletezek különböző anyagok, üveg-fém-kerámia egymásrahatásával, párbeszédével a tűzben.”

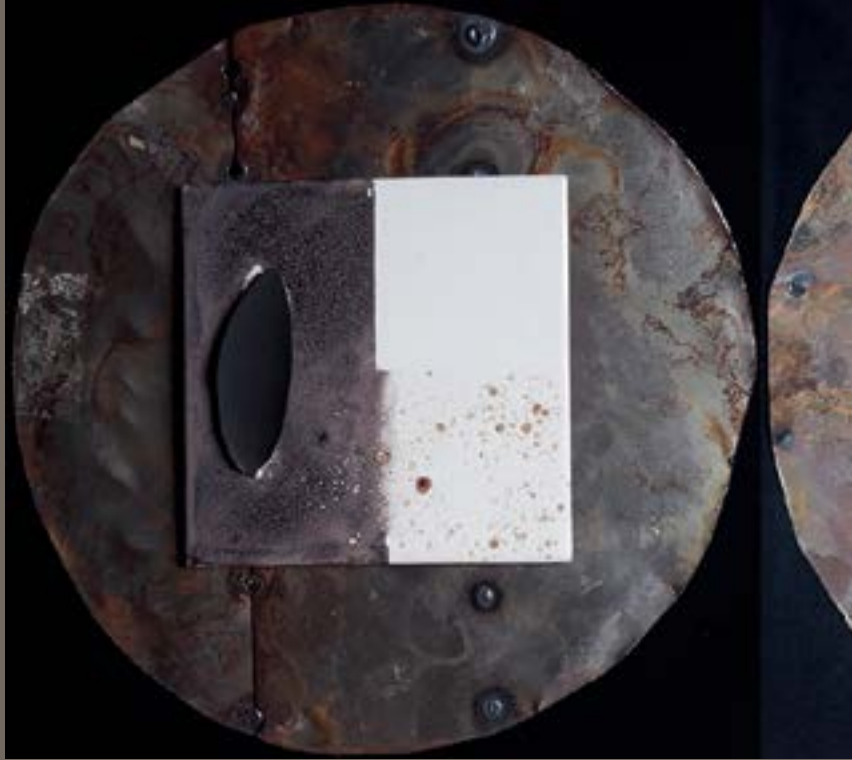


Jankó Szép Noémi: *Szél*, 2021, fajansz, réz, üveg, 20 × 30 cm



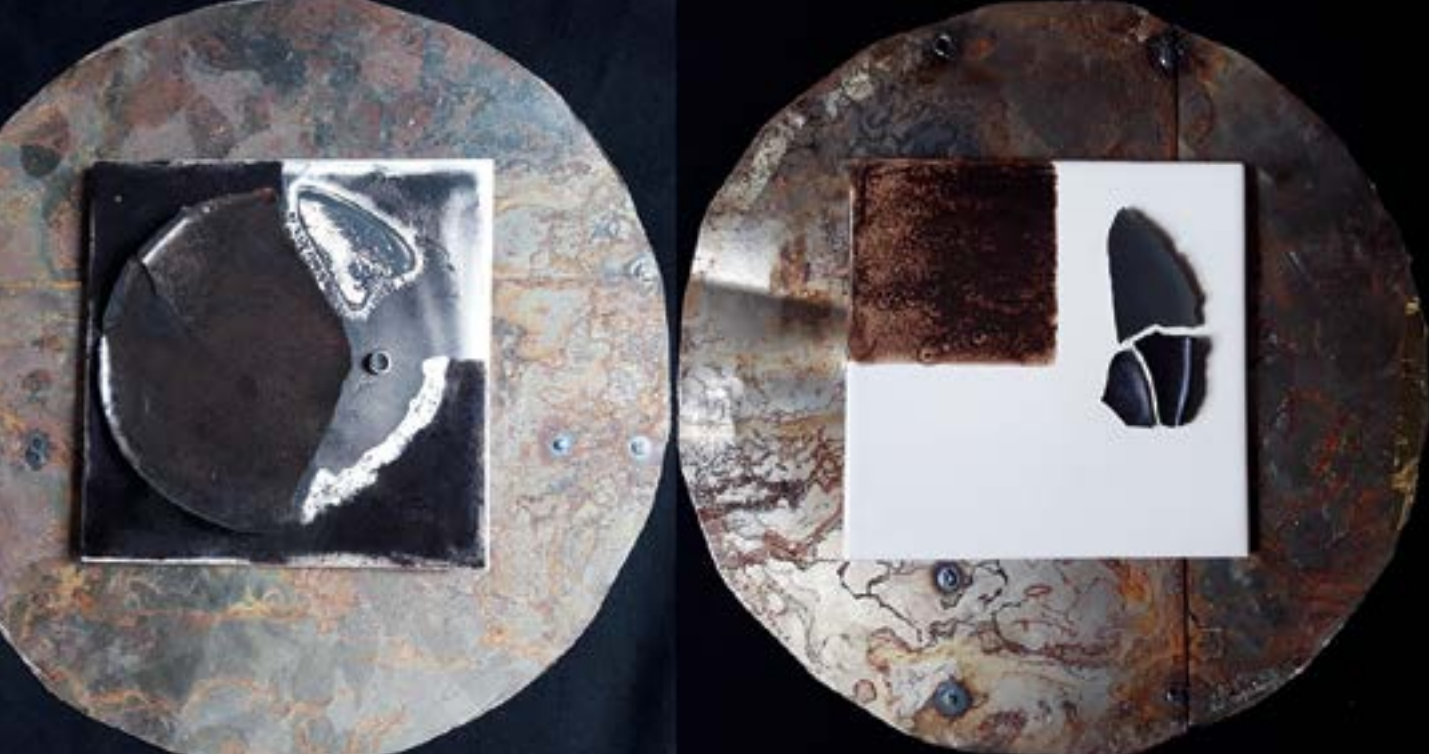
Jankó Szép Noémi: *Párnabogár*, 2017, mázas kőcserép, 4 × 4 × 1.2 cm

Jankó Szép Noémi:
Rozsdás geometria, 2022,
fajansz, vaslemez,
15 × 15 cm

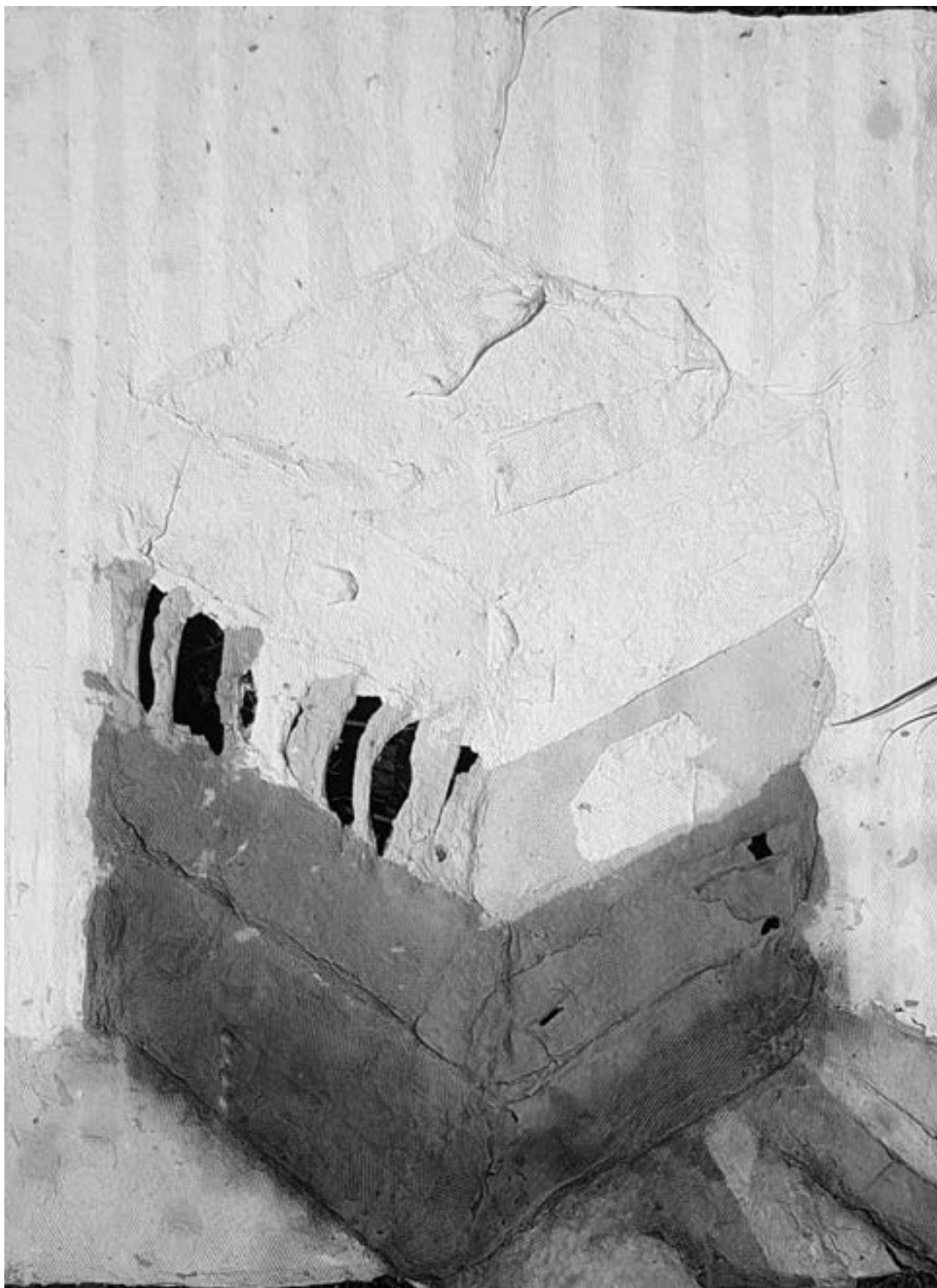


Jankó Szép Noémi: *Bogarak*, 2013,
merített papír, 12 × 12 × 3 cm





Jankó Szép Noémi:
Lunae lumen, 2020,
 fajansz, üveg,
 15 × 15 cm



Márton Katalin: *Hajtogatott I.*, 2016, merített papír, 80 × 60 cm

MÁRTON KATALIN

képzőművész 1974. november 21-én született Nagyváradon. 2000-ben diplomázott a Nagyvárad Egyetem Vizuális Művészetek Karán, művészetpedagógiai szakon, grafika mellékszakon, majd végzett mesterképzést ugyanott a Képzőművészet és Multimédia karon (2020). Jelenleg képzőművészeti nevelést tanít

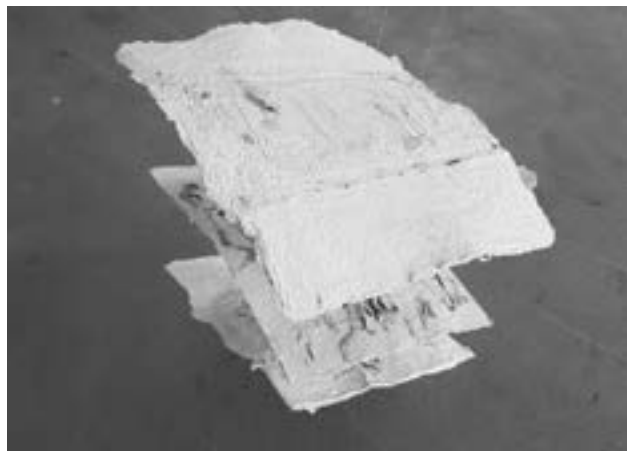
a Lorántffy Zsuzsanna Református Líceumban, illetve a Szent László Római-Katolikus Teológiai Líceumban, Nagyváradon.

Tagja a Barabás Miklós Céhnek, a Romániai Képzőművészek Szövetségének (UAP), a nagyvárad Tibor Ernő Galériának, míg a Romániai Magyar Művészetpedagógusok Egyesületének (Csíkszereda) alapító tagja. 1995-től folyamatosan részt vesz hazai és nemzetközi művészeti alkotótáborokban (Visegrádi alkotótábor, Lipótfai alkotótábor, Abádszalóki alkotótábor, Szárhegyi alkotótábor, Zalai nemzetközi művésztelep, Vámospércsi nemzetközi alkotótábor).

Több alkalommal volt egyéni kiállítása a nagyvárad Tibor Ernő Galériában, a budapesti Pince Galériában (1999), továbbá az Unitárius Kisgalériában (Agyag és papír, 2007), Berettyóújfaluban (Magyar Kultúr Napja, 2010), valamint Nagyváradon (Csendidő, UAP, 2013), utóbbiakon együtt Jankó Szép Noémival. Művei több mint húsz csoportos kiállításon vettek részt, többek között Nagyváradon, Budapesten, Debrecenben, Marosvásárhelyen, Tatabányán, Berettyóújfaluban, Rómában. 2015-ben A papír ideje és időtlensége, merítettpapír kiállításon szerepeltek művei Jakobovits Miklós, Jakobovits Márta, Jankó Szép Noémi alkotásai mellett. Legutóbb 2022-ben vett részt Nagyváradon az ARTEFACT Országos Iparművészeti Biennálén.

Jelentősebb díjai: a nagyvárad Polgármesteri Hivatal által kiírt környezetvédelmi plakátpályázat I. díja (1997); Communitas alkotói ösztöndíj (2005); „Minden gyermek és minden édesanya számít” II. díj UAP Galéria Nagyvárad, Románia (2006); a Művelődési minisztérium Kiválósági Oklevele a kortárs képzőművészetért (2010); a Művelődési minisztérium Kiválósági Oklevele a keresztény szellemiségű oktatásért (2010); a Zalai Nemzetközi Alkotótábor alkotói különdíja (2013, 2016).

Vallja: „A tanítás mellett alkotok. Alkotásaimban a mindennapi felületek, textúrák, formák nemmindenapiságát próbálom visszatükrözni.”



Márton Katalin: *Rétegződések meséje – Lebegés*, 2020, installáció (részlet)



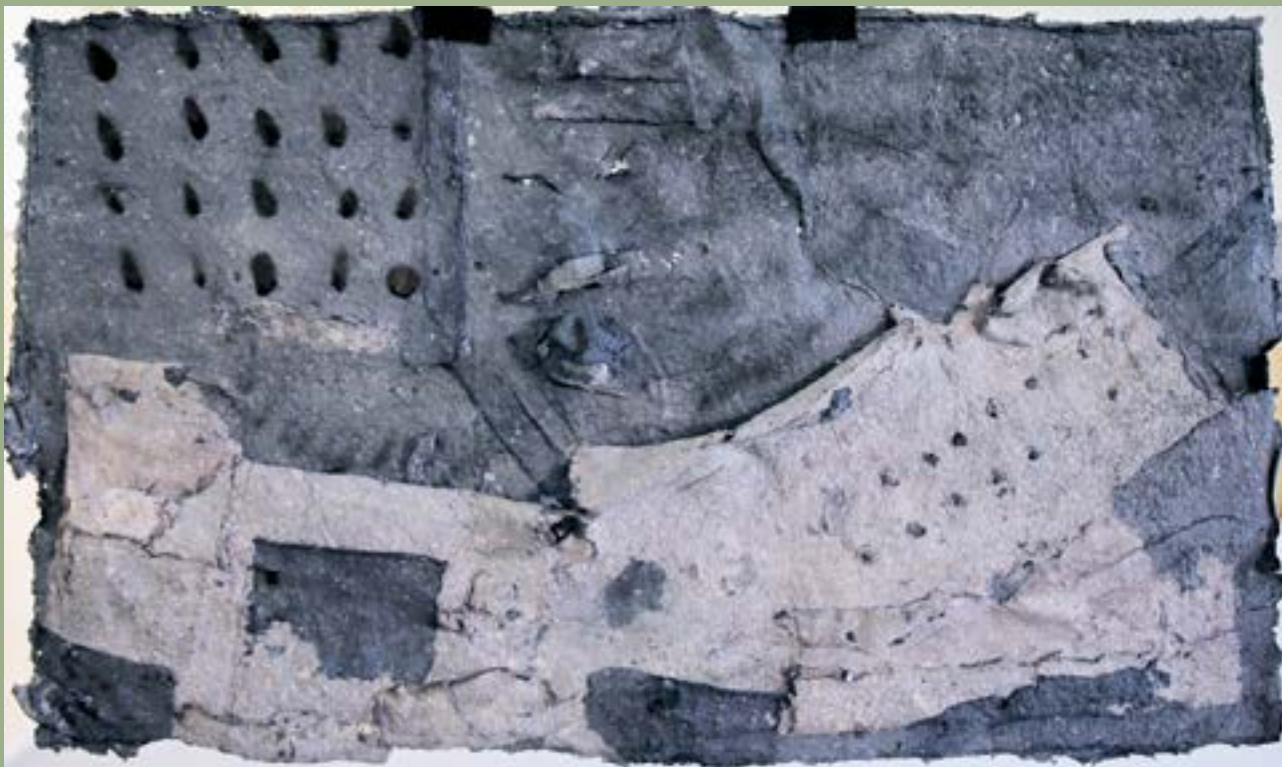
Márton Katalin: *Rétegződések meséje*, 2020, installáció (részlet)



Márton Katalin, *Rétegződések meséje*, 2020, installáció (részlet)



Márton Katalin, *Rétegződések meséje*, 2020, merített papír



Márton Katalin, *Rétegződések meséje*, 2020, merített papír



31

Márton Katalin, *Átkísérő ruha IV*, 2016, merített papír, 80 × 65 cm

Márton Katalin, *Rétegződések meséje*, 2020, merített papír



Lovassy Cseh Tamás

Két szó

„Mondottam, ember: küzdj és bízva bízzál!”
(Madách Imre – Az ember tragédiája)

„Ha nem bízhatom abban, hogy a másik nem öl meg,
akkor még kevésbé bízhatom abban,
hogy betartja a szavát.”
(Bernard Williams – Igazság és igazságosság)

Alig több egy évnél az élmény, hogy közösen ébredtünk a háborúra. Tudtuk, hogy ott van a lehetőségek között, mégis felkészületlenül ért. Hittük, mert el akartuk hinni, hogy a háborúnak van alternatívája. Majd azon a februári reggelen, a fennálló világrend jóvátehetetlen változásának megrendítő valóságával szembesülve, már értettük: újra kell tanuljuk mindazt, amit a történelem úgynevezett végéről gondoltunk. S hogy élni tudjunk, bő egy éve reméljük: a tűzérési tűz, az ost-

Esszé

LOVASSY CSEH TAMÁS (1992, Nagyváradi) dramaturg, drámaíró. A BBTE Színháztudományi szakán végezte az alapképzést, a Kortárs színház szakon mesterizett. Drámáit erdélyi és magyarországi színházakban is bemutatták. Rendszeresen publikál erdélyi irodalmi- és szaklapokban.

rom, a testvérgyilkosság és gyermekhalál távoli látványosság marad, szalagcím a spektakulum horizontján. Így érkezett el az ideje annak, hogy a bizalomról és a múltról beszéljünk.

Legkésőbb akkor, azon a februári reggelen, megértettem, hogy nem értem a bizalmat. Azóta tudom, hogy érteni akarom. Legkésőbb akkor világossá vált, hogy miért térek vissza kényszeresen, újra és újra az 1927-es váradi pogromhoz. Megértettem, mit keresek, mikor a történelem e kevésbé ismert pillanatát vizsgálom, amikor megpróbálom színpadra írni, s tudtam már, hogy mi az a kérdés, melynek megfogalmazása közelebb visz a zavarbaejtő jelen megértéséhez. Azon a reggelen megszületett a kérdés: honnan az a mából már ért-

hetetlen bizalom, mely Nagyváradi zsidóságát arra ösztönzi, hogy az 1927-es pogromot követően a városban maradjon, kivárva végzetét? Miért nem menekültek, amikor még menekülni lehetett? És felismerjük-e, ha majd nekünk is menekülni kell? A bizalom vaksága, a múltfeldolgozás szükségszerűsége kezdett érdekelni.

Miután Románia akkori vezetői eldöntötték, hogy az 1927-es diákkongresszust Nagyváradon fogják megtartani, a december 5-6.-i események – a korszak egyre fokozódó antiszemitizmusának megfelelően – zsidóellenes pogromba csaptak át. Az ország minden részéről Nagyváradra sereglő – több ezres – román diákság feldúlta a zsinagógákat, tönkretették a zsidók boltjait és ártatlanokra támadtak. Rigó Máté *A felejthető pogrom. Az 1927-es nagyváradi zavargások fogadtatása* vagy épp Kulcsár Beáta a *Közelharc a Park Szállóban és a „hős zászlótartó” legendája* című munkájában egyaránt részletekbe menően bemutatja és elemzi a tragédiát, a nagyváradi zsidóság *A tegnap városa* című (1981-ben Tel-Avivban megjelent) évkönyve pedig szintén bőségesen szolgáltat részleteket a történetekről. A pogrom lezajlik, a város zsidósága pedig a helyén marad – legalábbis a váradi gettó kiürítéseig mindenképp. A kérdés adott: miért?

Első szó: bizalom. Elég lenne ma egy pogrom, hogy menekülőre fogjuk, vagy a szebb jövőben bízva váránk sorsunk beteljesülését? A bizalom vaksága életünkre tör? Hogy működünk mi, emberek?

Jan Philipp Reemtsma, ez az 1952-ben, egy jó módú család gyermekeként Bonnban világra jött társadalomtudós és mecénás az erőszakot társadalmi tényként (nem pedig politikai, esetleg morális problémaként) kezeli, s megállapítja: az erőszakban ott lappang az önkény lehetősége is. A váradi pogromot vizsgálva látnunk kell: nem maga a felfoghatatlan katasztrófa az érthetetlen, hanem annak integrálhatósága. S mikor azt mondom, „felfoghatatlan katasztrófa”, azért teszem, hogy létező normalitásomat ne kelljen folytonos és végtelen irritációként megélnem. Pedig jól tudom: a „felfoghatatlan katasztrófa” nagyon is felfogható, nincs benne semmi misztikus, s bár a történelem rémségei bebizonyították, hogy modernségünk

nem olyan, mint amilyennek elképzeltük, mi mégis, sőt, ennek ellenére is hiszünk benne, mert élni akarunk. Bízni talán annyi, mint tudni, mi az a legtöbb, ami elvárható attól a bizonyos másiktól. Reemtsma ehhez kapcsolódva állapítja meg: a bizalom vagy abban az elvárásban áll, hogy valaki megtesz valamit, vagy abban, hogy valaki nem tesz meg valamit. De mi lesz, ha megtörténik a baj – miként 1927-ben is? Ekkor jelentkezik a szakirodalom által csak korlátozott aggodalomként jelölt stratégia, mely mintegy előfeltételévé válik annak, hogy továbbra is nyugodtan élhessünk. Hiszen vágyunk a stabilitásra, keressük a biztonságot és a rend nyugalmát. Ha váratlan trauma éri a közösséget, az természetéből adódóan és a legrövidebb úton megpróbálja visszaállítani a biztonságos rendet. A bizalom vaksága így korlátozott aggodalomként jelentkezik.

Második szó: műtfeldolgozás. Biztonságos-e az a jövő, melynek építői nem értik múltjukat? Élhető-e az a jövő, melyben a történelmi traumák kibeszéletlensége mérgezi meg generációk sorát?

A II. világháborút követően megkerülhetetlenül szükségessé vált egy új, kritikai szemlélet megjelenése, melynek tárgyát – a német kultúrkörben – a múltban elkövetett bűnök felülvizsgálata képezte. Ennek szellemében, mindazon országokban, ahol a II. világháború borzalmait nem egy újabb diktatúra követte, egyre inkább fontossá vált a múlt feldolgozása, mely immár gyökeresen szembeállt azokkal a 20. századi szándékokkal, melyek egy új embertípus megalkotását célozták. A történelmi szembenézés ugyanakkor nem csak a német nyelvterületen vált közakarattá: az Amerikai Egyesült Államokban a 80-as években a

még élő holokauszttúlélők egyre kiterjedtebb körben kezdtek el beszélni az általuk átéltekről. Jelentős előrelépést hozott továbbá a német műtfeldolgozásban az a pillanat, amikor 1979-ben a német televíziók sugározni kezdték a *Holocaust* című sorozatot, melyben nem csak történelmi tényeket, de emberi sorsokat is bemutatottak. A háború utáni német társadalom széles köre ekkor találkozott először a II. világháború rémségeivel, s ekkor tudott konkrét arcokat és sorstragédiákat is társítani a gyakran elidegenítettnek tűnő történelmi eseményekhez. (Az 1927-es váradi események kibeszéletlensége – a történelmi traumák természetéből fakadóan – kihat jelenünkre is, legkésőbb akkor, amikor történelmi szerepvállalásainkat tesszük vizsgálat tárgyává.) A személyesség tehát mindenképp meghatározó jelleggel bírt a német műtfeldolgozásban. Egy tévéműsor, egy irodalmi alkotás vagy egy színpadi mű azonban nem önmagában végzi el a műtfeldolgozás feladatát, hanem a befogadóval (nézővel, olvasóval stb.) szerves kapcsolatban viszi végbe azt. A múltnak és jelennek – Adorno után szabadon – össze kell érnie, vagyis a múltbéli eseményeknek – emlékezet formájában – szerves részét kell képezniük a jelennek.

Azon a februári reggelen, amikor újra szembesültünk a háború lehetőségével, eszünkbe jutott: az ember korlátozott aggodalommal elkevert bizalma ismét arra késztetett tömegeket, hogy megvárják a gyilkos esemény bekövetkeztét. A múlt traumáinak feldolgozatlansága pedig íme, ismét újrateremti a borzalmakat. Azon a februári reggelen megértettem, hogy a legnehezebbre kell törekednem: megérteni az embert és a múltamat.



Aprilisban van a magyar költészet napja és a magyar nyelv hete is. A kultúra működésének két könnyen érzékelhető aspektusa: a

nyelv és az irodalom. Ez adja apropóját jelentandemzésünknek. Meg hát az is, hogy Veszprém, illetve Temesvár magyar kulturális vonatkozásai megkérdőjelezhetetlenek. De vajon így van-e az Európa Kulturális Főváros program keretén belül is? Mi, itt élők, magánemberként, kutatóként, értelmiségiként hogyan látjuk ezt a programot a magunk városára vonatkoztatva? Vajon mit jelent ez a rendezvénysorozat a többségi magyar, és mit a kisebbségi magyar kutató számára?

Tandem

DR. SEBESTYÉN JÓZSEF főiskolai tanár, a Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola rektora, a nyelvtudományok doktora.

(Dr. Sebestyén József – Veszprém)

Talán nem közismert, hogy az Európa Kulturális Fővárosa (EKF) címet mintegy három évtizede alapították Melina Mercouri görög kulturális miniszter javaslatára. Az esemény azóta az EU-s kultúrpolitika kiemelt „termékének” számít azzal együtt, hogy – a kultúra igen tág jelentés- és valóságmezeje miatt – az egyes EKF-címekhez kapcsolódó seregszemplék markáns fókuszeltolódást mutatnak. Hiszen a kultúra fogalma – amellet, hogy értelmezését nemzeti, vallási, művészeti, geopolitikai, társadalmi és szociológiai kontextusok határozzák meg – olyanra nem konstans, hogy nemzedékről nemzedékre, korról korra változik. Egyszerre diakrón és szinkrón, egyetemes és lokális, kollektív és individuális. Az is jelentős szórást mutat, amit a fogalom egy adott nemzetközösségben vagy azo-

nos kultúrkörben az egyes társadalmi csoportok szintjén képvisel.

Magyar Sára rovata **Kulturális fővárosok 2023: Temesvár és Veszprém**

É p p e n
ezért szerző-
társam téma-
felvetése
– Temesvár
és Veszprém
mint kulturális
főváros az ér-
telmiségi, a
kutató, a ma-
g á n e m b e r
megélésében
– egy szubjek-
tív, de szándé-
kaim szerint
mégis ténysze-
rű megközelí-

tését tudja adni a két város EKF-es 'összekapcsolhatósági vizsgálatának' egy olyan komplex etno-kulturális térben, amelyet a Kárpát-medencében a 20. század elején létrejött nemzetállamok formáltak.

Írásomat egyetlen kérdésre építem: *van-e/ lehet-e össznemzeti kulturális összekapcsolódása Veszprém és Temesvár magyarságának az EKF-programokban?*

A tárgyilagos válasz érdekében találnunk kell Temesvárt és Veszprémet összekapcsoló kulturális gyökereket és értékeket. Ehhez vissza kell utaznunk a történelem időtengelyének azon pontjára, ahol a két város és térség azonos geopolitikai térben tudott fejlődni. A választásom 1913-ra esett, amikor az utolsó olyan helységnévtár született, amely a történelmi Magyarország teljes egészét vette lajstromba.

Temes vármegye székhelyeként Temesvár 'törvényhatósági jogú városi' ranggal rendelkezett. Veszprém mint Veszprém vármegye székhelye – lényegesen kisebb településként – 'rendezett tanácsú város' volt. Szentendrei Győző *A Szent Korona városai* című képeslap-gyűjteménye is, – amelynek hátlapján Temesvár egy részlete látható – megemlíti a jól ismert ipartörténeti tény, hogy a bánati főváros, mint az ország egyik legurbánusabb nagyvárosa elsőként vezette be a közvilágítást. Az 1912-ben átadott Lloyd-palota a napjainkban 300 ezres lélekszámot meghaladó eurorégiós központnak igazi közép-európai nagyvárosi képet kölcsönzött már a 20. század elején is.

Ami Veszprémet illeti – a királynék és Magyarország legrégebbi alapítású városaként – gazdasági és kulturális megtorpanás jellemezte, és 60 éves lemaradást könyvelhetett el a bánáti fővárossal szemben. Bár méretei, gazdasági és térségi súlya jelentősen elmaradt 'Kisbéc's' adottságaitól, diakrón összevetésben több mindenben megelőzte 'EKF-testvérét', hiszen a történelmi Magyarország első egyetemi rangú felsőoktatási intézményének otthont adó városa és első püspöki székhelye. Temesvár előbb büszkélkedhetett színházzal, négy állami egyetemével pedig azóta európai léptékben jegyzett egyetemi várossá avanzsált.

Ha közös pontokat, interetnikai kulturális összekapcsolódást keresünk az időtengelyünkön, Temesváron nemcsak Liszt Ferenc, hanem – Johannes Brahms és Johann Strauss mellett – George Enescu is fellépett. Mindkét városnak van a 18. században megépített Szentháromság-oszlopa.

Visszatérve a jelenbe, a metszéspontokat a zene és a fesztiválok jelentik, hiszen Veszprém, alig több mint 60 ezres lélekszámával, egyre érezhetőbb regionális kulturális centrumszerepet tölt be. Az UNESCO *zene városa* címének birtokosaként négy nagy kulturális és zenei fesztivállal, tizenegy kisebb, sport- és borászati, gasztronómiai fesztivállal, hét múzeummal és állandó kiállítással mutatkozik be.

Ha a két EKF mérlegét néhány mondatba sűrítve kellene felállítanom, azt mondanám, hogy míg Temesvárnak elsősorban a kulturális intézményei, addig Veszprémnek inkább a kulturális rendezvényei kovácsolnak némi előnyt a másikkal szemben. Ezek az erősségek, azonban amennyire megkülönböztetik, legalább ugyanolyan mértékben össze is kötik a két fővárost, hiszen Temesvár is büszkélkedhet több évtizedes múltú művészeti, ifjúsági és diákrendezvényekkel, filmes és népzenei fesztiválokkal, mint ahogy Veszprémbe is láthatunk meggyőző számú kulturális intézményi bázist.

Ami számomra – dévai születésű és veszprémi-balatonfüredi polgárként élő magyar számára – *össz nemzeti kulturális összekapcsolódást* jelent, az a temesvári nyitórendezvény szimbolikus székhelye, a román, a magyar és a német színházi társulatnak is otthont adó „kulturpalota”. Temesvár – a szabadság városaként – nemcsak 1913-ban volt multikulturális szellemi (és ipari) központ, hanem ma is tökéletes példája soketnikumú közösségek értékteremtő együttélésének. De az első magyar várost építő, bajor nemzetiségű Boldog Gizella

személye is ugyanezt az értékteremtő, közös építkezést állítja elénk példaként.

A büszkeség mellett hiányérzete is van egy erdélyi–anyaországi, kettős identitású keresztény magyar értelmiséginek, ami abból fakad, hogy a két EKF-város között nem érzékelhető a kulturális kapcsolatfelvétel, a kulturális nyitás, a közös program- és rendezvényszervezés igénye.

Mégis hiszem, hogy ebben az összetett kulturális közegeben sajátosan kozmopolita, mégis jellegzetesen nemzeti, ugyanakkor dominánsan lokális koncentrálódást tapasztalhatunk meg pannóniai és bánági magyarként, polgárként egyaránt. Hiszem, hogy ugyanez elmondható a román, a német, a szerb, a horvát, a bolgár ajkú uniós polgártársainkról is. De ahhoz el kell látogatnunk egymás városába, még akkor is, ha arra a két EKF nem ösztönöz.

(Magyar Sára – Temesvár)

Már nagyon vártam, hogy Temesvárom kulturális főváros legyen. Évek óta készült a város, készültem én is. 2017-ben vezettem egy csoportos kutatást a Magyar Tudományos Akadémia Domus

Tandem

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Sürgérségtől incelekig – női szemmel* (HIKE, 2021).

szülőföldi ösztöndíj pályázat támogatásával, melynek témája Temesvár vélt vagy valódi multikulturalitása volt, hiszen az EKP-projekt egyik kulcsszava a város sokat emlegetett többnyelvűsége és többkultúrájúsága. Akkori eredményeink is bizonyították: látványában multikulturális jegyeket mutat, de a mindennapokban két kultúra él egymással párhuzamosan. Dominánsan a román, szórványosan a magyar. A kettő között pedig nincs valódi átjárás, valóságos kapcsolat.

2021-ben kellett volna kezdődnie a program-sorozatnak, de a járványhelyzetre való tekintettel elhalasztották, így az idén lettünk kulturális főváros. Talán túlságosan is vártam ezt az évet. Talán az elmúlt években többet változott a világ, mint gondoltam volna. Talán a projektet vezető csapat nem

elég felkészült. Talán nem megfelelő végzettségűek. Talán kényszerhelyzetben vannak. Talán? Talán!

Kutatóként is, magánemberként is rosszul érintett, mikor a program hivatalos honlapján (timisoara2023.eu) – még januárban – igen helytelen magyarsággal jelentek meg szövegek. És hiányos történelmi információkkal. Mire eljött a hivatalos megnyitó (február 17–19.), már csak kétnyelvű lett az oldal: román és angol. Itt élőként különösen felkaptam a fejem azon szövegre a honlapon, mely szerint örvendenek a szervezők, hogy Temesvár megértette, a multikulturalitás nemcsak nemzeti és vallási kisebbségeket jelent. Nem fejtik ki, vajon még mire, kikre gondolnak. Ebben az összefüggésben viszont értem, miért csak kétnyelvű a hivatalos oldal. A *multikulturalitás* a Romániai Magyar Lexikon meghatározása alapján azt jelenti, hogy el kell ismerni a nem domináns kultúrák létét is, deklarálni kell ezek egyenlőségét a domináns kultúrával, továbbá lehetővé kell tenni a nem domináns kultúra jelenlétét, tükröződését a nyilvános térben, például a nyelvhasználat, vallásgyakorlás, szokásmegélés által. Mindezek függvényében úgy tűnik, hogy a multikulturalitás normatív jellegű: az együttélés minimuma kell(ene), hogy legyen.

 A másik kulcsfogalom, amire építették a pályázatot: a *fény* motívuma. A mottóban is ezt találjuk: *Shine your light – Light up your city!* (Ragyogjon a fényed – világítsd meg városod!) A *fény* motívuma szó szerint és átvitt értelemben is kapcsolható a városhoz: 1855-ben, a monarchiában először itt indult be az utcai gázvilágítás, majd Temesváron kapcsolták fel először az elektromos közvilágítást 1884-ben. Gyakran nevezik a várost a legkevesebb városának: itt kezdték meg az ország első hajózható csatornájának, a Béga-csatornájának építését (1828), Bolyai János itt jelentette be elsőnek a világon a nem euklidészi geometria felfedezését (1823), s 1989-ben innen pattant ki a politikai változások szikrája is.

A *fény*, mint emberi szemmel látható sugárzás, energia jelentésű elsődlegesen, átvitt értelem-

ben viszont a tudás, az élet, a megismerés, az igazság, a szellemi tevékenységek, értékek jelképe. Izgalmas kérdés, hogy Temesvár a kulturális főváros programban hogyan jeleníti meg, hogyan értelmezi a multikulturalitást és a fényt. Az elsőre már kaptunk egy lehetséges választ a hivatalos honlapon. A második kulcsszó viszont érdekes megvalósításokat mutat – egyelőre.

Ki kell mondanunk, manapság a város elsődlegesen műszaki, technikai, informatikai tudásáról ismert. A látvány fontos szerepet kapott a programsorozatban, bravúrosak a fényjátékok, izgalmasak a megvilágított épületek, a fénylő utcák, a drónok használata. Valóban szemet gyönyörködtető.

Ugyanakkor – visszatérve a multikulturalitáshoz – egyre több magyar szervezet vezetőjétől hallom, hogy a magyar vonatkozású programok kevésbé vannak jelen, többen panaszkodtak a finanszírozások átláthatatlanságára, illetve az elutasított támogatásokra. A helyi közösség vezetői szerettek volna egy Székely László kiállítást szervezni. Székely László Temesvár főépítésze volt a múlt század elején, a mai központi városkép még mindig az ő munkáját dicséri. Érthetetlen, hogy egy ilyen témájú projektet miért utasítottak el.

Kutatóként talán most érzem először a térvészítés fájdalmát. Nem vagyok az a kisebbségi nyavalygó típus. Kós Károly szavaival, az *ahogy lehet* magatartása jellemző inkább rám, de azt tapasztalom, hogy a kulturális főváros program mégis rávilágít arra: itt, most nincs túl sok helyünk. Inkább nehéz szívvel járom mostanság a várost. Sokszor kiábrándultan jövök el egy-egy eseményről. Annak viszont örülök, hogy az idelátogatók ezt nem nagyon veszik észre.

Szép ez a város. Sokszínű. Több szempontú. Csalogató. Nyitott és nyugatias. Ha kell, fénylik, ha kell, árnyékos. Van, amikor melegít és van, amikor megperzsel. De néha úgy érzem, ez már nem a *mi* Temesvárunk.

A minden irányú nyitottság életműve

Egy nagyváradi magyar értelmiségi intenzív pályaképére tekintünk vissza, amikor a három éve elhunyt Szilágyi Aladárra emlékezünk. Szinte napra pontosan három évtized adatott arra, hogy sokoldalú életművét megteremtse. Már közel járt az ötvenhez az elektro-filozófus, ahogy addigi önmagát aposztrofálta, amikor a diktatúra bukása után a villanytelep diszpécseri helyiségéből átlép a sajtó világába. A *Bihari Napló* és a *Kelet-Nyugat* szerkesztőségében javarészt barátai, egykor az Ady-körben megismert szellemi fegyvertársai körében dolgozik. S válik, Varga Gábor szavaival élve „lámpa-gyújtogatóvá”, 21. századi polihisztorrá.

A Naplónál naponta közli vezércikkeit, glosz-száit. Pár év múltán a kiadó vezérigazgatója, közben a Királyhágómelléki Református Egyházkerület főgondnoka, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete alelnöke. Am igazi terepe az írás maradt, az anyaggyűjtés, a felkészülés, s jellemzője a riporter kitarthatóság, a megérzés, a témaérzékenység. 2002 tavaszán jelen van a *Várad* folyóirat indulásánál, majd a Naplótól átigazolván az *Erdélyi Riport* hetilaphoz, megérkezik pályája zenitjére: hétről-hétre szállítja remek véleményanyagait, izgalmas interjúit, riportjait, majd indul meg számára az országos elismertséget – a Spectator-díjat és az Aranytollat – hozó könyvek sorozata. 2006-tól 2020-ig tizenöt kötetet publikál, elsősorban riportokat és portrébeszélgetéseket. Több ezer kilométer út eredménye *A Klisszura titkai*, *A nemlétezőklázadása*, *a Csodaváróktól csodateremtőkig*, *a Besztercétől a Bánságig* – könyvek az egységes román nemzetállam kisebbségeinek tarka szöttezéséről. Majd jönnek a történelmi tárgyú művek: *Clio a tükrök labirintusában*, *Mit akartak ezek a magyarok?*, *A leszakadt Erdély első száz éve*, *A magyar hadtörténet századai*.

A száguldó riporternek a járás is nehezére esik, amikor 2017-ben repülőre ül, s Milánótól Bergamóig bebarangolja szeretett Lombardiáját. Ekkor már gyűlnek az anyagok utolsó nagy művéhez is, a *Kortárs, magyar* című, íróportrékat kínáló kétkötetes munkához. Személyesen nem lehet ott a bemutatón, betegágyából hősiesen számítógép elé ülve, online vett részt a beszélgetésben.

Címszavakba sűrítve is terjedelmes a visszatekintés, pedig ez távolról sem a teljes kép. Hogy mit

jelentett Szilágyi Aladár a váradiaknak, s mit vettett távozásával a helytörténetírás, a sajtó, azt szeretnénk bemutatni a Festum Varadinumon a Szilágyi Aladár – Péter I. Zoltán emlékkonferencián előadások, kerekasztal beszélgetések formájában.

Két történettel igyekszem illusztrálni habitusát. Konstancán járva az aromán közösségről beszélgettünk érdekvédő szervezetük vezetőivel. Egy adott pillanatban azt mondja, szeretne egyszerű arománokkal is diskurálni, hol találunk ilyeneket. Vendéglátóink egy parkba kalauzoltak, rá is bukkantunk néhány öregúrra, akik a padokon üldögélve olvasgattak, sakkoztak. Üvöltözve felbukkan a park egyenruhás őre, mondván takarodjunk, különben riasztja a csendőrséget, mert itt nem szabad „politikát csinálni”. Aladár fel se pillantva egy beszélgetésből, csak csendesen odaszól: jó képeket csináljatok, amikor a zsandárok betusz-

Kultúra 37

SZÜCS LÁSZLÓ március 19-én, a Várad-Olaszi református templomban elhangzott megemlékezése alapján.

kolnak a dubába. Sajnos nem jött senki, elmaradt a címlapsztori... Másnap apró dobrudzsai török-tatár faluban szembesülünk az ott élők nincstelenségével. A kíváncsi riporter mindenkit meghallgat, a legkisebb viskóba is bekukkant, ahol egy öregember élt saját bevallása szerint barátságos kígyók társaságában. Délután Konstancára sietünk a török konzulátus fényűző fogadására kis bayram ünnepén. És Aladár ugyanazon a hangnemen kérdezőgeti a török elit baklavát majszólag tagjait, mint délelőtt a falusiakat. Előbbiektől nem esett hasra, utóbbiakat nem nézte le. Tette, ami a dolga olyan újságíróként, akinek legfontosabb munkaeszköze a kíváncsiság.

E minden irányú nyitottságban ragadható meg Szilágyi Aladár életműve, személyisége. Emléke három év múltán is élő, közös felelősségünk, hogy így maradjon hosszú ideig, de legalább az utánunk jövő nemzedéknek átadva.

Szeretnénk hasznosítható tudást produkálni

Novák Csaba Zoltán történész

A kolozsvári Nemzetikisebbség-kutató Intézet múlt év novemberében kinevezett új elnöke szerint a 23 éve létrehozott állami intézmény nem csak magas színvonalú tudományos munkát végez, hanem olyan tudást termel, amelyet a kormányzati döntéshozók is hasznosítani tudnak. A politikából átigazolt NOVÁK CSABA ZOLTÁNT az első hónapok tapasztalatairól, a jelenleg zajló kutatásokról és a tervekről kerdeztük.

Ez az interjú kereken négy hónappal a kinevezése, illetve a szenátori mandátumáról való lemondása után készül. Volt-e ebben a négy hónapban olyan pillanat, amikor úgy érezte, hogy rossz döntést hozott?

Interjú

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtelex portál munkatársa. Kolozsváron él.

Egyértelmű a válaszom: egy percre sem bántam meg, hogy a kisebbségkutató intézet élére kerültem. Nyilván minden átállásnak, munkahelyváltásnak vannak nehézségei, a racionálisan meghozott döntéseket valahogy lélekben is utol kell érni. Úgy érzem, ez a folyamat az én esetemben az elmúlt négy hónapban lezárult. Jól érzem magam a bőrömben, és úgy gondolom, szakmai szempontból jó döntést hoztam. Hozzá kellett szoknom az új feladatkörhöz. Bizonyos szempontból nehezebb a dolgom, mint korábban, mert nőtt a közvetlen felelősségem a döntéseimért, szinte napi rendszerességgel írok alá különböző adminisztratív iratokat. A magánéletemben ez az átállás nem jelentett változást, ugyanazt az ingázó életmódot folytatom több mint hat éve, csak most Marosvásárhelyről Kolozsvárra utazom hetente.

Amikor egy politikust váratlanul egy állami kutatóintézet élére neveznek ki, a sajtó azonnal gyanakodni kezd. Például arra, hogy az intézmény addigi vezetője valamilyen okból kényelmetlenné vált, ezért egy „megbízható” emberrel helyettesítették. Részletezné a váltás körülményeit?

Először is leszögezném, hogy versenyvizsgával nyertem el ezt a tisztséget, ennek alapján nevezett ki az intézet élére az etnikumközeli kapcsolatok hivatala, amelynek az alárendeltségében működünk. A mandátumom öt évre szól, amelynek végén újra versenyvizsgáznom kell, ha újabbat szeretnék. Az elnöki munkakörre jelentkezőknek pedig több kritériumnak is meg kell felelniük, például legalább öt éves szakmai tapasztalattal kell rendelkezniük a kisebbségkutatás terén. A vizsga két részből áll. Előbb a jelöltnek be kell nyújtani egy kutatási projektet, amelynek alapján megvizsgálható a szakmai előélete, felkészültsége. Utána következik egy szóbeli vizsga, amelyen meg kell védenie a projektet. A jelentkezési kritériumok annyira szigorúak, hogy szerintem lehetetlen valakit politikai berkekből beejtőernyőzni erre a posztra. Amikor ezt az intézetet létrehozták, eleve olyan feltételeket szabtak meg, hogy csak szakembert lehessen az élére kinevezni.

A váltásnak nyilván van egy személyes vetülete is: az elődöm döntése találkozott az én döntésemmel. Horváth István nem kívánta folytatni az intézet élén végzett munkát, nem kívánt újra versenyvizsgázni a mandátuma lejártá után. Erről volt egy beszélgetésünk. Ami engem illet: a politikába úgy vágtam bele, hogy legtöbb két parlamenti mandátumot fogok vállalni. Történészként kezdtem a szakmai pályámat, nagyon jól éreztem magam ezen a tudományterületen, egyértelmű volt mindig is számomra, hogy történészként fogom befejezni a pályafutásomat. Azt gondolom, két parlamenti mandátum az az időintervallum, ami után még vissza lehet térni egy tudományos szakmába, én pedig a második mandátumom felénél tartottam a kinevezésem előtt. Így amikor Horváth István jelezte, hogy nem kíván újabb mandátumot, előbb megérdeklődtem, készül-e másvalaki az intézetből megpályázni az elnöki

tisztséget. Ez volt ugyanis az egyik szempont, amikor a váltásról döntenem kellett. A másik pedig az, hogy meg tudom-e úgy oldani a helyettesítésem a szenátusban, hogy ez ne okozzon fennakadást az RMDSZ parlamenti munkájában. Segítségemre volt, hogy ebben a parlamenti ciklusban az RMDSZ-nek két tagja lehetett a tanügyi bizottságban: jómagam és Kovács Irénke volt oktatási államtitkár. Így Kovács Irénke azonnal át tudta venni az alelnöki tisztséget és a feladatköreimet ebben a testületben. Ezért az RMDSZ felső vezetésével való konzultálás után úgy döntöttem, hogy jelentkezem a versenyvizsgára.

Bennem az rögzült, hogy a kisebbségkutató intézetben elsősorban társadalomkutatók dolgoznak, a korábbi intézményvezető, Horváth István is szociológus. Tudom, hogy elsősorban menedzseri feladatai vannak, de jelenkortörténészként mennyire tud beilleszkedni a szakmai munkába?

Remekül, hiszen az intézetben a szociológusok, az antropológusok-néprajzosok mellett történészek is dolgoznak, ráadásul én történészként a román-magyar kapcsolatokat is kutattam. Személyem csak annyi változást hozott, hogy nem egy szociológus, hanem egy olyan történész került az intézet élére, aki egy másik perspektívából vizsgálta és vizsgálja a romániai kisebbségeket. Ez nem befolyásolja semmilyen mértékben az intézet profilját, a kutatási irányokat.

Voltaképpen mi a célja, a küldetése a kisebbségkutató intézetnek?

Azzal a céllal hozták létre 2000-ben, hogy koordinált, tudományos mederben zajló kutatások révén minél több, minél szerteágazóbb tudást, információt szolgáltatasson a romániai nemzeti kisebbségekről, emellett népszerűsítse is ezt a tudást Romániában és külföldön. Tehát az intézetnek van egyfelől egy tudományos profilja, és ez nagyon szépen kiépült az elmúlt évtizedekben, jó képességű, szakmailag felkészült munkatársakkal folytatunk kutatásokat. Másfelől van egy tudásközvetítő szerepköre is, ami azt jelenti, hogy különböző rendezvények, kiadványok révén ezt a fajta tudást meg is jelenítjük.

Hányan dolgoznak főállásban az intézetnél?

Jelenleg 27 főállású munkatársunk van. Heten dolgoznak az adminisztratív részlegnél, a könyvelésén, szerzési osztályon, jogászaik is vannak, mert kormányzati intézmény vagyunk. Van egy dokumentációs, illetve egy kutatói részle-



günk. Az előbbi a kisebbségekre vonatkozó információk, dokumentumok, különböző anyagok begyűjtésével, tárolásával, rendszerezésével foglalkozik. Van egy jól felszerelt könyvtárunk is, nagyon jó minőségű könyvállománnyal.

Elegendő-e a személyzet? Van-e lehetőség bővítésre?

Az elmúlt években az intézet személyzete folyamatosan nőtt, már majdnem elérte a törvényben megszabott maximális létszámot. Van egy belső mozgás is: a kutatóink bizonyos teljesítményszintet elérve emelkednek a ranglétrán, változik a tudományos besorolásuk, ezzel együtt a fizetésük. Az egyes fokozatú kutató például az egyetemi szférával összehasonlítva a professzori titulusnak felel meg. Akkor veszünk fel új munkatársat, ha az intézet tudományos tanácsa úgy döntött, hogy bizonyos profilon belül erősíteni kellene. Ez esetben annak a profilnak a követelményei alapján lehet meghirdetni állást, és a tudományos tanács dönti el, hogy hol, melyik területen van hiány. Én például szívesen erősíteném a történész vonalat, ha lehet, de hát ez majd a jövő kérdése.

Hogyan zajlik a munka az intézetben, milyen területeken végeznek kutatásokat?

Az intézet bekapcsolódott nemzetközi projektekbe, és van számos saját kutatási iránya is. A nemzetközi projektekbe általában intézményes együttműködés vagy személyes kapcsolatok révén szoktunk bekapcsolódni. Mondanék egy példát: magyarországi és németországi intézményekkel együttműködésben kutatjuk a közép-kelet-európai zsidóság történetét. A nemzetközi projektek mellett léteznek saját nagyobb intézeti projektek, illetve személyes projektek. A munkatársainknak

A munkaköri leírásomban nem szerepel a kutatás, de szerintem egy jó intézetvezetőnek kutatói munkát is kell végeznie az általa irányított intézményben.

40 kötelező módon jelezniük kell az év folyamán, hogy milyen témát szeretnének kutatni a szakterületükön. Ezek lehetnek rövid, hosszabb vagy nagyon hosszú távú projektek. Dolgozhatnak egyedül, párban vagy csoportosan is. Én az intézetet kicsit szeretném eltolni majd abba az irányba, hogy legyenek nagyobb csoportos intézeti projektek, hogy kevésbé legyen szétterjedve a munkatársak kutatási tevékenysége. A saját kutatási irányok között megemlíteném, hogy néprajzos-antropológus csoportunk valláskutatásokat végez. Van egy romakutatási irányunk, illetve két történeti vagy történetírói jellegű projektünk, többek között a török-tatár kisebbség történetét kutatjuk. Van egy erős szociológiai kutatási irányunk, emellett szeretnénk az oktatás felé is nyitni az elkövetkezendőkben. Korábban több romániai kisebbségről jelentettünk meg összegző monográfiát, amelyeket az intézményünk munkatársai külső bedolgozókkal, az adott kisebbség területén járatos szakemberekkel állítottak össze. Ezt szeretnénk folytatni a romániai ukránok monográfiájával, aminek most éppen sajnos aktualitása van. Kisebbségi kronológiák is készültek az elmúlt időszakban, ezeket is folytatjuk. Elmondanám azt is, hogy a munkatársak nem csak kutatnak, mert mindenkinek valamilyen szinten szerepet kell vállalnia az intézet belső adminisztratív életében is: konferenciát szerveznek, bizonyos munkacsoportokat koordinálnak, bibliográfiákat állítanak össze.

Mekkora szabadságuk van a munkatársaknak a személyes kutatásaik témájának megválasztásában?

A munkatársak javasolnak témákat, a tudományos tanács ezeket véleményezi, javaslatokat is tehet, és az utolsó szót az intézmény vezetője mondja ki. Én hiszek abban, hogy olyan tudományos közösség dolgozik az intézetben, amelyik érdemi témákat és projekteket tud javasolni, nem kell felülről beavatkozni. Természetesen, ha a munkatárs nem teljesíti az elvárt tudományos kritériumokat, akkor lehet korrigáló lépéseket tenni.

Az intézet elnökének munkaköri leírásában szerepel a kutatás?

A sorkatonai szolgálatban azokat a kiképzőtiszteket kedveltem, akik nemcsak parancsoltak, hanem közkatonákkal együtt vettek részt a keményebb gyakorlatokban, például a hosszabb menetekben. A munkaköri leírásomban nem szerepel a kutatás, de szerintem egy jó intézetvezetőnek kutatói munkát is kell végeznie az általa irányított intézményben. Nem csak a látszat kedvéért, hanem azért, mert ha kutat is, akkor mélyebben látja ennek a területnek a különböző aspektusait, és könnyebben hoz adminisztratív döntéseket. Az én kutatási tervem nem szerepel az intézet idei projektjei között, mert amikor idekerültem tavaly novemberben, a költségvetési tervezetet és a kutatási projekteket már rögzítették. De azt a kutatási projektet, amivel versenyvizsgáztam, szeretném intézményes kutatási projektként beindítani. Az intézet készítené külsősök bevonásával egy monográfiát a romániai kisebbségek XX. századi integrációs modelljeiről. Már körvonalázódik is egy kutatói csoport, amelyik az irányítással elvégzi ezt a feladatot, de igyekszem kivenni a részemet a kutatásból is. Emellett vannak egyszemélyes projektjeim, amelyek beilleszkednek az intézet profiljába, például tanulmányoznám a román-magyar diplomáciai kapcsolatokat. Jelenleg előkészületben van egy román nyelvű kötetem, ami a román-magyar viszonyt, a romániai rendszerváltást elemezné a magyar diplomáciai iratok tükrében.

Mi történik a kutatások lezárása után?

A kutatási projekteknak van egy adminisztratív típusú lezárása: a jelentést fel kell tölteni az intézet honlapjára és egy belső platformra. Ezen a belső platformon az osztályvezető egyébként követni tudja egy adott projektnek a menetét is. A jelentésnek több kifutása is lehet. Lehet, hogy általa a dokumentációs tárunk bővül egy interjúanyaggal vagy egy hagyatékkal. Munkatársunk részt vehet vele konferencián, írhat kisebb tanulmányt, tudományos cikket, illetve könyv vagy konferenciakötet is lehet belőle, esetleg mind a három változat együtt, attól függ.

Hol adják ki a könyv formájában az intézet kutatóink munkáit?

Van egy kiadónk, amely a társadalomtudományok területén úgynevezett B minősítést nyert az akkreditáció során. Ez Romániában jónak számít, csak a nagyon nagy kiadók, például a

Humanitas számít A kategóriásnak. És ha jól tudom, akkor például történelem vagy társadalomtudomány területén az EME és a Kriza János Társaság kiadóját leszámítva mi vagyunk az egyetlen B minősítésű kiadó, ahol magyarul lehet publikálni. Tehát érdemes nálunk publikálni.

Fel tudják-e használni a bukaresti döntéshozók az intézet kutatási eredményeit?

Megtörténhet, hogy egy picit sarkosan fogalmazok: szerintem az lenne a lényege a mi munkánknak, hogy a döntéshozók valamilyen szinten felhasználják az eredményeit. És én azt gondolom, hogy bármelyik kutatási irányát nézzük az intézetnek, tud olyan típusú tudást, információhalmazt termelni, ami hasznos lehet bizonyos döntéshozók számára. Én azt szeretném, hogy az intézet még több hasznosítható tudást produkáljon. Az etnikumközi kapcsolatok hivatala gyakran kér tőlünk szakértői anyagokat, legutóbb a holokauszt oktatására vonatkozó új tantervről kérték ki a véleményünket, de egy diszkrimináció témájú bukaresti kerekasztal-beszélgetéshez is volt szakértői anyagunk. A döntéshozók rendelkezésére állunk számtalan területen, a romakutatásban vagy a migráció kutatásában is. Intézetünk egyébként sajátos helyzetben van: tudományos kritériumok alapján működünk, tudományos kritériumok alapján bírálандó el a munkásságunk, de nem tartozunk sem az akadémiai, sem az egyetemi szférához. Valahol a kettő határmezsgyéjén helyezkedünk el.

Az elmúlt húsz évben azt tapasztaltam, hogy az intézet alig van jelen a sajtóban. Údító kivétel volt az a kerekasztal, amit az év elején a népszámlálás előzetes eredményeiről szervezték. Tervez-e nagyobb publicitást adni az intézet munkájának?

Végző soron stratégiai kérdés, vagy akár szemléletmód, hogy fontosnak tartjuk-e kilépni a nagy nyilvánosság elé. A korábbi időszakban az intézet inkább a belső munkára fordított hangsúlyt. Vannak olyan kollégák, nemcsak ebben az intézetben, hanem a tudományos életben általában, akik szeretnek kilépni az elefántcsonttoronyból. És vannak, akik nem. Intézményvezetőként fontosnak tartom, hogy a munkatársak kilépjenek a nyilvánosság elé, és tervben van azoknak a csa-

tornáknak a feltérképezése, amelyeken keresztül a munkánkat népszerűsíthetjük. Az idén már két „külsős” rendezvényünk volt, egy magyar nyelvű és egy román. Magyar nyelven a már említett kerekasztal-beszélgetést szerveztük meg a kolozsvári Planetáriumban, románul pedig a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban tartottunk egy kerekasztalként is működő, nagyobb méretű könyvbemutatót egy roma tematikájú kiadványról. Ez is nagyon jól sikerült, szélesebb nézőközönséget vonzott. Meg kell találnunk az egyensúlyt a szakmai munka és a népszerűsítés között, és szerintem az olyan típusú rendezvények, mint a népszámlálás eredményeit elemző kerekasztal, megfelelnek ennek a célnak. Ezért még tervezünk ilyen típusú kerekasztalokat. Egyébként eddig csak társszervezők voltunk különböző rendezvényeken, de idén-től megszervezzük az intézetünk éves konferenciáját is, amelyikből kötet is készül. Ezt áprilisban hirdetjük meg, és október 6-7-én tartjuk.

A kisebbségkutató intézet költségvetési intézmény. Elegendők a források az idénre tervezett tevékenységekre?

A múlt évhez képest mindenképpen jobban állunk, tavaly ugyanis a megítélt költségvetésből utólag visszavágott a kormány. Sajnos még ez is előfordulhat. Viszont zsugorodnak a nagyobb kitekintésű projektjeink. Több oka van ennek. Egyrészt az infláció, vagyis ugyanabból a pénzből már kevesebbet lehet elérni. Másrészt, mint az interjú elején említettem, az intézet tudományos munkatársainak szakmai tapasztalata az elmúlt években folyamatosan nőtt, kutatói besorolással együtt a fizetésük is emelkedett, a költségvetési keretünk rovására. Ahogy az intézet személyzeti állománya is növekedett, úgy kellett a meglévő keretből zsonglörködni, és akkor kevesebb jutott a nagyobb kitekintésű projektjeinkre. Mindenesetre ami az intézetben elindult, azt folytatni szeretném. Minőségi szakmai munka zajlik ebben az intézményben, és csak gratulálni tudok ehhez az elődömnök, Horváth Istvánnak is. Nekem a fejlődést inkább csak a nagyközönséggel való kapcsolat megteremtése jelenti, a kutatói munkában csak tartani kell az eddigi színvonalat, és ahol lehet, ott növelni.

CSEKE PÉTER TAMÁS

Mindent átnézték, ami papír volt, s nyomtattak rá valamit

A nagyváradai Könyvmaratonon mutatta be KISS ÁGNES a *Finomhangolás Koordináció és kontroll a szovjet típusú cenzúrárendszerekben – Romániai példák (1949–1989)* című kötetét. A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet kutatójával a Kriterion kiadónál megjelent műről és a korról beszélgettünk.

Ez a könyv arról szól, mitől volt olyan eredményes a szocialista rendszerben a cenzúra, amit én szovjet típusúnak nevezek. Onnan indíthatjuk a gondolatmenetet, hogy a cenzúra normái tágan voltak meghatározva, a szabályok alkalmazása mindig az aktuális politikai elvárásoknak, irányvonalaknak volt alárendelve. Mindig azt nem engedték, amit abban a pillanatban nem akartak. Ez hatalmas adminisztrációs kérdés is volt, több ezer ember munkáját kellett országos szinten



Fotó: Huszár Szilámér

Az, hogy szovjet típusú, azt jelenti, hogy a szocialista tábor egyes országaiban hasonló mintákra épült az intézményrendszer?

A nagy intézményi struktúra hasonlított, a belső szervezeti megoldások is. Iosif Ardeleanu, korábban Adler Döme, a Sajtófőigazgatóság vezetője több alkalommal járt a Szovjetunióban tanulmányutakon. Teljes egyformaságról azért nem beszélhetünk, a szovjet mintára leginkább a román és keletnémet hivatali rendszer hasonlított, máshol, így Magyarországon nem volt speciális cenzúra hivatal.

1977-ben Romániában is megszűnik a Sajtófőigazgatóság. Ez egyedi döntés volt?

Ugyan például Csehszlovákiában is bekövetkezett intézményi átszervezés, ez egy román döntés volt, a Szovjetunióban formálisan csak 1991-ben szűnt meg. Nálunk elsősorban külpolitikai okai voltak, másrészt annyi történt, hogy a párt és a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács átvette a főigazgatóság szerepét.

Lenne egy álnaiv kérdésem: miért volt szükség cenzúrára? A párt lapjainál dolgozó újságírók álmukból felverve is pontosan tudhatták, mit lehet leírni s mit nem. Ugyanakkor az ember hajlamos a cenzúrára úgy gondolni, hogy miből mit kell kihúzni. Holott, úgy gondolom, arról is szó volt, mit kell megírni, milyen irányba menjen a tájékoztatás.

42 Interjú

SZÚCS LÁSZLÓ szerkesztő, költő (Nagyvárad, 1965), az Újvárad főszerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete elnöke.

koordinálni. Adott napon többé-kevésbé egyformán kellett értelmezniük a cenzúra szabályait, miközben éppen alkottak vagy cenzuráltak. Azzal foglalkoztam, hogyan alakították ki a koordinációt, hogyan ellenőrizték a rendszert. A könyv első felében azt vettem sorra, milyen eszközökkel irányították a cenzorok munkáját, hogyan közölték velük, mit szabad, mit nem szabad. Amikor cenzort mondok, a Sajtófőigazgatóság munkatársaira gondolok, rajtuk kívül a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanácsnál és a pártnál is voltak funkcionáriusok, akik ezzel foglalkoztak. A második részben azt is vizsgálom, milyen személyes kapcsolatok alakultak ki azok között, akik a cenzúra-rendszer különböző intézményeinél dolgoztak, az alkotókat is ide értve, s hogy a „jó” kapcsolatokra építve milyen praktikák alakultak ki, s ezek miként járultak hozzá az eredményességhez.

Így van, a cenzúra és a propaganda párhuzamosan működött, már a 40-es évek végén voltak eligazítások arról, mik a kampánytémák, mikkel kell foglalkozni. Azt, hogy miért van szükség a cenzúrára, hát nagyjából nyilván tudták. De voltak árnyalatok, állandó változtatások, a sajtófőigazgatósági alkalmazottak munkáját is azért kellett ellenőrizni, mert nem mindenben voltak száz százalékosan biztosak, tévedtek ők is. A Sajtófőigazgatóság anyagai megvannak Bukarestben, pár megyében is maradtak anyagok. Úgy tudom, Váradon és Maros megyében is maradt, valamennyi Kovászna megyében. Amúgy, mikor megszűnt a hivatal, begyűjtötték az aktákat Bukarestbe. Ezekben követhetők ezek a szervezeti eszközök, nagyon részletes jelentéseket írtak a helyi cenzoroknak a munkájáról, ezt az instruktorok ellenőrizték Bukarestben, és visszajelezték nekik. Ez a visszajelzés is egy oktatási eszköz volt, hogy mikor döntöttek tévesen a cenzorok, mi maradt benne a lapban, illetve mit húztak ki feleslegesen. A visszajelzés számszerűen felsorolta, hogy ennyi jó beavatkozás volt, ennyi felesleges beavatkozás, és ennyi elmulasztott beavatkozás.

Van a másik nagy homályos terület, a politikai és ideológiai hibák. Ezekről úgy okították őket, hogy a jelentésekből kiollóztak cenzúra-mintákat, amiket jónak véltek az instruktorok Bukarestben. Ezt egy dokumentummá szerkesztették, amit úgy hívtak, hogy note (feljegyzések), amit periodikusan megküldtek a helyi cenzoroknak. Elvileg ezt olvasgatniuk kellett, és akkor látták, hogy az országban ki mit cenzúráz, merről fúj a szél, mi mehet, mi nem mehet. Még így is tévedtek, ugyanígy a főszerkesztők is, akik hetente mentek eligazításokra. Utóbbiak informális utakon is értesültek arról, hogy itt azt cenzúrázták, ott azt. Volt egy főnök Bukarestben, Illés József. Róla azt hírlett, hogy nagyon jó ember volt, mindenkinek segített, mondjuk jó szándékkal felhívta az Arad megyei újság főszerkesztőjét, a Temes megyeit, a Bihar megyeit, és így terjedt az információ informális úton. De azért kellett a cenzúra, mert szinte napi szinten kellett kalibrálni, hogy mi mehet, mi nem.

Ez a napi szintű kalibrálás utal a könyv címére, ez volt ugye az a bizonyos finomhangolás?

Igen. Utal arra, hogy milyen apró, mindennapi szervezeti eszközökkel oldották meg, hogy az emberek tudjanak arról, mi szabad és mi nem. És ezt miként pótolták ki az informalitás területén a személyes kommunikációval. Volt egy jól működő formális rendszer, amit még olajozottabbá tettek a mindennapi gyakorlatok. Ha egy szerkesztő

Azért kellett a cenzúra, mert szinte napi szinten kellett kalibrálni, hogy mi mehet, mi nem.

elpanaszolja a haverének, hogy a cenzúra mit vett ki a munkáiból, a haver a következő alkalommal kétszer is meggondolja, leírja-e ezt a dolgot. Vagy ott volt Domokos Géza, aki ha az Írószövetségben hallotta, hogy mi mehet, s mi nem, ezeket elmondta a barátainak, jóindulatúan, kedvesen, hogy mik azok a trükkök, amivel publikálható valami. Ez az egyik, a networking, hogy ezeken a hálózatokon keresztül hogy működött az információ átadás a cenzúrával kapcsolatban.

Volt egy másik fajta informális gyakorlat, amikor felkeresték a cenzort. Mert voltak cenzorok, akiket „jó” cenzoroknak tartottak, barátságba is kerülhettek velük, nem ritkán évtizedekig dolgoztak együtt. Olykor a céljaik is egybeestek, hogy a lapot megkíméljék a büntetésektől, utólagos retorzióktól. Tehát felkeresték a cenzort a kéziratral, ő pedig tanácsot adott. Lehetett is hivatkozni arra, hogy ez a cenzor már átengedte, jónak tartotta. Mindez csak megduplázza a formális cenzúráét. Ugyanazt csinálják, amit formálisan is lehetett volna, de ezt párhuzamosan megteszik. Aztán az anyag bekerül a formális rendszerbe. Megtörtént, hogy a cenzor egy bizalmibb kapcsolatban elárulta az embereknek, hogy mi az ő titkos utasítása, hogy mit miért nem szabad. Szóval bizalmas információkat szivárogtatott ki. Nem lett volna szabad ezt elmondania, de elmondta. Jó szándékkal tette, és jó szívvel fogadták. És pontosan ezért, mert egy ilyen cinkosság alakult ki közöttük, az emberek sokkal inkább alkalmazkodtak ezekhez a cenzúra-normákhoz.

Ezeket az információkat már nem a levéltári anyagokból szereztem, hanem amikor elkezdtem helyi cenzorokkal interjúzni, beszélgetni. Ilyenkor igyekeztem a szerkesztőségéből is beszélni valakivel, és az egykori cenzorral is. Ilyen csapatokat választottam, tudva azt is, ennél sokkal többféle forrás van. Ide tartozik a memoár irodalom, illetve vannak naplók, vannak korabeli levelezések.

Ezek az egykori cenzorok könnyen szóba álltak veled?

Egyáltalán nem. Kellemetlen tapasztalataim is vannak. Viszont egy nagyon jó élménnyel kezdődött, ezért nem törtem le. Volt tanárom egy

A nagyobb kulturális központokban a cenzori kollektívák sokkal stabilabbak voltak. Ugyanazok az emberek évtizedekig ott dolgoztak, ezeket megbízható kádereknek tartották.

szentgyörgyi, egykori cenzorral ismertetett össze, aki később a megyei könyvtárnak volt az igazgatója, helyi szinten elismert, tekintélyes ember. Nagyon kellemes beszélgetésünk volt, és ő említette többször is: „jaj, kisasszony, nem, nem csak ezek a formális izék voltak”. Akkor figyeltem fel arra, hogy másfajta kapcsolatok is voltak, mint ez az állandó harc és ellenségeskedés, amit az irodalomnak egy része sugall nekünk. Elkezdtem felvenni a kapcsolatot másokkal, de az emberek kétharmada visszautasított. Voltak olyanok, akik nem vállalták névvel, érthető, hisz ők később többnyire a sajtóban maradtak. Beszéltem egyetemi tanárral, aki egykor cenzor volt, főszerkesztővel, aki cenzor volt, ők nagyon rossz néven vették, hogy én ezt tudom róluk, és megkeresem őket.

Szégyellték azt, amit csináltak?

Igen, igen. Pedig próbáltam nem támadó lenni, általában a cenzúra szót sem használtam, csak mindig a Sajtófőigazgatóságot... Ezzel együtt is akadt, aki egyszerűen faképnél hagyott. Szóval nem volt könnyű. Akkor nyíltak meg, amikor fel tudtam sorolni a kollégáikat, a szerkesztőségeket, mert nevekről tudtunk beszélni, arról, hogy ki kicsoda. Az volt a baj, hogy nagyon keverték ezekkel a szekus, spiclis diskurzusokkal. Volt egy ilyen szabadkozás, hogy „de mi nem azt csináltuk”.

Amiről beszélünk, ugye ez mind romániai magyar sajtó, vagy általában foglalkoztál a romániai cenzúrával?

Általában a romániával és nem csak sajtóval, hanem mindennel, mert a helyi kollektívák mindennel foglalkoztak, ami a megyében működött. A könyvcenzúra tartozott Bukaresthez, és persze megvoltak a szakosztályok is Bukarestben. A helyiek a Directia Instructaj Control alá tartoztak. Sikerült olyan forrásokat összegyűjteni, melyekben nem csak a cenzúra minden intézménye jele-

nik meg, hanem sok kulturális terület is, film, sajtó és könyvkiadás is.

Színház is?

Színházról is olvastam. Az anyagokban kevés színházi cenzúrárt találtam, nem is ezt kerestem. Általában a helyiek csak megkapták Bukarestből a jóváhagyott, engedélyezett darabok listáját. Szóval kábé ezzel foglalkoztak, a többi Bukarestben dőlt el. Ez az egyik kritika egyébként a feldolgozással kapcsolatban, hogy miért nem csak egy kultúraszéletet választottam. Azért, mert engem az általános mechanizmusok érdekeltek.

Arról lehet beszélni, hogy mennyiben volt az egészen belül a romániai magyar cenzúra specifikus. Utaltál arra, hogy lehetett némi összekacsintás vagy megbeszélés az emberek között, ennek vannak nyomai?

Szerintem nem specifikus. Van, aki azt mondja, hogy ezek a hálózatok szorosabbak voltak, kisebbek voltak, de ezt elmondhatják magukról a németek is, a szerbek is, és elmondhatják magukról a románok is. Igen, mondták, hogy a kisebbség jobban összezár. Én úgy látom, ez annál sokkal általánosabb, a románok is ugyanúgy jártak el a cenzoraikkal, meg egymás közt. Pont olyan szinten marták is egymást a szerkesztőségek, mint a kisebbségeken belül. Én nem látom ezt egy kisebbségi specifikumnak.

Elég gyakran olvastam a nyolcvanas évek romániai magyar megyei napilapjait. Nagy különbségek vannak. Szakmailag az egyik harmatgyenge, gondolok akár a műfajhasználatra, a tematikákra, a nyelvezetre, a másik pedig jobb. Itt lehetett emberi tényező, egy kicsit bátrabb, vagy jobb kapcsolatokkal rendelkező főszerkesztő. Mondjuk a váradi Illés Ferencnek több mozgástere lehetett, ha a bátyja főnök volt Bukarestben. Később megfigyeltem, azok a lapok, amelyek a '80-as években jobbak voltak, legalábbis egy kicsit színesebbek, érdekesebbek, azok '90 után is jobb színvonalon működtek. Valahol ebben látom a gyökerét, hogy megvolt a múltjuk. Tehát, ha jobb volt a lap 30 évvel ezelőtt, annak megvan a következménye ma. A kérdés igazából az, hogyan engedhetett meg magának egyik lap kicsit többet, másik pedig kevesebbet. A magyarázat az emberi tényező?

Én úgy gondolom, igen, az emberi tényező. Azt tudom, hogy a nagyobb kulturális központokban a cenzori kollektívák sokkal stabilabbak voltak. Ugyanazok az emberek évtizedekig ott dolgoztak, ezeket megbízható kádereknek tartották.

Sajnos a váradi, kolozsvári, vásárhelyi cenzorokkal nem tudtam beszélgetni, már valamennyien elhunytak.

Vannak-e írott források jelentősebb botrányokról, amikor valami átcsúszott, és ebből kirúgások vagy leváltások lettek. Van nyoma ilyen eseteknek?

Van. Volt egy jutalmazó és büntető rendszer a Sajtófőigazgatáson belül is, bónuszokat, pénzeket kaphattak pluszban. Időnként az egész bandát megjutalmazták, máskor sorozatban hulltak a fejek. Volt sajtófőigazgatósági alkalmazottak azt mondják, mindig hülyeségekért büntették őket, nem nagy ideológiai hibákért, hanem nyomdai, tördelési problémák miatt. Mondjuk az antikapitalista helyett kapitalista jelent meg. Csíkszeredában volt hatalmas botrány, amikor a Petőfi-Bálcescu szobrot avatták, akkor a nyomdában átcsúszott egy sor, és úgy volt aláírva a hír: *a gyászoló család*. Na ebből iszonyatos botrány lett. Igazából akkor lett mindig nagyobb botrány, erre így emlékeznek az érintettek, amikor pártszinten nagy botrányt csaptak valamiből.

Pedig ez sem klasszikus cenzúra probléma volt, inkább a nyomda ördöge.

Persze, de ezt kihasználták, Huszár Sándort is így rúgták ki egy fejjel lefelé bekerült kép miatt.

Amíg létezett az intézményes cenzúra, minden este a lap minden betűjét elolvasta valaki?

Igen, a napilapokat minden nap, vagy a nyomdában, vagy a közelben volt az iroda, s ott ellenőrizték. Itt nagyon gyorsan, operatíván kellett dolgozni. A kulturális lapoknál ez nyilván hosszadalmasabb volt, ezért a megjelenés is elhú-

zódott. A helyi kollektíva is, Bukarestben ellenőrizték, pártvonalon is. Minden lapon rajta kellett legyen a pecsét, ameddig létezett a Sajtófőigazgatóság. És nemcsak a lapokon, a könyveken, de ellenőrizték a csomagolóanyagokat is, mindent, a borítékos sorsjegyet is. Mindent, ami papír és nyomtattak rá valamit, azt megnézték.

1949-től 1989-ig különböző időszakokban más-más szabályok szerint lehetett leírni a helységneveket, földrajzi neveket magyarul. A szerkesztőségek gondot fordítottak arra, hogy ha már nem írhatják le azt, hogy Nagyvárad, akkor lett Sebes-Körös parti város, Brassó lett Cenk alatti város, Kolozsvár Szamos-parti, próbálták ezeket körülírni, lehetőleg többféle módon. Ezt mennyire figyelték, mennyi mozgástere volt a szerkesztőségeknek?

Ez a helyi propagandatitkáron is múlt. Volt, ahol nagyon szigorúan vették, volt, ahol nem, amúgy a cenzorok tisztában voltak ezekkel a körülírásokkal.

Az sem volt mindegy, ugye, hogy Ceaușescu elvtárs füle a képeken hogyan jelenik meg.

Igen, voltak előbb az egyfűlű portréi, utána a kétfűlűek. Arra is találtam szabályozást, hogy meg kell nézni a színekombinációkat, nehogy kijöjjön a piros-fehér-zöld valami háttérkompozícióban. Ma már sok minden nagyon furcsán hat, sok mindenben nem látjuk a logikát. Még elmesélném azt a történetet, hogy maga Dumitru Popescu is, akit úgy hívtak, hogy Dumitru Popescu Dumnezeu (Isten), ő is indexen volt öt évig. Pedig, ahogy a neve is mutatja, ő volt az atyaúristen a sajtócenzúrában, aki nagyon fontos intézményeket vezetett. Volt a központi pártlap, a Scînteia főszerkesztője, az Agerpresst is vezette, a tévét is, volt kulturális miniszter. Azt hiszem, épp a minisztersége idején történt, amikor Adrian Păunescuval annyit viháncoltak és ideologizáltak a Contemporanul hasábjain egy interjú-sorozatban, hogy Ceaușescu úgy gondolta, túlságosan előrenyomul ez az ember. És akkor behívatta, leüvöltötte a fejét, meg a főszerkesztőjét is, és azt mondta, na, kész, öt évig csend. És tényleg, Popescu többet nem publikál. Ezt az Arcanumon le tudtam ellenőrizni. Öt évig csak verseket közölgetett, azt is keveset.

SZŰCS LÁSZLÓ

Mindig hülyeségekért büntették őket, nem nagy ideológiai hibákért, hanem nyomdai, tördelési problémák miatt. Mondjuk az antikapitalista helyett kapitalista jelent meg.

Nem tudunk nem költőien létezni

TAMÁS DÉNES író-költővel a magyar költészet napja közeledtével FAZAKAS MÁRTA beszélgetett.

Április van, a költészetről szeretnélek kérdezni. Van egy rémegyszerű versed, ami így hangzik: „Mi a költészet? / Mi nem költészet?” Arra kérlek, szabadítsd ki ezt az epigrammát (?) a költői kérdés védett státusából és próbáld meg diszkurzívan körüljárni, miért gondold mindenre kiterjeszhetőnek a poézist? Mekkorát kell ugrornunk ahhoz, hogy az egyre varázstalanodó világunkat – a tudománnyal, technikával, a lélektelenedő munkával, virtualizálódással stb. együtt – a költészet diszpozitívumába helyezzük el? Vagy a kérdésben esetleg éppen a poézis iránti vágy fejeződik ki (legyen minden költészet)?



Fotó: Vetro Barnabás

Interjú

FAZAKAS MÁRTA (1975, Székelyudvarhely) a kolozsvári BBTE-n filozófiát, a marosvásárhelyi MME-en teatrológiát tanult. 2007-től a nagyváradi Szigligeti Színház irodalmi titkára.

Egy intést akartam útjára bocsátani, amivel valóban a költészet egyetemes jellegére akartam felhívni a figyelmet. Ezzel nem azt akartam mondani, hogy valóban minden költészet (bár igaz, hogy vágyaimnak ez néha nagyon is megfelelni), hanem azt, hogy mindenben ott rejlik a lehetőség. Különböző is csak azért tudunk a varázstalanodó világról, léleklő munkáról, a virtualizálódás veszélyeiről beszélni, mert tudunk valamiről, ami ezeknek az ellentétje. Szabad, kereső kifejeződés és kérdés – ezt jelenti számomra a költészet. Mindenféle válaszhoz, megfogalmazáshoz ugranunk kell. Na most, ha pontosan akarunk rögzíteni, azaz magunktól távol akarjuk tudni a választ, akkor tudományt, filozófiát művelünk. De ha az átéltség, átélhetőség válik elsődlegessé, akkor magunkon keresztül szűrjük meg a választ,

a viszony terében kutakodunk, a fluiditások, a képlékenységek terében keressük a formát, egy szóval a költészetre akadunk. És nem tudunk nem költőien létezni. Meglátni a szerelmes szemében a vágyakozás fényét, egy háromlábú kutyában a kiszolgáltatottságot, a tavaszban a kibontakozást, egy házban a lakozást – ezt csak a költészet szemével lehet. Ezzel a szemmel mindannyian rendelkezünk, ahogy ennek a látásnak az eredményeit sem tudjuk magunkról, a világról levakarni. Ebből még nem lesz vers, a verset ki kell harcolni, egy költészethiányos világban azonban elengedhetetlen, ha verset akarunk befogadni.

Szenvedélyes olvasó vagy, azt mondom, személyiséggenealógiában egyik legfontosabb szerepe az olvasásnak van. Ezen belül a költészettel való érintkezésednek mi a története? Melyek voltak a nagy találkozásaid, akár gyerekkorodtól kezdve mostanáig?

Ha legkorábbi versélmények ragyogását keresem magamban, akkor Arany János balladáit hallom magamban visszhangozni. Azok érces csengése ma is bennem bong, ahogy az a néhány Csokonai, Vörösmarty, Petőfi, Ady, József Attila soré, versé is, amelyet iskoláimban sajátítottam el. Úgy gondolom ez a közös vers- és hangzásél-

mény az, ami beleköt minket abba a poétizált valóságba, amit magyarként magunkban hordozunk. Szintén korai felfedezés a francia szimbolizmus, Baudelaire, de főleg Rimbaud, akiknek versei megnyitották annak az álmodozó távlatosságnak a horizontját, amin kamaszként hatalmasakat tudtam szörfölni. Különben felnőttként maradtam a modernizmusnál vagy a későmodernizmusnál, Rilke, Pilinszky, Nemes Nagy Ágnes neveihez kötődik az a versélmény, ami ma is mérceként szerepel számomra. Innen akár konzervatív olvasónak is lehetne gondolni engem. És az is vagyok, de elemi szinten érdekel a vers megújításának, az új és új hangok megszólaltatásának a lehetősége is. Ezért nem csak olvasóként, de kritikusként is folyamatosan építem az éppen történő költészettel való viszonyomat, mind ezt úgy, hogy azért minden megírt versen, versoron számonkérem a nagy költészet lehetőségét.

Az utóbbiakra visszatérnék, de még elidőznék a költészetnél egy kicsit, ha már április, és ha már József Attilát is említetted. A napokban jöttek szembe velem tőle ezek a sorok: „Hát muszáj élni? Muszáj gondolkodni? Nyilvánvaló, hogy nekem nem és neked sem. De az életnek muszáj, de az elmének muszáj, különben nem volna semmi az, ami. Nem szükséges, hogy én írjak verset, de úgy látszik, szükséges, hogy vers irassék, különben meggömbölné a világ gyémánttengelye.” Rezonál benned? Eszerint nemcsak nekünk van szükségünk versekre, hanem a világnak is. De mi lehet a gyémánttengely?

A világ el van nélkülünk, köszöni szépen. A bolygók forognak csillagjaik körül, földlemezek siklanak lávaóceánokon, a fű újrano, hiába szárad el. Az emberi világ egy kicsit másként működik. Igényli a kimondást, a megfogalmazást, a kifejeződést. Azt is megkockáztatom, ezekben létezik felfogható, egymással megosztható módon. Az ember nem csak feltűnt a világ közepén, hanem valamiért ráérezett a világ befejezetlenségére, változékonyságára, benne pedig a saját létezése törekenységére. Innen a vágy, hogy rátaláljon arra, amin az egész fordul, amiben összegyűl az, ami sok(k)ént rázúdul. Nevezhetjük gyémánttengelynek akár, hiszen ez a kifejezés egyszerre gyűjti magába a felbecsülhetetlen értékességet és a ragyogást, a szépség tulajdonképpeni létmódját. Egy felhangzó verssor, egy zenemű crescendoja, egy festmény látványélessége mind ezt a gyémánttengelyt hozza a valóságba. Amikor a költő a megfelelő szót keresi, az odaillő képet, a verssorok ritmusát, vagy akár tudatos megbicsaklását, ezt a gyémánttengelyt kalapálja.

Meglátni a szerelmes szemében a vágyakozás fényét, egy háromlábú kutyaiban a kiszolgáltatottságot, a tavaszban a kibontakozást, egy házban a lakozást – ezt csak a költészet szemével lehet.

Van ennek a kalapálásnak mércéje? Ezzel most visszaugranék a fent említett kritikusi viszonyodhoz, egy kicsit körülhatároltabb terepre. Nemrég jelent meg egy kritikád a Címtelen föld című kötetről, amiben az általad említett nagy költészet lehetőségét kéred számon a benne foglalt verseken, miközben előzőleg kifejtetted, hogy teljesen megváltoztak annak lehetőségfeltételei. Nincs ebben ellentmondás? Hogyan lehetne visszatérni a 90-es évek imperatívuszaihoz, ha egész egyszerűen azok már nem működnek? Számomra szimpatikus, hogy a fiatal erdélyi költők kapcsolódásokat, hálózatot keresnek maguk között, te mintha ezt a gesztust megkérdőjeleznéd a szuverén alkotások nevében. Hogy látod az irodalmi életben, főként az erdélyi irodalmi életben, ha van ilyen, a platformok lehetőségét és az ún. irodalmi életnek a helyzetét?

47

Persze, hogy van mércéje, csak az nem méterrel, de még nem is patikamérleggel adható viszsza. Különben te azt kérdezed, mitől jó egy vers – amire persze direkt válasz nehezen adható. Azt is megkockáztatom, minden vers, ha apró módosításokkal is, de átírja ezt a mércét. Gondoljunk arra, egy szonett és egy szabadvers mennyire más feltételrendszerek között íródik, ennyiben mennyire más mércéknek feleltethető meg. Számomra van azért néhány egyértelmű fogódzó. Mennyire kéri egy vers az újraolvasást és az elidőzést? Mennyire képes beleülni a fülembe és a gondolataimba? Mennyire képes maradandó módon átírni a világot? Ahol ez hiányzik vagy megbicsaklik, ott én úgy érzem, a poétikus szándék nem valósult meg maradandó módon. És ez nem korszak- vagy stílusfüggő dolog. Azért, ha többet él az ember, néhány paradigmaváltást már saját életében megtapasztal, nem beszélve a költői hagyomány diszruptív jellegéről. Erdélynél maradva, ami a kilencvenes években a transzközép volt, az ma a meta-modern. Aktuális érzékenységek felcímkezése. És én minden érzékenységet tisztellek, csak találja meg az érvényes formáját. A túlzott, feltörhetetlen személyesség, a redundancia, az ismételhetőség,

Nem csak olvasóként, de kritikusként is folyamatosan építem az éppen történő költészettel való viszonyomat, mindezt úgy, hogy azért minden megírt versen, verssoron számonkérem a nagy költészet lehetőségét.

az efemer jelleg, az öncélú harsányság, a költői hagyomány negligálása – ezek, amik zavarni szoktak a metamodern versek esetében. Fenntartva azt, hogy érvényes törekvésről van itt szó, aminek már megíródtak a maradandó versei. Én a terem-tőerőben hiszek, a mintadarabban, nem a másolatban. Abban, ami először töri fel a senkiföldjét, és alkot addig soha nem látott formákat magának. A hálózatosodást ezért mindig szkepszissel szemléltem. Ahol szuverén művekre van szükség, ott minden hálózatosodásban a csordaszellem dübör-gését hallok ki. Ami ugyanakkor elkerülhetetlen. Hasonló a hasonlóra vágyik. Az irodalmi élet min-dig ezeknek a törvényszerűségeknek engedelmes-kedett.

Ezt a szílat még mindig nem engedném el, mert valami zavar, szóval, még az olvasói-kritikusi attitűdödről: személyes beszélgetésekben is, itt is, de írásaid-ban is felvállalsz egyféle elitista viszonyulást a kultúra irányába, többnyire a kiemelkedő irodalmi anyagokat, főleg regényeket recenzálsz, ragaszkodsz ahhoz, hogy művekről beszéljünk, ne szövegekről. Vagyis ahogy most nevezted, olvasóként konzervatív vagy. Ugyanakkor hangsúlyosan vállalod a kritikusi viszonyulás szubjek-tivitását is (ez utóbbit számon is szokták kérni rajtad, pl. a kritika-köteted kritikájában) – nincs ebben is egy-féle ellentmondás? Ha úgy tetszik egyfelől kérlelhetet-len, másfelől megengedőbb vagy esetleges, a szemé-lyes irányába.

Nem gondolom, hogy a személyesség, vagy a szubjektivitás az elitista pozíció gyengítését jelen-tené. Ahogy a szöveg és a mű éles szembeállítását sem tartom érvényesnek, hiszen ha az ember írás-ban alkot, akkor azon munkálkodik, hogy a szöve-ge művé váljon, azaz önálló érvényességre tegyen szert. A szubjektivitás pedig szerintem minden alkotás alapvető desztinációja, hiszen minden mű az olvasót, és a befogadót célozza meg. Nem tudja azt kikerülni. Rajta, a saját érzékenységén, tudá-

sán keresztül szólal és szólaltatható meg. Aztán, ha az ezen a módon befogadott anyag átemelhető más feltételrendszerek közé, mondjuk irodalom-tudományi, társadalomtudományi, filozófiai kere-tekbe, és ott továbbbontakoztatható, az evidens dolog. De számomra a legizgalmasabb, és kihagy-hatatlan desztináció mégis a megrendült olvasói tudat, a benne elinduló folyamatok érdekelnek, ahogy kitettségből fakadó kimozdítottságában keresi és megalkotja azokat a kereteket, amelyek közé a mű elhelyezhető. Ezt a kereső mozgást pró-bálom leképezni kritikáimban.

Ne csak az olvasó-receptáló, hanem az alkotó-író Tamás Dénesről is beszéljünk. Mi az ő története? Egy novellás köteted, egy regényed, egy verses köteted és egy kritikaköteted jelent meg, egy regény megjelenés előtt áll. Első regényed után évekre előre tudtad a könyveid címét, kész projektjeid voltak, aztán ha jól tudom, tel-jesen más úton haladtál. Honnan adódik az írás sze-mélyes tétje számodra és milyen elágazások mentén halad? Vannak-e zsákutcái? S most éppen merre tart?

Maradjunk a személyességnél. Íróként is min-dig a saját életem volt a fedezete és a hitelesítője annak, amit éppen csinállok. És igen, évekkel ezelőtt volt egy naiv látomásom arról, hogy mi az, amit ki kell dolgoznom az életem során. Tervező ember vagyok, szeretem magamat a jövő felé elő-revetíteni. Azóta persze az elmozdulásaim több-ször újraírták ezt az elképzelést, amihez valóban a zsákutcák is hozzájárultak. Ugyanakkor kereső ember is vagyok, nem szeretek semmit többször megismételni, amire igazán belejövök valamibe, már valamennyire túl is lendültem azon. Ez a moz-gás fogja össze azt, amit teszek. Mostanában pedig versek és kisregények vannak leginkább. Ha min-den jól alakul „A tó” című kisregényem az idén megjelenik. A „hegyek, fák, füvek” mindig szívem szerelmei voltak, hogy Szilágyi Domokossal szól-jak, a non-humán tartomány egyre inkább lenyű-gőz, nyelvet, formát keresni hozzá, igazi írói, emberi kihívás. S néha úgy tűnik, ez mindannyi-unk sorsa is, ha még létezni akarunk a jövőben is.

A hálózatosodást előbb élesen elutasítottad, de van valami az ún. irodalmi életben, amibe tetszik-nem tetszik, te magad is bekerültél, amihez más területeken (szakmák, politika, intézmények) árgus szemekkel figyelünk, mert könnyen átfordítható érdekszövetség-be, itt viszont egyenesen értéknak, mértékadónak látunk. Az irodalmi barátságokra gondolok, izgalmas tud lenni, amennyiben ténylegesen érdekmentes meg-nyilvánulásainak nyomait látom. Neked vannak-e az irodalom terepén fogant barátságaid? Ha igen, mi köti meg és mi élteti?

Az életben a barátságok a legfontosabbak számomra. A barátság az a modell, amire bármilyen érvényes közösségiesség alapulhat. Természetesen, irodalmi, alkotói barátságaim is léteznek, bár nem annyi, mint ahányra szükségem lenne. Neveket azért most nem mondanék, mert akár kérdésnek is tűnhetne. De létezik olyan alkotó személy, aki mindig elolvassa, amit írok, és fontos, számomra érvényes meglátásokat kapok tőle. És létezik pár olyan személy is, akikkel már évek óta együtt gondolkodok, sőt alkotók is. Számomra nagy élvezetet jelent kitenni, ütköztetni a gondolataimat másokkal, sőt azt gondolom, a gondolatoknak is az a sorsuk, hogy ütköztetve legyenek, hogy ebben az ütközésben formálódhasson meg valami érvényes és közös. Hiszem, hogy létezésünk nem teljesen szolipszisztikus, énünk alagútjából látszódo ég kékje talán mindannyiunknak az.

Ebből úgy tűnik, mintha a kapcsolódások, viszonyok egy védett terepen zajlanának, amibe nem szól bele a világ zaja. Miközben valószínűleg nem csak ez van, főleg az utóbbi években hangsúlyosabban átszívárgott Magyarországról a kultúra átpolitizáltsága, az intézmények, műhelyek, szervezetek, kiadók, média - a támogatáspolitiká révén többnyire mind érintettek ebben, s ez előbb-utóbb utoléri bármelyik, még oly szerény erdélyi író is. Ad-e fel ez a helyzet morális dilemmát, megúszható-e ez a helyzet? Egyáltalán a megúszásnak vannak-e alternatívái? Vagy mi az a határ, amikor muszáj állást foglalni?

Viszonylag egyszerű morális elveket követek. Csak olyan közösségekben megmutatkozni, amelyek célkitűzéseivel nagyvonalakban egyet tudok érteni, csak olyan mondatokat kijelenteni, amelyekért teljességében tudom vállalni a felelősséget. Ez az utóbbi ad némi fejtörést, mert nagyon a közvetlenre korlátozza megnyilvánulásaimat. De csak így tudom összhangban érezni magam azzal, amit

Ahol szuverén művekre van szükség, ott minden hálózatosodásban a csordaszellem dübörgését hallom ki. Ami ugyanakkor elkerülhetetlen. Hasonló a hasonlóra vágyik.

mondok, és amit teszek. Ezért van az is, hogy politikai, közéleti állásfoglalásaimat a baráti körömnek szoktam megtartani. Ugyanakkor, úgy gondolom, tetteimnek kell kijelölniük hovatartozásomat, nem hangzatos kijelentéseimnek, szimbolikus gesztusaimnak. A helyzet különben nem úszható meg, nincs ma már olyan sarka a világnak, amely nem lenne átpolitizálva, egy fát sem lehet ma nyugodtan szemlélni, anélkül, hogy ne merülne fel valakiben, hogy ezzel az értékeesebb társadalmi aktivizmustól vonod meg magad. El kell tudni ezt viselni, és szerencsére itt Erdélyben még megmaradtak nagyvonalakban a közvetlen emberi tisztelet formái, a különbözőségek elviselésének a képessége, legalábbis azokban a körökben, amelyekben én mozgok.

49

Az idei magyar költészet napján melyik az a vers, amit úgy ajánlanál, hogy ha ezen a napon csak egy verset olvasunk el, ez legyen az?

Kemény István

Királynő gyerekkori költeménye

Ahogy az oroszlán szépségét a rács miatt csodálhatod meg nyugodtan, úgy az érzelmek pusztító erejét a versben.

Látogatás a Nopcsa-revübe

Bevallom, mindeddig a Nopcsa Ferenc nevezetű, nemesi családból származó magyar, osztrák, néha román (mikor, hogy kívánták az érdekei) nemzetiségű tudós, kalandor, kettős kém kimaradt az általános műveltségemből. Pedig egyik kedvenc korszakomban a 19. század végén, 20. század elején élt, dolgozott, felfedezett, írt, utazott, szeretett és gyűlölt, sőt majdnem Albánia királya lett ez a nagyon izgalmas ember.

Hálás vagyok Gianina Cărbunariunak és Boros Kingának, amiért felfedezték nekem, és hálás az előadásért, amit alkottak Nopcsa összetett, ellentmondásos személyiségére építve.

Természetesen nem csak Nopcsáról szól a produkció, hanem a saját koráról és mi korunkról, az elfogadásról és az elutasításról, a szerelemről és a bűnbakkeresésről. Az emberről, akiben benne

Színház

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

lakik a jó és gonosz, a képmutatás és az őszinteség, a tudás- és a hatalomvágy.

Nopcsa Ferenc olyan családban nőtt fel, ahol a férfi az úr, ahol a nő csak akkor érvényesülhet, ha „jól” megy férjhez. A húga hangzatos nevű családba házasodott, ezért lett „valaki”, nem pedig festőművészként, akinek képeit Londonban állították ki. Nagybátyja, színházi intendánsként finoman fogalmazva is zaklatta a nőket, öccse a fehérterror idején azzal vált hírhedtté, hogy megölte a *Magyar Nemzet* napilap akkori főszerkesztőjét. Míg Ferenc ellentmondásos személyiséggé, kalandorrá, nemi identitását tagadó, ugyanakkor nagytudású paleontológussá lett. Ja, és a nagypapa, aki maga volt Facia Neagra, és papa, akinek sikerült keményen uralni az egész családot.

Kalandos élete Dél-Erdélyben kezdődött, ahol a húga birtokukon megtalált egy őslénycsontot, Nopcsa Ferenc pedig összerakta belőle a *Dinosaurius Dacust*, amit később, a korabeli tudományos világ tiszteletére nevezett el *Magyarosaurus Dacusnak*. Az előadás címe tehát nem fikció, ahogy az elhangzott szövegek sem Cărbunariu találmányai, hanem hiteles dokumentumok, részben pedig a kalandor tudós naplójának részletei. Boros Kinga dramaturg és fordító több száz oldalt olvasott el, fordított le a szerzőnek, aki az előadás rendezője is.

Cărbunariu, Boros és a Szigligeti Társulat ezekből a hiteles szövegekből állították össze az előadás partitúráját, amelyhez Trabalka Cecília komponált izgalmas zenét.

Kétdimenziós díszletek, vetített képek, dokumentumok, színes 21. századi, fiatalos jelmez, színeszek alkotta zenekar, DJ a keverőpultnál (maga a zenei anyag szerzője), rap, mozgás, tánc, örület, humor és dráma, neveltető és megrendítő szövegek, szuggesztív játék, gyors váltások teszik izgalmassá, érdekessé az előadást.

A szerző-rendező Nopcsa személyiségének összetettségét, ellentmondásosságát használja arra, hogy megismertesse a jogosan elismert, és jogosan elutasított kalandor tudóst és egyben a kort, amiben élt, és a kort, amiben élünk: szétbontja, és a főhős karakterének egy-egy szegmensét játssza el. Megjelenik a tudós, a vadász, a törtető, az Albániában harcoló, és királyi ambíciókat táp-





Fotó: Vigh László Miklós

láló, a sértett, frusztrált, az antiszemita, a román pásztorként kémkedő Nopcsa, magyar és osztrák változata is, és megjelennek titkolt férfiniszterei. Velük és általuk leperreg a belle époque, ami, ha közelről nézzük, nem is olyan szép. S anélkül, hogy ujjal mutogatna ránk, utal arra, hogy a mi korunk sem mentes a múlt század csúnyaságaitól, a más-ság elutasítása, a háborúk, a politikai kalandorság és sok minden más is, itt van közöttünk. Az előadás utolsó monológjában ott rejlik az alkotók gondolata korunkról.

Cărbunariu előadásához eszközül az általam nagyon kedvelt elidegenítési színházat választotta. A színészek be- és kilépnek szerepeikből, hogy aztán ismét más karaktert öltsenek magukra. Nehéz feladat a művészeknek, de többségük remekül veszi az akadályokat. Szöveget mondanak, énekelnek, táncolnak, de ami különös teljesítményt igényelt részükről, azok a váltások. Nemcsak szerepeket, hanem egyetlen monológon belül érzelmeket és értelmezést. Egyetlen alakításra sem lehet rossz szavam, de különösen tetszett Tóth Tünde, Dimény Levente, Tasnádi-Sáhy Noémi, Scurtu Dávid, Trabalka Cecília, Csatlós Lóránt.

A rendező sem könnyítette meg a maga munkáját, hiszen akár bravúrosnak is mondható, ahogy a filmszerű, előre bekonferált jelenteket összefogja, és egységes, koherens, szellemes, hatásos előadást alkot belőlük.

Fontos fejleményt jelent, hogy a Magyarosaurus Dacus előadás a Szigligeti Társulatot feltet-

te a romániai színházi térképre, hiszen szinte biztos, hogy soha ennyi méltató kritika egyetlen váradi magyar nyelvű előadásról nem jelent meg a román lapokban, s ha nem is ilyen mértékben, de a magyarországi sajtóban is elismerően írnak róla.

SIMON JUDIT

NAGYVÁRADI SZIGLIGETI SZÍNHÁZ – SZIGLIGETI TÁRSULAT

GIANINA CĂRBUNARIU:
MAGYAROSAURUS DACUS

ÍRTA ÉS RENDEZTE: Gianina Cărbunariu
FORDÍTÓ ÉS DRAMATURG: Boros Kinga
DÍSZLET- ÉS JELMEZTERVEZŐ: Irina Moscu
ZENE: Trabalka Cecília

NOPCSA BAND: Dimény Levente, Szotyori József, Trabalka Cecília

RAP: Szotyori József

SZÍNPADI MOZGÁS: Dimény Levente

VIDEO- ÉS LIGHTING DESIGN: Cristian Niculescu

SZEREPLŐK: Csatlós Lóránt, Dimény Levente, Fodor Réka, Firtos Edit, Gajai Ágnes, Hunyadi István, Kocsis Gyula, Kovács Enikő, Scurtu Dávid, Szabó Eduárd, Szotyori József, Tasnádi-Sáhy Noémi, Tóth Tünde, Tőtös Ádám, Trabalka Cecília

A zenebutik hiánycikke

A Nekünk írták a dalt! A magyar populáris zene hőskora és társadalmi hatásai, 1957-től a rendszerváltozásig c. időszaki kiállításról, Magyar Zene Háza, Budapest, 2023. január 22.–október 29.

Az volt a hej..., igazi szép idő – Dokumentumfilm a rockról, 30 éveseknek – ez volt a címe Szomjas György 1978-as alkotásának, mely a magyar könnyűzene helyzetét próbálta felmérni a kezdetekhez viszonyított körülbelül tízéves távlatból. A filmben megelevenik a hőskor, a hatvanas évek, köszönhetően annak, hogy Kovács András 1969-re nem volt rest leforgatni az *Extázis 7-től 10-ig*-et, és annak bevágott részletei elősegítették '78-ban a hatvanas évekbeli magyar beat megidézését. Szomjas dokumentumfilmje az akkor harminc körüli Bródy, Szörényi, Presser, Baksa-Soós, Frenreisz, Hobó és Adamis Anna szembenézését közvetíti az elmúlt tíz évvel, és vázolja a Kádár-

Kiállítás

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

korban megmaradni látszó, ha nem is támogatott, de túrt könnyűzene keserű jövőképét is.

Nos, a kádári államszocializmusnak vége, ahogy az Aczél György-féle kultúrpolitikai korszak is lezárult, együtt Erdős Péter könnyűzenei popcézár áldozatos és átkos tevékenységével. Az egykori kultúrpolitikusok nincsenek már az élők sorában, ahogy a könnyűzene magyar ikonjai közül is sokan elmentek. A nagy generáció zenészeit és persze hallgatóságát talán leginkább inspiráló Adamis Anna pedig nemrég került ismét és ténylegesen rivaldafénybe. 2022-ben kapott kitüntetés, a Petőfi Zenei Díj Életműdíj, apropó volt arra, hogy életműve felelevenítése mentén felidéződjön egy eltűnőfélben lévő korszak is. Ugyanakkor a személyének szánt ünnepség rámutatott arra, hogy szövegeinek értékállósága újabb

feldolgozásokban értelmeződhet újra. A *Nekünk írták a dalt!* című kiállítás akár ennek örvéen is értelmezhető volna. Pláne, hogy sokak után, ám idén a szcénából ő kapta a Kossuth-díjat.

Elvégre a könnyűzene szövegorientáltsága kiváltképpen az erős politikai kontroll alatt tartott Keleti Blokk országaiban nem csak a generációs szembenállás, hanem a politikai másként gondolkodás csimborasszója is volt az 1957-től '89-ig tartó Kádár-korban. A Magyar Zene Házában megrendezett időszaki kiállítás akár Adamisnak és a korszak könnyűzenei költőinek, dalszövegíróinak magasztalásaként is felfogható lenne, de a kiállítás nem annyira a szövegközpontúság irányából igyekezett megragadni a sokszor ellenkultúrába hajló és a könnyűzenéhez erősen kapcsolódó viszonyokat. Kár, mert az áthallásos, később direktbe átmenő szövegek sokszor a diktatórikus államszocialista rendszer ellenében születtek meg. A könnyűzenében, a hangzásban rejlő lázadás lehetőségét a szöveg nagyban megsegítette, kiegészítette. Igaz, a kiállítás zenei anyaga is valamivel több mint harminc évet ölel fel. A hatalmas merítés miatt csak ízelítőt kaphat a múzeumlátogató, akármelyik szegmenst is leginkább megcélózva, előtérbe helyezve.

Mert ez fontos kérdés. Kiknek szól leginkább ez a kiállítás? Nostalgizálni vágyó nyugdíjasoknak, akik maguk is a Kádár-kor részesei voltak? Azoknak, akik egykoron bár vérremenő vitákat folytattak arról, hogy Illés vagy Omega, és Kós Jánost a bűdös életben nem hallgatták volna maguktól, de mára már ez mindegy lett? Illetve azoknak, akik diszkóba jártak csörögni, és nem bírtak semmit, amit most már csak úgy hív a retro-émlékezet, hogy csövesek vagy szakadtak?

Mert, bár a kiállítás még annak is nyújt némi retro-nostalgia, aki a hetvenes-nyolcvanas években volt, a konzervált világban, gyerek, de arról jobb, ha lemondanak a *Nekünk írták a dalt!* megálmodói, hogy a húszas éveiben ábrázolt Ákost sem felismerő mostani tizen-huszonéves abba fogja hagyni a telefonja nyomkodását akár egy percre is, míg végigténfergi az öt tematika felől közelítő összes teret.

Igaz, Báger András tervei alapján készültek olyan termek is, melyek nem a csak nosztalgiázni vágyó hatvan felettieket vonzhatják, hogy újraéljék a múltat. A Kádár-kor átlag nappalijába való behuppanás akár egy mostani tinédzsernek is érdekes lehet. Persze, még érdekesebb lett volna ez, ha a modern technika segítségével némi interaktív magyarázat is társulna az élményhez. Voltak ebbe az irányba mutató próbálkozások. Benkóczy Péter és kivitelezőcsapata olyan zugot is létrehozott, ahol egy tükör elé állva a gép véletlenszerűen ugyan, de kategorizálja a látogatót, hogy punk lenne-e, rocker vagy konszolidált beat-fazon. De őszintén szólva ennek a játékoságnak a kivitelezése nem sikerült a legjobban.

Ahogy kinéz a tárlat, egy Budapestre vetődő külföldi turistának jó élmény lehet, kiváltképpen, ha szocialista országban nőtt fel, mert akkor a múltbéli kalandozás még akár emlékeket is felidézhet benne. Egyrészt a korabeli miliót megidéző berendezési tárgyak is ismerősek lehetnek számára, másrészt pedig azért, mert egész népszerű volt a magyar könnyűzene a szomszédos berkekben. Igaz, a múltidéző sétán belföldi koncertezés is csak finoman van jelezve, a bemutatott zenekarok külföldi népszerűsége pedig nincs különösebben kiemelve. A zenei időutazás egyébiránt annak a külföldinek is érdekes lehet némileg, aki minden előkép nélkül csatlakozik rá a magyar félmúlt zenén keresztüli gyorstalpalós megismertetésére. Ebben a magyarázó feliratok angol nyelvű fordításai sietnek a magyarul nem tudók segítségére.

Az angolra nyilván nem lesz szüksége a határon túli magyaroknak. Talán a kiállítás a leginkább náluk találhat be. Erdélyből nézve már csak a téma is könnyen egy plusz érzelmi többletet jelenthet, pláne, ha a látogatónak volt viszonya a Ceaușescu-féle rezsimhez. Azaz, a hetvenes-nyolcvanas évek nehéz körülményei között jutott hozzá valahogy a magyar könnyűzenéhez. Hogy messzire ne menjek, az *István, a király*hoz rengeteg erdélyitől hallottam történeteket, mint ahogy ismerem olyanokat is, akik mind a mai napig szívesen hallgatják az Európa Kiadó, URH, Kontroll csoport „slágereket”. Jelzem, a nyolcvanas évek alternatív zenekarai is meg vannak említve a kiállításon, de különösebb figyelem nincs fordítva ezen szubkultúra megjelentetésére. Igaz, mint már említettem, nagy volt a merítés, egy ekkora térben csak a nyolcvanas évekről egy informatívabb, játékosabb bemutatás születhetett volna. Tény, hogy a fókusz inkább azokon a zenekarokon, zenészeken volt, akik több évtizedig alkottak.

Ezt megerősítendő, a klubok terében egy háromdimenziós vetítés az Illés, az Omega és az LGT különböző korszakait igyekszik felvillantani. Ez azonban nem segíti különösebben annak átélését, hogy milyen is lehetett egy-egy korabeli klubkoncerten történő elvegyülés. Nem értem, őszintén szólva, hogy a kurátorok miért ily kevésbé használták fel a Kádár-kor könnyűzenéhez köthető mozgóképes emlékezetét. Az MTVA archívuma tele van ilyen felvételekkel. Ezek közül igazán válogathattak volna vizuális rásegítésként. Mint ahogy azt sem értem, hogy bár számos, a Kádár-korban készült dokumentumfilm monitorozza a könnyűzene és a könnyűzenével foglalkozók helyzetét, hogy nem kerültek ezek sem igazán a kiállítók látóterébe. Hiszen ezek a fennmaradt közkinccsek segítenek pont abban, hogy mind az akkori zenerajongók, mind pedig az azóta születettek képet kapjanak az ötvenes-hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évek könnyűzenei megmozdulásairól, szippanthassanak egyet a koncertek, de akár a mindennapok atmoszférájából.

Azt már csak halkan jegyzem meg, hogy nem csak Almási Tamás, Koltai Lajos, Szomjas György és sorolhatnám dokumentumfilmjei, hanem a magyar játékfilmesek is számos alkalommal szerepeltették a magyar könnyűzene figuráit a mozivászonon. Van, hogy ezek a figurák zenészként jelentek meg, mint például a Metró, az Illés, az Omega és az Olympia tagjai Banovichnál, Tolcsayék és a Kex Mészáros Mártánál, vagy akár Hobóék Szomjasnál, vagy kisebb szerepben láthatók ugyan, de felbukkannak a Beatrice is Bacsónál vagy a VHK Bódynál, Víg Mihályék Xantusnál, és még sorolhatnám.

Képi és hangzó anyag együttesen is akadna tehát, ha a Kádár-kori könnyűzenét, illetve az azzal kapcsolatos emlékezetet állítanák a kiállítás fókuszába. A gond az, hogy sajnos a hatalmas zenei anyag válogatásszerű bemutatása mozgóképes megtámogatottság nélkül félsiker ha lett. A kiállítás így egy kihagyott lehetőség, ahol nem tudunk igazán elmélyülni sem a Kádár-kor könnyűzenéjében, sem a Kádár-kor ifjúsági problémái nem kerülnek igazán terítékre, sőt, a zenészek élete, nehézségeik, az államhatalommal való örökös játszózásra kényszerültségük sem kristályosodik ki. Kár, mert a hangzatos cím így csak üres utalás marad az LGT-re. Sajnos, nem jutunk közelebb azokhoz, akik nekünk írták a dalt.

BERETVÁS GÁBOR



Napsugár kisasszony tizenkét madara

„Hol volt, hol nem volt...” mondja a mese. És ahogy a mesében, úgy Imre Eszter Napsugár kisasszonyának életében is „hol voltak” és „hol nem voltak” váltakozását figyelheti az, aki kezébe veszi ezt a különleges könyvet, aminek központi karaktere egy kislány, aki álom és valóság között egyensúlyozva keresi saját helyét.

A Gutenberg Kiadó gondozásában megjelent meséskönyv egyik téli napfordulótól a másikig játszódik, és végigvezet egy rendhagyó kincsgyűjtő utazás-sorozaton. Napsugár kisasszony édesanyjával és nagymamájával élő kisleány. Hétköznapijai éppen úgy zajlanak, ahogy bármelyik apróságé, aki lelkiekben és szellemiekben próbálja utolérni a külső és közben értelmezni a benne élő világot, illetve azokat az eseményeket, amelyeket elé hoz az élet. Kis hősünk elindul a nagyvilágba, hogy útja és kalandjai során össze-

54 Könyv

SZLOPP BERNADETT 1984-ben született Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetem Filozófia szakán diplomázott, jelenleg az egyetem munkatársa.

gyűjtsön tizenkét madárkát, azokat a szellemi/ lelki értékeket, amelyek erőssé, jóvá és nem utolsó sorban ügyessé tesznek bennünket az élet vándorútján. A racionális kontextus és a képzelőerő tájainak és eseményeinek keresttüzeiben zajlanak ezek az utak.

A történet belülről indul és összefüggően, mindvégig egy belső önismereti szálon vezet végig, amelynek során a valósággal konfrontálódó és az ebből eredő konfliktusokat sajátosan feloldó kisleány a történet végén megerősödve, az értékek felismerésének új pozíciójából lép be újra a decemberi napforduló éjszakájába. Napsugár kisasszonyt kettős megvilágításban látjuk: egyfelől épp olyan gyermek, mint történetének olvasói. Szorongással és félelemmel tölti el az ismeretlen; másfelől viszont csodás mesehős,



Illusztráció: Kürti Andrea

hiszen ráismer arra, hogy kincseket, „eszközöket” kell gyűjtenie ahhoz, hogy a valós térben és időben fellelhető ismeretlenhez kapcsolódni tudjon. Az ő szemüvegén keresztül figyelhetjük életének állandó szereplőit (édesanyját, nagymamáját, Alízt), helyszíneit és azt a másik álmovilágot is, amit „segítségül hív” ahhoz, hogy kincseit megbecsülve, a mindennapokban magabiztosabban mozogjon. A madarak gyűlnek, a kisleány pedig változik, növekszik a jóban és a szépben. Kísérői olyan csodálatos alakok, mint a fagyevő asszony, aki lelket lehel az éjszaka megfagyott madaraiba; a ködből lett fiú a türelem fiókájával; az éhes papírbárányok; a társát gyászoló varjú; a pipacsföldre vezető szarvas; a gazda fia, aki almás pitét szeretne sütni vagy a nem létező állatok.

A mesék receptje látszólag egyszerű: Végy egy kicsi, gyengének látszó hőst és egy nagy feladatot. Helyezd szerethető figurádat konfliktushelyzetbe, keverj mindezekhez némi varázslatot és rátermettséget, majd oldd fel az egészet egy gyönyörű megoldásban.

A hétköznapiság és a képzelőerő-teremtette, láthatatlan valóság egymást kiegészítő egészben mutatkozik meg. A szerző csodálatos természetességgel elegyíti a valóság darabosságát az álmok színeivel és rendhagyó logikájával, valamint a képzelet megoldásaival, ugyanakkor folyamatosan érzékelteti a múltó időt. Az utak és kalandok közepe tette valójában belső utazáson kísérjük végig a karaktert, aki fokozatosan jut el lelkének azon részeibe, ahol az érzelmi minták formálódnak és önmagunk meghatározása történik. A líraiságot sem nélkülöző narrációt remekül egészítik ki Kürti Andrea rajzai, amelyek légiességükkel, megkomponáltságukkal méltó módon társulnak ahhoz a tiszta hanghoz, amely a könyv lapjairól szól hozzánk.

Az olvasó a kiválás (Ki vagyok én?) és a beolvadás (A világban élni jó) dinamikájának váltakozását éli meg, miközben a meseregény lapjain a megbomló harmónia visszarendeződési folyamataiból szellemi tartalékok szabadulnak fel.

Az egész könyvre jellemző nyelvi gazdagság olyan tájakra röpíti az olvasót, amelyek a lélek projekciói az álom, az ébrenlét és a kettő közötti „senkiföld” vetítővásznán. Imre Eszter nem hagyja el a leírásokat. Ez igaz a főhőst kísérő alakok és tájak esetében is. A könyvet olvasva az idő-változás tengelyén haladva gyönyörködhetünk a külső és belső folyamatokban. A színes tájak, a hangulatteremtő képek és a főhős szívet melegítő perspektívája a felnőtt olvasóban megbúvó gyermeket és megszólítja. Azért érezhetjük közeli-nek és ismerősnek Napsugár kisasszony történetét, mert gyermekként mi magunk is a főhőshez hasonló eszköztárral próbáltuk megszelídíteni ezeket a „madarakat”, sőt, ha igazán őszinték vagyunk, ez a szelídítés élethosszig tartó feladatként áll minden ember előtt a nehéz pillanatokban.

A könyv egyik bravúrja az, hogy nem bagatelizálja el az önismeretben elmerülő gyermek megtapasztalásait. Épp abban segíti a kiskamaszokat, hogy tanuljanak meg hozzáférni saját érzéseikhez, mert az érzelmi biztonság és a lelki jóllét nem csak elérhető, hanem általuk átértelmeződik, közelivé válik az ismeretlen, ami épp ismeretlenségéből adódóan félelmetes. Emellett kiemeli, hogy merni



kell gyengének lenni, ér habozni és elkerülhetetlen dolog félni is, mert a félelem a bátorság ikertestvére. A negatív érzelmek megélésének van legitimitása, hiszen épp ezek a tapasztalatok hívják elő és erősítik a belső tartást, és segítik az önmagunkra találást, amelynek folyamányaként stabil, a történetekre hitelesen reagáló felnőtté válhatunk.

A szerző finom érzékkel vezet el a bizonyossághoz, hogy szükségünk van a világra és a benne természetes módon előforduló nehézségekre ahhoz, hogy kincseket gyűjthessünk, de legalább akkora szükségünk van a belső – képzeletből és lélekből szőtt – valóságra is, hogy az önzetlenség, a türelem, a gondviselés, a hűség, az őszinteség, a szabadság, a bizalom, a kitartás, a tudásvágy/kíváncsiság, a bátorság, a félelem és a szeretet madara otthonra találjon nálunk.

SZLOPP BERNADETT

Már a sminkben eldől az Oscar

Hogy lehet elnyerni a legjobb férfi főszereplőnek járó Oscart? Úgy, hogy többet bírsz ki a sminkben, mint a többiek. Van ilyen hollywoodi szólás? Nem tudom. De tény, hogy Marlon Brandónak bulldogszerűvé nyomorgatták a száját (*A Keresztapában*), Robert De Nirónak palacsintává lapított képet fabrikáltak (a *Dühöngő bikában*), Gary Oldmanból totyakos Churchillt faragtak (*A legsötétebb órában*), és ezek csak a díjazottak. A jelöltek között is akad, aki jól bírta. Marlon Brandóra mexikói, illetve japán vonásokat varázsoltak (*Viva Zapata!*, *Szajonara*), de jusson eszünkbe Sylvester Stallone péppé vert Rockyja vagy John Hurttól *Az elefántember*, hogy Ralph Fiennes agyonégett Almássy grófját *Az angol beteg*ben ne is említsem. Kell még? Brad Pitt, *Benjamin Button különös élete*, vagy mondanám *A pankrátort* Mickey Rourke-tól, ha nem tudnám, hogy 2008-ra kb. olyan lett a feje.

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

A bálna, mely meghozta a legjobb férfi főszereplőnek járó Oscart Brendan Frasernek, szintén beilleszthető a sorba. A Fraser által alakított, teste fogságában élő, online író-kurzusokat tartó irodalomtanár enyhén szólva is elhízott, és ezért egészségügyi problémákkal küzdő ember. Fraser preparált teste pedig segít abban, hogy ez a mozinézőt látványában már eleve megragadja. A színész alakítása egyébiránt elsőre erre is épít. Bár a játékidő túlnyomó részében leginkább azt látjuk, ahogy a hatalmas test tornyad egy kanapén, de emellett azt is követhetjük, ahogy a Fraser által alakított figura feltápászkodik, egy járókerettel a házban araszolva közlekedik, mozgássérülteknek készült kapaszkodó segítségével zuhanyozik, sőt, akár azt is, ahogy maszturbál.

A hollywoodi recept, ahogy azt az akadémia friss díja is bizonyítja, működik. A döntnökök sze-

rint Fraser vette ezt az akadályt, megkapó, ahogy a színész a hatalmas, de nem hihetetlen testet (lásd *Taxidermia*) mozgatja. Ez igaz is, Fraser a hatalmas testbe zárt ember legtöbb gesztikulálását felkészülten hozza. A baj igazából a zeneválasztás, pontosabban az, hogy a test majd minden egyes megmozdulásának a túlzott drámaiságot sugalló zene a kiegészítője. Rob Simonsen zeneszerző hangzásvilága ezért sokszor az ellentétes hatást éri el, giccs-köntösbe öltözteti és ezért fájdalmasan nevetségessé teszi a legtöbb jelenetet a filmben. Ez azért meglepő, mert Darren Aronofsky, a film rendezője, főleg pályája kezdetén, a jó zene választása és a jó arányérzéke folytán is kitűnt a filmkészítők közül. Példa erre a *Pí* vagy a *Rekviem egy álomért*.

Visszatérve Fraserre, elvégre az ő játéka írta be a filmet a nagykönyvbe, nem csak a ráapplikált test mozgatásában tett komoly erőfeszítéseket, hanem az elsőre szánalmat keltő figura megértetésében is domborított. Míg a gesztusrendszer a rezzenéseiben a legerősebb, az arcjátéknak a vizenyősnek ható, de komoly értelmet sugalló kék szempár a veleje. Fraser nem csak egy folyamatosan bocsánatért esedező tanárt formál meg, hanem széles színészi palettán mozogva, mimikai tudásával is felépíti a karaktert. Leginkább szereinek köszönhetően erősödnek fel színek, jelennek meg árnyalatok, épülnek fel rétegek úgy, hogy azért végig megmarad az áldozat-sze-repe.

Az írópalántákra fogékony, érzékeny tanárember eleve hálás szerepkör – csak hogy a legismertebbet hozzam fel, a *Holt költők társaságában* Robin Williams is hasonló szerepben nyújtja az egyik legemlékezetesebb alakítását. Itt azonban a cselekmény nem is mozdulna előre, ha nem törne be az ápoló-barát (Hong Chau) és az online órákon anonimitását őrző tanár meghitt közösségébe az író rég nem látott, zűrös kamasszá érett lánya, Ellie (Sadie Sink). Talán több szót érdemelne Hong Chau, aki jelölést kapott az alakításáért mint legjobb női mellékszereplő. De igazából azon kívül, hogy kiváló partner Fraser számára, Chau nem nyújt különösebben emlékezeteset. Nem az ő hibája, a forgatókönyvé – őszintén szólva meglep, hogy Oscar-gyanús lett ez a szerep.

A bálna
főszerepében
a friss Oscar-díjas
Brendan Fraser



Azt gondolnám, hogy az Oscar lehetősége ebben a kategóriában sokkal inkább Ellie szerepében rejlene. De Sadie Sink színházi játékmódot hoz be, ami nem tesz jót a filmnek. Van egy másik mellékszereplő is, akit meg kell említeni, ha elemezzük az alkotást, a szintén siheder hittérítő Thomas (Ty Simpkins), de Simpkins szerepe sincs úgy kitalálva, hogy különösebben emlékezetessé váljon. Ez nem csak a forgatókönyv, hanem Aronofsky bűne is lehet. A történetben felbukkanó Thomas a főszereplő homoszexualitását, pontosabban megrontó szerepét lenne hivatott lebegtetni, de kis túlzással ennyi. Még Ellie anyjára, Charlie egykori feleségére volna érdemes egy pár szóban kitérni. Samantha Mortonnak a legőszintébb pillanatok köszönhetők a filmben. Fraserrel való egymásra hangolódásuk jót tett a végeredménynek.

Mindent összevetve, Fraser játéka teljesen okés a smink alatt, de engem *A bálna* nem vett

meg. Az irodalmi szövegből készült forgatókönyv a Moby Dick-utalással szájbarágósnak tűnt. A zene, mint már hangsúlyoztam, az ellentétes hatást váltotta ki belőlem. Ezért is van, hogy Fraser játéka számomra nem működött eleméntáris erővel, sőt, számos jeleneten inkább keservesen felnevettem. Az operatőri beállítások tetszettek, Matthew Libatique érdekes szögekből fényképezte a sokszor egy kanapén ücsörgő, természetessé varázsolt Frasert. A lehúzott redőnyök mögött élő ember beszűkült élőhelyének atmoszférája szépen működött a képeken. Azonban nincs mit tenni, a sminkszobában eltöltött órák és a türelem az akadémia szerint a filmes szakmában kitüntetést érhetnek. Ennek folytán nem csupán Fraser kapta meg a legrangosabb színészi elismerések egyikét, hanem *A bálna* stábja nyerte a legjobb haj és smink kategóriában is az Oscart.

57

BERETVÁS GÁBOR

A közhely szerint minden könyvnek sorsa van, talán igaz, talán nem. Nem közhely: minden dedikált könyvnek is van sorsa. Talán igaz, talán nem.

Robotos Imre, a nem kis szemétdombon nem nagy hatalmat gyakorló valamikori közszereplő, a rendszerváltás után, mint sokan mások, mosakodni kezdett. Nem először, hiszen a saját maga által épített sztálinista, utóbb pedig a nemzetikommunista rendszer is számos alkalmat kínált neki Romániában Ceaușescuig, Magyarországon a „rendszerváltásunkig” bezárólag. Néhány ezer oldalon megírta az emlékiratait. Nem hiszem, hogy kordokumentumnak szánta. Amennyiben önigazolási kísérlete valaha

ben alapítója a váradi *Fáklya* című pártlapnak. 1951-től a *Romániai Magyar Szó*, a Bukarestben megjelenő, országos terjesztésű, későbbi nevén *Előre* teljhatalmú főszerkesztője. Ezekben az évek-

ben, de később is, ameddig igény volt rá, a kommunista pártideológiát broszúrákban népszerűsítette, úgymint *Az igazi román-magyar közös múlt* (1948), *Munkásparaszt szövetség* (1948), *Osztályharc és hazafiság* (1949). Lelkes és lelkesítő riportkönyvet ír a Szovjetunióban szerzett élményeiről (*Az épülő kom-*

munizmus földjén, 1952), *A szocialista hazafiság, a béke legyőzhetetlen zászlaja* (1953), satöbbi. 1956 után az *Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó* bukaresti magyar szerkesztőségét vezeti – ideológiai, „aki tudja marja” alapon élet és halál urává képezheti magát.

Előhívás

KÖRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), legutóbbi kötete *Ajuszi* (2022). Márkházán él.

megjelenne, legalább akkora terjedelemben valódi dokumentumok sorát kellene a ki tudja mennyi az annyi oldal mellé rakni.

Kilencvenes évek eleje, közepe? Nem vállaltam a kiadását. Ezzel egyidőben megszimatolta, hogy bejáratos vagyok Göncz Árpádhoz, ami akkor már az Elnököt jelenti, de már nem az írószövetségét. Arra kért, hozzam őt össze Árpáddal. (Nekem sohasem volt Árpi bácsi). Az Elnök erősen ellenkezett, érthető okokból, hiszen Robotos kezéhez, ha emberi vér konkrétan nem tapadhatott is, de emberi egzisztenciák fölött kegyetlenül ítélkezhetett: gyáva ember lévén kizárólag kézivezérléses eszközökkel gyakorolta a (nagy)hatalmát mindig, amikor volt neki.

A háború alatt munkaszolgálatos, 1945-ben érkezik haza Nagyváradra. Ő maga írja, hogy 1947-

Végül egy nagyon rövid találkozó összejött, az erőszak ezúttal is célhoz vezetett. Robotos pár percig próbálkozhatott azzal, hogy kimagyarázza a „parancsra tettem” következményeit. Mosakodás közben azt gondolhatta, esetleg eléri, Göncz nyilvánosan is vállalja őt, és akkor a múltja „fényre derül”, olyanra, amely alatt szeretett volna az Ilfov, a Körös partja után a Duna-parton sétálgatni. Nem kellett ahhoz az emlékiratot elolvasnia, hogy az Elnök jól ismerhesse őt.

Nem voltam jelen, tapasztalásból tudom, hogy találkozójuk utána nem történt semmi. De Robotos hálás volt azért, hogy legalább „testközelbe” kerülhetett az Elnökkel. Egyszer újra megkért, menjek fel hozzá (azelőtt is jártam ott néhányszor). A *Népszabadság* szerkesztőségébe vittem kiadóm recenziós példányait, előtte ugrottam fel hozzá. A Bécsi út környékén lakott, közel a Duna-parthoz, talán a Frankel Leo és a Pacsirtamező utca sarkán, alatta megy el a HÉV, egy magas, régi, omladozó sarokházban. Liftje a nagyvárad Apolló – nehezemre esik felvonót mondani – liftjére emlékeztetett.

Szinte törpe növésű ember volt. Soha nem tudtam eldönteni – ma sem megy –, hogy Hruscsov vagy Rákosi borbélyja alkotta

meg fejének kompozícióját. Még a járása is rájuk emlékeztetett, s talán azért sem engedte, hogy magasabbra nyújtsa őt az isten (amikor még tehetne volna), nehogy Rákosi vagy netán Hruscsov magassága fölé emelkedjen. Gheorghe Gheorghiu Dej testi hatalmassága rémálmaiban sem jöhetett elő... Nem tudok nem gondolni rá: fogadásomra is szándékosan maszkírozta magát a korhű fazonra.

Nagyon beteg volt már, félelmetes, ijesztő látvány, rövidebb, lassúbb, árva, bizonytalanabb már nem lehetett soha többé.

Elmondta, teljes életművét, benne az emlékiratokat is – ez utóbbiból két-három, írógéppel írt hatalmas paksamétára emlékszem – a Petőfi Irodalmi Múzeumnak adta le. Bár ez sem volt lényegtelen, nem ennek a közlése miatt hívott. Ekkor ajándékozott meg a Csinszka-versek Tabéry Gézának dedikált példányával, benne Csinszka és Márffy Ödön kézzel írott eredeti levelével.

Nem tudok másra gondolni: ezeket ő Tabérytől kaphatta, aki szintén számíthatott Robotos „kegyelmére” akkoriban, amikor a náccal vállalt cinkossággal, antiszemitizmussal vádolta az új rendszer. Tabéryről az egyetlen monográfiát is Robotos írta (1979). Látogatásom nem tartott soká, emlékszem még egy már nem egészen fiatal ember irigy tekintetére, amivel a kijárat felé kísért.

Robotos Imre 2001-ben meghalt, fia, akit Váradról ismertem, időnként megkeresett, próbálkozott valamiféle rehabilitáció előmozdításával, ami annyi mocskok és valóban kegyetlen bűnösség után természetesen lehetetlen. Az övéhez hasonló megbocsáthatatlan disznóság lenne, ha ezt valaki megtenné, akár csak megkísérelné. Ámbá(to)r kapott egy nagy lakást a mi rendszerváltásunk előtti rendszertől – kárpótlásul.

Mai napig nem értem, hogy a váradi értelmiségiek, a város (magyar) tekintélyei (román értelmiség az egy Moldovan Ghița kivételével még sehol, Vasile Spoailă, kiváló író létére állami párt-hivatalban), Köteles Pál író, Bölöni Sándor, a színház irodalmi titkára, akik tévesen azt is gondolhatták magukról, hogy befolyásuk van a (kizárólag magyar) dolgok menetére, hogyan fogadhatták vissza Robotost, aki viszont szemben velük, még a hetvenes évek elején (majd magára maradván a nyolcvanas években is) hitte magáról, hogy a diktatúra (Romániában vagyunk!) egyre gyorsuló sodrásában igenis lehetősége és hatalma van.

Szinte naponta, mindig délben ők hárman, talán a közösen elfogyasztott ebéd, kávé után végigsétáltak (meneteltek) a Fő utcán.

*

Nem furcsa ez az ajándékozási lánc, amibe annyi mindent azért lehet belegondolni, mert talán benne is van? A zsidó származású, valamikor munkaszolgálatos majd sztálinista módszerekkel a hatalom középszintjére felkapaszkodott Robotos (beszélő név?) hatalmánál fogva, de minimum lehetőségeivel élve megpróbálja rehabilitálni az antiszemitának mondott Tabéryt, aki megajándékozza (?) őt egyik, akkor talán már legdrágább kincsével: Csinszka 1932-ben neki dedikált kötetével, a benne lévő levéllel és Márffy ugyancsak kézírásos soraival. Majd Robotos a kilencvenes években megkeres, hogy mint jó váradi, segítsek neki (lehetőségeimnél fogva), hogy találkozhasson a jóságos köztársasági elnökkel, s ha már a kor átfestése akkor még lehetetlennek tűnik, legalább a saját rehabilitációját előmozdítsa. S bár ez a kísérletem teljes kudarc (ahogy az övé is, ami Tabéry tisztára mosását illeti), megajándékoz Tabéry ajándékával... Hm!

*

„Az öreg Robotosról nekem is van egy emlékem, 84-85 körül eljött egy Ady körre, s anélkül, hogy bárki kérdezte volna, magyarázkodásba kezdett Csinszka kapcsán, meg a saját múltjáról. Ekkor közvetlenül a háta mögött nagy robajjal leszakadt a karnis a Szakszervezetek Művelődési Háza egyik kistermében. Mi, fiatalok hangosan röhögünk.” (Szűcs László szíves közlése)

*

Nem először hangsúlyozom, mennyi probléma van azzal, ha kicsit is többet élsz, mint kellene... Minduntalan előbújnak a talajból a vadgesztenyék, amikről azt hitted, rég elrohadtak. Vagy nem is hihetted, mert nem is emlékeztél rájuk, arra, hogy valamikor fejed fölött, a fán voltak.

* Ennek az *Előhívásnak* nem célja, hogy Robotos Imrét, az *Igazi Csinszka* című botránykönyv íróját, esetleg az ő „írói” munkásságát életre keltse. Inkább az, hogy egy többszörösen továbbajándékozott, csaknem évszázados könyv sorsát, amennyire lehetséges, végigkövesse.



02584

Smithsonian Institution
National Museum of Natural History
Washington, D.C. 20560